

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI
TOIMETISED

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS

501

REGIVÄRSS

TÖID EESTI FILOLOOGIA ALALT

VI

TARTU RIIKLIKU ÜLIKOOLI TOIMETISED
УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ
ТАРТУСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
ACTA ET COMMENTATIONES UNIVERSITATIS TARTUENSIS
ALUSTATUD 1893.a. VIHIK 501 ВЫПУСК ОСНОВАНЫ В 1893.g.

REGIVÄRSS

TÖID EESTI FILOLOOGIA ALALT

VI

TARTU 1979

Toimetuskolleegium: P. Alvre, E. Laugaste
(vastutav toimetaja), J. Põldmäe, H. Rätsep, H. Sikk

S a a t e k s

Meie rahvusvaheliselt tuntud käsikirjaliste rahvalaulekogude igakülgne töötlemine on nüüd meie otsene kohustus. Endastmõistetavalt tuleb teha kättesaadavaks kõigile vajajatele ka seni tehtud töö tulemused, et need saaksid olla aluseks süvendavatele ja avardavatele uurimustele. Iga avaldatud uurimus on ühtlasi informatsioon'sellest, mida töödeldakse ning millises suunas loominguine mõte liigub. Praegu on päevaülesandeks eesti regivärsside täielik publitseerimine. Keerukas probleem on nõudnud hulga ettevalmistavat tööd väljaandmisprintsipiide selgitamiseks, aga ka publitseeritava objekti enda olemuse avamiseks ja paljude tehniliste ülesannete lahendamiseks. Ka on käsikirjas valminud juba mõned esimesed köited. Kuid ühes või teises küsimuses komistavad väljaande koostajad lõplikult lahendamata probleemidele, nagu on üsna ootuspärane. Tekstide avaldamine tüpoloogilisel printsiibil nõuab näiteks veel mitmekülgselt selgitust. Selles probleemistikus püüab käesolevas kogumikus mõningaid lahtisi otsi kokku siduda E. Laugaste uurimus "Eesti regivärssi tüpologiseerimise alustest", kus peaülesandeks on seatud kriteeriumide leidmine variantide paigutamiseks tüüpidesse. Mõistagi pole see ainus keerdküsimus tüpologiseerimise alal. 1978. a. oktoobrikuus Tartu Riiklikus Ülikoolis korraldatud regivärssiteemalisel teaduslikul konverentsil käsitles mitu esinejat muudki huvitavaid küsimusi, millega tulevikus võib tutvuda ka trükisõnas.

Regivärssi on vaja analüüsida järgmistest aspektidest: 1) lokaaltraditsioon (sellelt alalt on siin H. Tiksi uurimus); 2) laulikud (milline osa on laulikul teksti ajaloos); 3) struktuur; 4) tekstide ajalooline ja sotsiaalne sisu; 5) regivärssi ajalugu, kaasa arvatud meloodia (mõningaid külgi selles valgustab käesolevas U. Kolgi töö); 6) regivärss kui kunstiteos; 7) regivärssi aktiivse kasutamise faas

ja regivärssi kogumine; 8) regivärss kui rahva kultuuri ja sõnaloomingu üks komponente, tema seosed teiste žanridega; 9) meetrika küsimused; 10) kasutamine kirjanduslikus (luuletajate) loomingus. Küllap tekib vajadusi veel muudegi probleemide lahendamiseks. Lõppjäreldesteks on vaja informatsiooni kõigilt tasanditelt.

Käesolevat kogumikku tuleb seega võtta kui katset ühte raskesse uurimispiirkonda valgust heita. Iga töö tekitab uusi mõtteid. Tahaks loota, et käesolev ei moodusta erandit.

KEESTI REGIVÄRSI TÜPOLOGISEERIMISE ALUSTEST⁺

E d u a r d   L a u g a s t e

Besti vanemate rahvalaulude, regivärsside teksti intensiivne ettevalmistamine trükkis väljaandmiseks on kergitanud kaks nii teoreetilist kui praktilist ülesannet:

1) tekstoloogia, täpsemalt avaldatavate tekstide redigeerimine ning avaldamiseks ettevalmistamine;

2) laulude tüpologiseerimine.

Kui väljaanne peab olema tüpoloogiline, siis on loomulik, et tüübivariandid (sama arhetüübi järglased) paiknevad koos. Paraku pole koguni viimase aja väljaannetes juhuslik, et ilmsed variandid on viidud ühel või teisel põhjusel lahku, neist on tehtud koguni eri tüübid. Ja ilmselt juhuslikkude tunnuste alusel, kusjuures viitematerjal ja koguni kommentaarid pole küllaldased või on lausa puudulikud.

Mõnegi aastakümne kogemused tüpoloogia alal on sundinud allakirjutanut juba soliidseks arhiiviks kujunenud ~~märkeid~~ süstematiseerima, et kokku võtta ning leida need kriteeriumid, mis määravad variantide kuulumise ühte või teise laulutüüpi. Ja kui veendunult pidada praktikat objektiivseks kontrollijaks, siis ütleb Haljala ligemale 4000 ja Helme 2200 teksti läbitöötamine nii mõndagi. Seega on nii käesolev küsimuse tõstatamine kui ka lahenduse otsimine kobamisi tegutsemisest väljapääsuks. Jätkata regivärsi uurimist tüübiti, laulude struktuuri aluseks võttes, maa-alade kaupa (geograafiliselt) - see on samal ajal conditio sine qua non.

1. Tüübi mõiste ja termini kasutamine. Termin laulutüüp kasutamine on hiline. K. Krohn ei tarvita seda, kuigi ta

---

⁺ Ette kantud kõrgkoolidevahelisel teaduslikul regivärsikonverentsil 22. oktoobril 1978. a. Tartus.

sisuliselt tüüpi arvestab. Tal on selle asemel runo ja laul. Runo e. laul on kunagi tekkinud ja see esimene alkuju on ruumis ja ajas andnud variante. K. Krohn seletab ligemalt: "Kansanruno ei ole läbi aikojen kansan muistissa pysynyt ~~semmoisena~~ kuin se ensi kerran seipitettiin, vaan on suusta suuhun kulkiessaan ollut muutoksen alainen. Yksityinen nykyaikana tehty kirjaanpano voi ainoastaan jossakin määrin kuvastaa alkuperäistä runoa. Toisessa kirjaanpanossa on toinen piirre paremmin säilynyt kuin toisessa. Siitä syystä tarvitsemme useampia kansanrunon "toisintoja" voidaksemme tehdä johtopäätöksiä runon alkumuotoon nähden." (11, lk. 32.) O. Kallas kasutab mõistet Lied, s. o. laul (6, lk. 124).

Miisiks runo, laul, mis levikul ning kasutuses muutub ja mille algsest kujust on osi variantides. Muidugi pole meil praegu vaja variante alkuju rekonstrueerimiseks, vaid nende tüüpi kuuluvuse ja tekkimisejärgse arenemise ning kujunemise selgitamiseks. K. Krohn lisab, et lauluga liitub pidevalt võõraid aineid. Krohni juhtimisel ja temapoolsete teoreetiliste lisadega varustatult ilmus 1926. ja 1932. a. laulutüüpide teaduslik kogu "Besti rahvalaulud" I ja II (4 ja 5), milles on toodud ära kõik variandid. See on rangelt teostatud väljaanne, mis peab väga oluliseks tüübi terviklikkust. Sealgi on kasutatud mõisteid laul ja lauluteema (4, lk. XXXVI jm.). Laulust kõneleb Krohn ka I köite ühes sissejuhatavas peatükis "Uurimisviisid nõiade" (4, lk. XXVII). Kõne all on lt. "Kannel".

Terminid tüüp kasutab H. Tampere "Vana kandle" III köites (34, lk. VI): "Kuna eesti rahvalaulude ülikeeruline tüpoloogiline korraldamine on alles algastmel, siis on raskusi olnud mõnikord tüübi piiride, kontaminatsioonide ja liikuvate motiivide kindlakamääramisel." Siitpeale tähistab termin tüüp juba mõistet algkujust kuni variantide kirjapanekuni, läbi kolme faasi. Veel varem on kasutanud seda mõistet nagu tavalist O. Loorits (36, lk. 11).

Veel seletab K. Krohn: runot on säilinud suuliselt, millest on tingitud tekstide muutlikkus 1) eri paikades; 2) eri isikutel; 3) ka samadel laulikutel eri aegadel. Peaaegu igas teisendis (ns. toisinnossa) on algupärasest laulust mõni

värss ununemud, muutunud või lisandumud (interpolatsioon). Lisandused on põhjustatud eriaineliste laulude segunemisest lauliku peas. (10, lk. 7-8.)

Esimest varianti nimetati algkujuks (arhetüüp), mille järglased ongi rahvasuus kindlate areaalide piirides käibivad variandid (teisendid). Eesti keeles tuli kasutusele algkuju (4, lk. XXI), soome keeles alkumuoto (11, lk. 51) või perusmuoto (10, lk. 8), saksa keeles Urform (6, lk. 42); hiljem kasutab K. Krohn Grundform (12, lk. 111). Laulutüübi kohta kirjutab seniseid käsitusi kokku võtvalt ka L. Rüütel artiklis "Rahvalauluterminoloogia probleeme" (25, lk. 97 - 103).

Nii on õigupoolest variante vaja selleks, et kindlaks teha esimest teksti laulust (= tüübist), teksti, millest tulenevad järgmised otse või mõne variandi vahendusel. Krohn jälgib värsside algupärast kuulumist laulutüüpi ning nende algupärast kuju. "Ilman yksityiskohtaisen säätetymyksen perustavaa työtä ovat päätelmät runojen syntymisen paikasta, ajasta ja tavasta pysyvää pohjaa vailla." (14, lk. 3.)

Krohn ise on rekonstrueerinud paljude laulude algkuju variantide võrdlemise abil. Nii sisaldab "Ruususarja" VI (10) 192 rekonstrueeritud lüüriliste laulude oletatavat arhetüüpi. "Suomen muinaisrunoja" (14) toob 82 rekonstruktsiooni lüroepikast ja maagilistest lauludest. Selle väljaande kommentaariks on K. Krohni "Kalevalan kertomurunojen opas" (15). See sisaldab lühikese lüroepiliste laulude ajaloo ja kommentaari. Arhetüübi määramine saab lähtuda üksnes tüübist.

Meil on siiski Krohnist erinev suhtumine variantidesse, nende funktsiooni: millest on muutused tingitud, milleks nad on. Teisendeid kohandati uues situatsioonis, mingi uue mõtte või elamuse väljendamiseks, mis oli tekkimud laulikul või selles keskkonnas, milles inimesed vajasid elamuse andjat. Variant ei ole meile algse teksti väärendus, vaid olemasoleva teksti kasutamise mitmekesisuse tõestus.

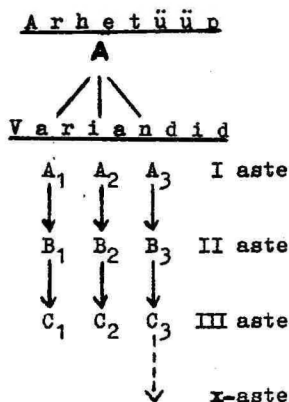
Teoreetilises kirjanduses ja uurimispraktikas on tüüpi käsitletud geograafilis-ajaloolise uurimiskoolkonna esindajatest K. Krohn, A. Aarne, V. Salminen, O. Kallas ning paljud teised. Võtkem näiteks O. Kalda monograafia korduslaulude kohta "Die Wiederholungslieder" (6). Selle uurimise lk. 119 - 150 käsitletakse laulutüüpi "Härjad murtud", oluline

osa sellest (p. 1 - 7, lk. 124 - 141) jälgib sisu, struktuuri, variaablust ja suhteid teiste laulutüüpidega, seda kõike olemasolevate variantide objektiivse analüüsi põhjal. Üldiseks aluseks on tüübi terviklikkus.

Tüpoloogia küsimusi käsitleb ka U. Tedre (32, lk. 7 - 34), samuti V. Pino (23, lk. 35 - 51) koguteoses "Eesti rahvaluulest". Ülevaate kõrval annab V. Pino ka praktilistest kogemustest lähtuvaid tähelepanekuid. Mõningaid järeldusi tüpoloogia seisukohalt üsna komplitseeritud rahvalaulutüübi "Kellele kurdan" monograafia põhjal teeb E. Laugaste (20, lk. 138 - 168). Kogusummas on vastava kirjanduse hulk küllaldane, et sellest õpetust võtta.

Kokku võttes: laulutüüp on arhetüübi (algkuju) otsejärglaste variantide kogum. Või teisiti, kujutades:

Tüüp on arhetüübi ja sellest tekkinud variantide kogus koos kõigis astmetes.

2. Tüüpi kuuluvus ja tüübi terviklikkus. Tüpologiseerijat huvitab variandi algteksti (arhetüübi) järglus. Ainult algtekstijärgsed variandid saavad moodustada tüübi. Tüüpi kuuluvust määratakse võrdleva menetlusega. Opereerida saame ju üksnes kirjas fikseeritud variantidega. Huvitab see-egi aspekt, kas on tegemist püsivate muutustega (lokaalredaktsioonidega) või juhuimprovisatsioonidega. Just ühekordsete muutuste alusel ei tohi moodustada allrühmi, nagu ta-

vatseb teha "Antoloogia" (3) (1, 2, 3... või A, B ... või AB ...). Nii et variantide märkimisel teeb "Antoloogia" re-kordilise panuse, märgib need kolmeli (1, A, AB).

Rahvaluule (olgu proosas või värsis) tekib tervikuli-selt. Seega algselt on iga rahvalaul sisuline ja vormiline tervik, kindlakujuline tekst, mis sellisena kunagi pole pü-sima jäänud, ja meieni on jõudnud üksnes hulk samasisulisi ja -vormilisi teisendeid, algteksti järglasi, mis kokku moo-dustavad tüübi. Tervik on ka iga tüüpi kuuluv variant, kui ta pole fragment. Igal variandil on tingimata algtekstiga kattuvad ja sellest lahknevad osad. Viimased võivad küll ka puududa. Iga variant saab olla aluseks uuele. Liigset kau-genemist arhetüübist (A) takistab stabiilsuse seadus.

Variant eemaldub arhetüübist seetõttu, et tal on

1) midagi rohkem kui arhetüübil (interpolatsioon, kon-taminatsioon);

2) midagi vähem kui arhetüübil (elisioon);

3) mõnesugused muutused (emendatsioonid, muutused sõ-nastuses, sõnavaras, inversioonid, värsside ümbergrupeerin-gud, kompositsiooni teisendused, kasutamiskiisi erinevused);

4) funktsiooni muutused, teksti kasutamine algsega võr-reldes erinevais seostes (tavaline laul mängulauluna). Funkt-sioonimuutustest hoolimata tuleb sama tüübi variandid anda koos.

Kuidas me teame, millised meie käes olevaist varianti-dest on A järglased, arvestades eriti nende ajalist ja geograafilist kaugust?

Oleks ideaalne, kui saaksime tegelda üksnes A järg-lastega nende segamatus puhtuses. Paljud variandid on aga saanud lisandusi: 1) teistest, ennekõike temaatiliselt li-gidastest tüüpidest, mida oli kasutusel külluses; 2) impro-visatsioonist. Kasutamisprotsessis on neid vormitud verti-kaalselt ja horisontaalselt, ajaliselt ja ruumiliselt. Ena-masti on variandid samas liigis ja žanris, aga muinasjutt võib esineda ka laulu kujul, vanasõna või mõistatus luule-rütmis.

Olukorra muudavad keeruliseks veel 1) temaatiliselt li-gidased laulud, mis hõlbustavad segunemisi (afiinsus), 2) kontaminatsioonid, 3) individuaalne järelooming või vää-rendused. Tekstimuutused võivad olla tahtlikud (vajadusest kohandada, situatsioon) või juhuslikud (ajutine või lõplik

ununemine). Järelikult võivad mõlemad muutused olla ajuti-
sed. Ühed värsid alistuvad muutustele kergemini teistest.
Mõned värsid püsivad sisult ja vormilt läbi arenguloo. Need
on värsirühmi või mõningaid tunnuslikke laulu osi, mille
järgi saab variante paigutada kindlasse tüüpi - tunnusvär-
sid.⁺

Uurima asudes ei tarvitse me kohe sattuda sama tüübi
variandile. Neis võib 1) leiduda värsse või värsirühmi muu-
de tüüpide variantidest (rändvärse või rändmotive), 2) ol-
la ka kaugenemud variante või edasiarendusi samast laulu-
tüübist ning meie ei tarvitse neid kergesti ära tunda, kui
pole küllalt tõestusmaterjali üleskirjutuste näol.

Kui laulja alusteksti hästi tunneb, mida tuleb eelda-
da, ei saa muutused olla äratundmatud. K. Krohn väidab (na-
gu ka J. Sokolov oma õpikus (28, lk. 11 - 12)), et hea lau-
lik võib ka oma versiooni maksmata panna (12, lk. 72 - 91) ja
tekkida võib paralleeltüüp (vt. lt. "Kellele kurdan", siin
lk. 15). Seda ei saa kindlaks teha palja vaatlusega, vaid
see selgub tüübi monograafilisel uurimisel. Muutused võivad
püsima jääda ka siis, kui laulu hakatakse kasutama tradit-
sioonist erinevas situatsioonis. O. Kõiva kõnelob "Kolme
metsa" kasutamises teaulauluna Kihnus ja lisab: "Kuna "Kolm
metsa" ei ole lahutamatu seotud pulmakommetega, võib see
ka / - - - / iseseisva, teel lauldava lauluna kasutusel ol-
la." (18, lk. 266.) Juttu on siin muidugi lülilise neidude-
laulu ühest lülist (käesolevas vt. lk. 29). L. Akker Halja-
last laulis K. Leetbergile "Ilusat neitut kiigel" iseseisva
kiigelauluna ja selle esimest osa sissejuhatuseks lüroepi-
lisele laulule "Arg kosilane". Situatsioonimuutus on meil
siiski raske jälgida, sest tegeleme informandilt küsitlemi-
se peale lauldud tekstide uurimisega, vähe on loomulikust
esitusest noteeritud tekste. Lugesatu hulk improvisatsioonide
kadus niisama kiiresti kui tekkis, vaid harvad on meie ka-
sutuses. Situatsiooni olemasolu saame täpsemalt kindlaks
määrata alles siis, kui kogu tüübi ajalugu tunneme ja tea-

⁺ Selliseid värsse on nimetatud ka tüübi kindlateks vär-
sideks, motiivideks, variantideks. "Nad on otsekui müüritud
konkreetses tüübi konteksti, kust eraldatuna nad sagedasti
kaotavad koguni mõtte." Nii värs "Tanne kasvab taeva'esse"
kuulub kindlasti tüüpi "Suur tamm". (9, lk. 70 - 71.)

me, milleks tekst algselt loodi. Siin võib aga palju veel uduseks jääda, veel rohkem aga ilma uurimata.

Nimetus regivärss märgib meil parallelismil ja allite-ratsioonil põhinevat luulevormi, mis oli sajandeid kasutu-sel ainsa luulevormina kogu rahva elus, peegeldas oma aega ja elu igakülgsest. Sel on omad liigi- ja žanritunnused, oma osa kommetes, esteetilise elamuse andmisel, didaktikas, ta on vahel seotud ka teiste liikidega. Peegeldus ei tähenda erapooletut olukorra ära kirjeldamist, vaid loomingu, mil-les on elamuslikkus ja kujundikõne. Regivärss saab rühmi-tada ajalooliselt, temaatiliselt, vormitüüpide alusel, funk-tiooni järgi (milleks loodud, kuidas kasutatakse). Neid on võimalik kasutada kindlate nimedega, märkida sümbolitega.

Ühes käsikirjalises retsensioonis annab Ü. Tedre nõu värsikujulised vanasõnad lauludest eraldada. Samuti kui mõis-tatused võivad nad aga moodustada laulu liitosa, näit.:

Hobu hirnub Hiiumaale,
heli kostab meie maale.
Söötsin täku, jootsin täku
ilma isa teadematta,
ilma ema teadematta.

(H I 2, 288 - Plt. "Kosjahobuse söötmine".)

Sama mõistatus liitub ka laulutüübiga "Tore sõit". Küsimus on siiski keerukam, kui et seda võiks mõne käeviipega ära otsustada.

Praktilised kogemused tüübistamisel lubavad formulee-rida mõned reeglid:

1. Tüübi variante mitte lahku viia!

Seda sellest hoolimata, et neid on kasutatud mitmes ühenduses.

2. Fragmentide alusel tüüpe mitte määrata!

Tekstitervikut (tekstivarianti) võiks kujutleda nõnda (kusjuures laulutüübis iga variant võib olla isesuguse koos-tisega).

1. Tekst koosneb ühest lõpuni arendatud teemast (ilma lisanditeta).

2. Tekst koosneb kahest kontaminatsioonilisest osast (arvesse ei tule mehhaaniline, juhuslik liitumine).

3. Tekst koosneb mitmest kontaminatsioonilisest osast.
4. Mõni teemat arendav episood (sissejuhatus, lõpp, mõni muu osa) kuulub teise laulutüüpi.

NB! 2., 3. ja 4. juhtum esinevad normaalselt lokaalredaktsioonina, võivad esineda aga ka ühekordselt. Viimasel juhul võib olla tegu mõne lauliku omapäraga.

5. Tekstile liidetakse süsteemikindlalt, täiesti või osaliselt, algusse, lõppu või mujale mingi karakterne interpolatsioon, enamasti stereotüüpne värss või värsirühm.

6. Teksti liidetakse stereotüüpne lauluosa juhuslikult.

Materjalilt suurima tüüpide arvuga on "Antoloogia", see pärast on ka põhjust selle mõningail iseärasustel peatuda. Toimetaja seletab "Antoloogia" tüübistamise põhimõtteid järgmiselt (Ant. I 1, lk. 7): "Antoloogia teiseks peamiseks ülesandeks on laulutüüpide esialgne piiritlemine ning nende omavahelisele seosele osutamine. Muidugi ei saa esitatud tüpoloogilisi lahendusi ning määratlusi lõplikuks lugeda. Kui võrd regivärsi tüpoloogiat uurimist alustati alles ligemas minevikus, on antoloogiaski vaieldavust ja provisoorlust." Kuid piiritlemist on teostatud ka enne "Antoloogiat" (ERI, Hurt).

Niisiis - kõnealune peaks ikkagi olema tüpoloogilisel printsiibil koostatud antoloogia. Toimetaja mõnab explicit vaieldavusi ja provisoorlust, aga siiski on siin ka tahtlikku ebajärjekindlust, tüüpide lõhkumist temaatilise paigutamise huvides. Ja tüübistamine nõuab rohkem eeldusi, kui meil praegu olemas on: kogu materjali kättesaamist registrite, abiregistrite ja koopiate näol. Abivahendite poolest oleme vajadusest armetult maha jäänud.

Temaatiliste rühmade poolest pole "Antoloogiale" olulisi vastuväiteid, kuid tüübi terviklikkuse nõuet ignoreerib "Antoloogia" tihti. Sama tüübi eri varjundid paigutatakse sama pealkirja all eri temaatilistesse rühmadesse või sama pealkirja all leidub ka eri tüüpide variante. Lühioepiline "Härjad murtud" seisab kahes eriteemalises rühmas (Ant. lt. 38 ja 722). Ant. lt-l 38 on kaks varianti.

1. Algul on lt. "Kubjas mõõdab suure tüki". Kündja paneb väsinud härjad sööma, siis tuleb metsast kuri, murrab härjad. Kündja läheb nuttes koju, kus vanemad trööstivad: kodus on kolm lehma, igaüks teeb kaks härja.

2. Noor mees läheb kündma õpetamata härgade ja viletsate töövahenditega. Järgneb lt. "Neiu kutsub poisid metsa" (vt. lt. 2085). Sama tüübil on teinegi pealkiri - "Neiu kutsub poisid enda juurde" (34, nr. 158). Selle laulu tegevus toimub ikka künni juures, künd on liitvaks sidemeks. Kündja siirdub kurvalt koju, kus toimub taasjutustus ja vanemate soovitus: võta naine, saad kolm paari härgi!

Kaks fragmenti on aga pandud moodustama tüüpi 722 - üks Palamuselt, teine Vändrast. Juttu on tõepoolest härgadega kündmisest ja härgade murdmisest. Publikatsioon "Eesti rahvalaulud" II paigutab tekstid õigesti ühte kohta kokku (Ta Pal - 20; Põ Vä - 5) (5, lk. 423 ja 448). Tüübi lõhkumine on mõistmatu. Kütise ja künni kokkuviimine (nii on üldpealkiri) on kunstlik.

Lt. "Viige vihased neiud" (2066) jaguneb kahte temaatilise rühma vahel nii: 2066 on rühmas "Neidude pilge ja laim", kusjuures variandid 1 (HJn), 2 (Põi), 4 (Ote) sisaldavad mõtet - viige vihased neiud sinna, kus pole kuulda kukehäält. Lause viimane pool on stereotüüpne, tähendab väga kaugele. 3. variant on ebatüüpiline (Mus): viige vihased neiud lagunenud reel Mõnnuste mäele, kus on kogu korpisid (s. o. kaarnaid). Järgneb matuse motiiv.

Teine rühm leidub pealkirja all "Mõrsja lahkumine vanematekodunt" (lt. 2666). Selles 1. (Puh) ja 3. (Trv) variant on sama sisuga mis eelmises rühmas. Aga 2. variandina esitatakse tüüpi mitte kuuluvat. See on "Viige see küna külast" (Lai). Liigne näide sellest, et "Antoloogia" pole puhttüüpiline väljaanne.

"Tänu kuiva ilma eest" on Ant. lt. 163 ja 798.

163. Tänu jumalale, kes laskis kuldse põllu "kuiva ilma kurtamasta" kokku panna (Trv) rühmas "Vihm, vesi, udu".

798. 1. Jumalale tänu "kuiva ilma kurtamasta", laskis kokku panna kuldse põllu (Sim). Samasugused on ka 2. (Tür) ja 3. (Hel). Temaatiline rühm - "Lõikaja ja lõikus".

"Ladvad lindudele", nii tuntud tüüp, on jälle tükeldataud. Tüübi sisu on järgmine. See on nõuanne neidudele: kui lähed lehesile (lehte), s. o. vihamaterjali hankima, murra puult vaid mõned oksad, ladvad jäta lindudele, kõole või saskile (vrd. 30, lk. 211; 35, lk. 324). Niisiis pildikõne. "Antoloogia" seab ühe rühma pealkirja alla "Õits" (lt. 693).

Esimeses variandis pöördub õitsiline küll neiu poole palvega murda talle oksa, aga jätta ladvad lindudele, teine variant kõneleb aga lehte minekust, s. o. minekust vihaoksi tooma. Õits pundub.

Ant. lt. 223 paikneb miskipärast allrühmas "Linnud". Siingi leidub esimeses variandis nõuanne neidudele: "Murra oksa, katku kaks, / ... ladvad jäägu linnul lenda, / ööpiikal olla ööda, / tedrel teisi kudrutada." Järgneb lt. 232 "Kuhu pean pesa tegema?". Teises variandis (lt. 223) annab kaak ise nõu vihaleheste murdjale: jätta ladvad linnu laulda!

Ergo - samad tegelased, sama sisu: võtke oksa, ärge murdke latvu, see hävitab puu. Seda sisaldabki kujund ladvad lindudele. Tegelikult looduseteemaline didaktika, looduse kaitse.

"Eks kosinud kuningatütar", Ant. lt. 2359 on paigutatud kosjalaulude rühma. Osa kuulub tõepoolest kosjalaulude alla - nõuanne nõudlikule noormehele, kes ihaldab rikast. Esimene variant näib olevat abielutüli laul, teine - nõuanne kosilasele, kolmas vist küll "Ära pilka orjalapsi!". See tüüp "Antoloogias" pundub. Üsna samasugune on aga lt. 2146, var. 1: neiu tahab taganeda ja soovib Hansul võtta härra tüdart või kuningatüdart. Selle edasiarendus on lt. 2146, var. 2: taganeda tahtvat neidu ähvardatakse kaebamisega härrale või kuningale; teemaatiline rühm "Poiss tahab naist".

Lt. 2527 leidub allrühmas "Peiu ja mõrsja vastastikune laimine ja ülistamine". Kõik neli varianti kõnelevad neiu parastamisest: kes sind käskis kosja tulla; kui oled kuningapoeg (kujundiliselt), miks sa siis ei kosinud kuningatüdart (on rõhutatud - omaväärset). (Lt. 2527₃.)

Variandid lt. 277-nda all ei ole ainuüksi tüübist "Loomad vilja söönud". Kaks esimest varianti on järgmisesisulised.

1. Jüri jutustab: põder käinud põllul, karu aga kaeras. Selle asemel et ütelda, - loomad käisid viljas, antakse alliteratsiooniline kujund. Mina laseb püssist põdra põrna peale. Jälle samasugune kujund (Rep).

2. Mina läheb metsa, leiab puude ladvus tihaseid ja laululinde, leiab ka karu. Lööb vitsaga hunti, karu ja ilvest. Loomad põgenevad (Krk).

3. variant kuulub aga tüüpi "Linnud sõid linnad" (Plt).

Kaks esimest on H. Tamperel nimetuse all "Pöder põllul" (34, lk. 320), Ant. lt. 278 on "Pödratapja". Mõlemad tüübid moodustavad tegelikult ühe, mida ongi otstarbekas pealkirjastada "Loomad vilja söönud", kuigi "Pöder põllul" vastaks lauliku alliteratsioonitaotlustele.

Asjatu laulutüüp on ka "Kubjas põrgu viiakse" (1435). Mõlemad variandid kuuluvad tüüpi "Mis kupjast saab" (Ant. lt. 1437), sest fantaseeritakse, mis kupja kehaosadest võiks saada: pea põrgu pudrupütiks või põrgukatlaks (26, lk. 161 jj., seda neljas variandis viiest). Koostajaid on segadusse viinud lt. 1435_{1,2} alguse stereotüüpsed värsid ("Kurat seal kuusikus kolistab" - teeb tõllarattaid), mis kuuluvad algelt laulutüüpi "Saksad põrgusse". Ant. lt-s 1340 on see olemas, ligidased on 1340 A₂ ja 1435.

Millised muntused-kohandamised ja kasutamisalade tei-sendamised ka ei oleks, tekstiväljaanne neid kuigi palju arvestada ei saa, eriti kihelkondlik või mõnd kultuurirajooni silmas pidav (nagu näit. "Setukeste laulud"). See kõik on muidugi puhtalt uurija ülesanne. Kõik, mis vaja tekstide mõistmiseks lisada, paigutatakse kommentaari, nii, nagu seda on tehtud hiin- ja vägilasmuistendite väljaandes. "Anto-loogia" üldsonaline märkmete kogu kommentaarina ei rahulda, sest on liiga napp. Segane rühmitamine ja pinnalised otsus-tused ei anna uurijale hädapärast informatsiooni.

Õigesti toimisid "Besti rahuvalaulud" I ja II koosta-jad, kui nad andsid tekstid redaktsiooni eristamata puht-geograafilises järjestuses. Kui kirjuks aga võib asja teha erinevuste keskminegi äramärkimine, sellest annab küllalt hea pildi leht prooviatlasest, mis kujutab "Loomialaulu" struktuuri, kus redaktsioone on püütud eristada selle jär-gi, mis linnu poegadest saab. See ongi ju laulu peamõte. Ki-helkondadevaheliselt muutusi võrreldes satume hoopis teist-suguste olukordade ette kui aimult üht kihelkonda silmas pi-dades. Ja aga ka üks kihelkond alati homogeenne ole.

Ühe tüübi poolenemine on realiteet. Nii võime seda konstateerida orjuslauludes (26, lk. 79 jj.), aga ka mujal. Õigupoolest võib pidada "Kellele kurdan" kaht versiooni klll paralleeltüüpideks, mis aga on kujunenud aja jooksul samast lähtest (arhetüübigi) (20, lk. 138 jj.).

Laulud laulust ja laulikust on "Antoloogias" üldiselt loogiliste alljaotustega. Aga mitte kõik tüübid. "Laula, suukene!" on pandud rühma allpealkirjaks, ent selle pealkirja all juba ammu tuntud ja kasutatud laul (Veske I 2 ja K. Krohni selle pealkirjaga uurimus) on saanud nüüd pealkirja "Laula, kuni eladi" (lt. 49). See on hoopis vähem tunnuslik, sel puudub ka traditsioon. Tüüpi kuulub ainult 1. variant. 2. on aga "Laulmist ei saa keelata", mis sellest, et rändvärssse on interpolatsioonina esimesest variandist. 3. ei kuulu samuti siia. Jälle on rändvärssid teemal surm (= olemine all musta mulla) viinud tüübistajad eksiteele. Ka pole selles Helme murrakut. Siin on keelekõisi (keelekest) kõidüssel (keidisel) nõsta (tõsta), vaiv (vaev), liigutede (liiguta), liigutede Helmes tähendab liigutate, ime, ise (emä, esä). Murret ei saa ju ignoreerida. (Vt. siin p. 3.)

Vastuväiteid tekib mujalgi. Miks oli vaja ära muuta juba ammu käibel olev pealkiri "Laidan laisale" ja nimetada "Laula, saad mehele!" (lt. 50). H. Tamperel on sama teksti (1. var.) pealkirjaks "Laidan laisale" (34, lk. 150). "Antoloogia" viimane variant pole jälle sellest tüübist; tegelikult on mõte selles, et laulikul on hele hää. Esimene osa on "Saad laisa mehe" ("Antoloogias" puudub). Tekst on kontaminatsioon.

Lt. 52 on "Ilu kannan kaasas". See on "Ilutegija" (vt. KLT, Valimik 24). Asjata pole vaja traditsiooni murda.

3. Keel. Kui laul pole viidatud kihelkonna murrakus, tekib kahtlus võltsingus või halvas ja oskamatus üleskirjutuses. Võib olla ka, et kihelkonna määramisega on eksitud.

4. Improvisatsioon. Laulik vahendab käibivat rahvalaulu kas tekstiliselt muutmata kujul või teisendab seda esitamisel omatahtsi. Me ütleme, - ta improviseerib antud teksti alusel. Enamasti ongi iga laulu esitus a i n u k o r d n e , järeltõlge esitamisel muudetakse, rohkem või vähem, nii teksti kui meloodiat. Aga ka esitamise iseloom või olukorrad võivad erineda. Improviseerimist ajendavad tegurid on mitmesugused: kuulajate koosseis, suhe lauliku ja kuulajate vahel, laulu esitamise olukorrad jpm. Vajaduse korral pannakse teksti reaalse isikute või kohtade nimesid. Laulutüübi "Hiie noormees" Simunast kirjutatud variandis on

kohanimi Salla (27). Variantide kõrvutamisel selgub improviseerimise laad ja ulatus, mis võib viia lokaalredaktsioonide tekkimiseni. Tekib uusi tüüpe. Olemasolevaid tüüpe võidakse kokku viia, eriti temaatiliselt ligidasi, koguni tsükliliselt liita. Tüpologiseerija peab üksikelemendid ja nende tüüpi kuulumise ära tundma. Ei ole tõenäoline, et improviseerimise peamisi ajendeid on see, et laulik teksti täpselt ei mäleta. U. Kolk ütleb: "Laulikud ei säilita laule mälus täpselt sellistena, nagu nad neid kuulnud on. Sisult kõrvalisemate vormide saatus kujuneb sageli nii, nagu lauliku mälu, fantaasia ja meeleolu selle antud hetkel määravad." Nii tekib hulk variatsioone, mis põhisisu suhtes pole tihti kuigi tähtsad (9, lk. 69). Sellele räägib vastu juba U. Kolgi enda Kihnust saadud kogemus. Ühe laulu esitamisel 3. VIII 1953 tekkis konflikt eeslaulja ja järellauljate vahel. "Kui eeslaulja tahab edasi laulda ilma 5. värsita ("kainõlussõ kala-võrgud"), seda vahele jätta, siis M. Oad /üks järellauljaid/ katkestab laulmise, parandab teda, lauldes ära ka selle värssi; koor järgib seda parandust." (EKRK II 1, lk. 205. U. Kolk.) Aga alati ei kontrolli koor eeslauljat, nagu on kogenud O. Kõiva (17, lk. 7 - 9). O. Kõiva märgibki õigesti, et regivärss on oma olemuselt üksikosades ümberrühmitatav ja kontamineeruv, mistõttu lauljad arvestavad eeslauljat kui oma variandi andjat (17, lk. 7).

Ja ikkagi on laulikuilt üles kirjutatud õige erinevaid variante, samas kõrval teiselt aga väheste lahkuminekutega. (Vt. käesolevas p. 7. Laulik. L. Akkeri ja M. Reinthali võrdlus.) U. Kolk kõneleb ka kontekstilisest varieerumisest, mis täitvat k o h a n d a v a t funktsiooni. Jutt on kohandamisest eriolukordadele (9, lk. 68). (Eri kohtades erinevad koha- või eri tingimustes eri tegelas- ja isikunimed.) Seda nähtust oleme hakanud nimetama adaptatsiooniks, mis on üldse väga sagedane varieerimise põhjustaja.

Improviseerimine on domineerivalt tahtlik, on tingitud situatsioonist. Improviseerimisel haruldasem on uue laulu tekkimine ex tempore. Laulik võis aga ka uue teksti kodus valmis mõelda ja esitada parajal juhul avalikult, nagu seda on konstateeritud ka laplaste juures.

Tundes kohalikke lüroepilisi laule, improviseeris Halljala laulik Mai Pormann järgmise lauluterviku, aluseks "Ilus

neiu kiigel", lisades viimaste värssidena laene laulutüüpi-
dest "Pakkus sõrmust", "Mehetapja", "Suisa suud".

Kiies kiike korge'elle,
korge'elle, kauge'elle,
et mina paistan Paide'eie,
rinnad Riia moisa'aie,
selga kumab Kuuramaale!
Tuli aga Riia riikas ärra,
Kuurast Kuuramaa kuningas,
küsiteleb, targuteleb:
"Kus sie neiu siie saanud,
mis siit paistas Paide'eie,
rinnad Riia moisa'aie?
Pakkus sõrmust sorme'esse,
kulda kingavarba'asse,
anerätti amba'asse,
küsis mind omale naiseks.

(EÜS X 1610 - Haljala, Lobi k. J. Mark 1913.)

Ühe lauliku improvisatsioon on meil vaja tunda ka tü-
piseerimisel, sest pole just haruldane, et improvisatsioon
siirdub traditsiooni ja me oleme raskustes variandi tüüpi
kuuluvuse määramisega, eriti veel, kui on tegemist ligidas-
te tüüpidega.

Geograafilisest ja ajaloolisest aspektist tsirkuleerib
rahvasuus arutu hulk variante. Noteerituna on neist meie ka-
sutuses murdosa. Millise tõenäosusega saame rekonstrueerida
algkuju? Täielikku konstrueerimist polegi vaja, tähtis on
võimalus määrata tüüpi kuuluvus, põlvnemine samast arhetüü-
bist. Vahel see tööpoolest ei õnnestugi.

Tuleb veel arvestada, kas üleskirjutus on tehtud eht-
sas ettekandes (koos järellaaljatega) või nõudmise peale
rahvaluulekogujale.

5. Faasilisus. Pole ükskõik, kas laul on esimeses faa-
sis, s. o. aktiivsel kasutamisel, või teises, s. o. mälu-
faasis. Tõeline varieerumine toimub ikkagi esimeses faasis.

Rohkesti üleskirjutusi on meil aga teisest faasist.
Sealtki pärineb küllalt täielikke tekste. Mälu säilisid nad
täielikult üsna kaua, kuigi teises faasis ununemise osa on
suur ja fragmente rohkesti. See tähendab, et tüübistamisel

ei saa poolikuid tekste tõeliselt arvestada. Fragmenti on kasutatud Ant. lt-s 1067 "Mustad mündrisse", laulurühmas "Teekäigu- ja sõidulaulud".

6. Stereotüüpsus. Kõige sagedasem ilmne vanade ainete kasutamine uues seoses on stereotüüpsus. See on osutunud tihti segavaks tüüpide rühmitamisel ja ka tüüpide määramisel ning tüübinimede fikseerimisel. Eesti regivärsivaramust on siiani provisooriselt võimalik olnud leida umbes 100 seesugust motiivi või lihtsalt värsiühendit (ei ole arvestatud üksikvärse), mida kasutatakse õige mitmetes lauludes. Neid on tõenäoliselt rohkem.

Laulus "Tütarde tapja" pöördub õnnetu ema uputatud või võssa viidud tütarde poole, et nad tagasi tuleksid, sest mniast pole kangaste kujajat. Tütred vastavad, nad ei saa tulla, sest

Muru kasvand mulla peale,
aroheina haua peale,
pealaela pärnametsa,
südamele suuri saari,
suuri saari, laia laani.

Siin on värse koguni laulust "Suur saar". Tegemist pole kontaminatsiooniga, vaid uue improvisatsiooniga kolme laulu alusel, kolmandaks "Ema haua", kuhu "muru mulla peale" võiks algupäraselt kuuluda.

Selline rändav värsskliše on ka "Hobu alla kui see ahju". Lt-s "Meie ja teie poisid" kuulukse tekstiosa nõnda:

Toise küla noored mehed
lähvad kehvasti kosie...
hobu alla kui sie ahju,
mies on päälla kui sie päivä,
saapad viksitud jalassa,
vüö on vüöllä linna linti,
kübär päässä kirgukella (34, nr. 136).

"Oleks see mees minul":

Oleks see miesi minulla,
oleks sie kaasa kanalla,
kes siin soita silda müüda,
Tormamaa mägesi müüda, -

hobu alla kui se ahju,
mies on päällä kui se päivä,
kübär pääs kirikukella,
vüö kui vihma vikkerkaari.
Küll see kannaks siin kalevid,
siidis-sametis sahiseks (34, nr. 137).

"Venna sõjalugu":

Soida, soida, halli ruuna!
Hobu oli alla kui sie ahju,
mies oli päällä kui sie päivä (34, nr. 420₂).

Vend tuleb sõjast koju:

Hobu alla kui sie ahju,
mies oli päällä kui sie päivä,
kübär kui kirigukella,
vüö kui linna liburihma (H II 40, 669. Kuu).

Lt. "Metsast mehele" ühe redaktsiooni sisu on: kes kõiki jõuab või saab pulmadega mehele panna, mõni läheb metsast mehele, s. o. läheb raisku:

puu juurest poigaselle,
kase juures kaasikelle (34, nr. 157).

Aga kui mäel mängiva tütarlapse juurde tuleb neli noormeest armastust avaldama, üks pakub koguni sõrmust, on põhjust neilul solvuda:

Oo sina hullu poiga nuori,
ei metsäs mihele mennä,
puu juures poigadelle,
kannu juures kaasadelle.

"Vainul on varsakaupa", aga

neiukaup on kamberissa
viie vottime tagana.

("Neiukaup kambris". - 34, nr. 97.)

See pole kontaminatsioon, vaid sisu vahendamine olemasoleva kindlat sisu omava värsirühmaga. Seesugused värsirühmad on kasutatavad veel mitmetes seostes kui valmis ehitusmaterjal, pane vaid paigale!

Peksuteemal on kaks erinevat piirkonda:

1) mõisas kubjas peksab:

viis olli vindunud pajosid,
kümme turda toomingada;
seetse löi ta sellä peäle,
kaheksa löi ta kaela peäle.

(33, nr. 152: "Olin tilluke teole".)

2) mees peksab:

võtab peksa pihta müödä,
lasta labaluida müödä;
turja tunneb toomingida,
õlanukid õonapuida,
käevarred vahterida...
pihta peenesid pajosid.

(33, nr. 114: "Ära mine meeletu mehele!".)

Peks on ju ikka üks, vahendid samad, peksjad aga hoo-
pis erinevast piirkonnast. Sisu annab ikkagi kontekst.

Ant. lt. 629 "Ei tulnud söögi tõttu" pole üldse tüüp,
vaid stereotüüpse situatsiooni kujutamine, mis esineb nii
pulma- kui ka nooriku koduskäimise lauludes, aga mujalgi.

Stereotüüpne motiiv on ka "Imemaa": igatsetakse või
minnakse sinna maale, kus kuked kulda söövad (antifraas:
sellist maad polegi). Aga see on tunginud koguni kiigelau-
ludesse.

Sõua, kiike, jõua, kiike,
sõua, kiike, sinna maale
kus need kuked kulda joovad,
kuked kulda, kanad karda,
haned haljast hõbedat (EÜS I 1032 - Vän).

Ant. lk. 1064 on "Imemaa". Tekst koosneb rohkem kui
ühest tüübist.

"Kus tuul toa teimud" (Ant. lt. 1064 C - antifraas:
kodu~tuba) on jälle hoopis omaette tüübist, kui siin tüü-
bist üldse kõnet saab olla. Küllap on "Kurbade kodu":

Kus on kurbade kodona,
kus on albade aseme,
vaestelaste varjopaika?
Kuhu tuuli toomud palgi,
vesi voolas veeretamud,
sado seina seisatamud,

seal on kurbade kodona,
seal on albade aseme,
vaestelaste vihmavarjo (N II 46B - Knüpffer).

Lt. "Kaasa kaugel" (vrd. Ant. lt. 2220):

Nii mitu tervit temäle
kui mitu puesast vahella;
nii mitu tervit temäle
kui mitu ounapuud vahella;
nii mitu tervit temäle
kui mitu oksa ounapuussa;
nii mitu tervist temäle
mitu ouna oksa'assa.

Liitub ka muudesse tüüpidesse.

Mure suurust vahendatakse hüperbooliga pisarate veere-
misest, mis samuti on stereotüüpne kujund: "Silmad vetta
veeretavad, / kulnud kulda tilgutavad." - "Pale laseb lai-
ne'eida." Pisarad veerevad ahellaulus: "Palgilt veereb rin-
nalegi, / rinnalt veereb vöölegi, / vöölt veereb põlvile-
gi, / põlvilt veereb säärilgi, / säärilte suure varva'alle, /
varva'alt murumäele." Kuhu pisarad kukkusid, sinna tekkis
tiik või kalajärv. (Vrd. 32, nr. 14b.) On kompositsioonilt
eri asi, kas silmad vett veeretavad ja pale laseb laineid
või ahelvärsis pisarate veeremine.

Tulgu või tulist lund, ikka peab käsualune (vaenelaps,
mineja, vahel minia) minema. Vt. ka "Orjale otsitakse tööd"
(ÕES EK 162, 1819), või ükskõik mis olukorras, käsualune min-
gu (H III 27, 21 - Kad).

Stereotüüpseist piltidest annab hea kujutluse ka vär-
sirühm, mida H. Tampere pidas iseseisvaks laulutüübiks ja
millele ta andis nimeks "Puud ja linnud" (34, nr. 314). Po-
le aga tegemist iseseisva laulutüübiga, vaid kindlateemali-
ses laulurühmas populaarse stereotüüpse pildiga, õigupoolest
kahe pildiga, mis omavahel kipuvad seostuma, on võib-olla ko-
guni samal ajal tekkinud.

- I. Igas oksas on orava,
igas tipus on tihane,
igas ladvas laululindu.
- II. Oota, oota, oravikene,
seisa servi, linnukene,

seni kui pühin püssikesta!

/ - - - /

Siis toon oksasta orava,

iga tipusta tihase,

iga ladvast laululindu.

Ootuspäraselt on need värsirühmad seotud puu- ja met-
sateemaliste lauludega. See aitab kujundada terviklikku loo-
duspilti. Loodus ei ole lauliku jaoks erapooletu. Inimene
näeb loodust oma igatsuste ja unistuste läbi.

Eesti regivärsis tegeleb puudega küllalt palju, eriti
suurte puudega, millest saab mitmesuguseid eluks vajalikke
esemeid. Suured puud on äratanud tähelepänu, nende tekki-
mist seostatakse imepärasega: pühkmetest tamm, mis kasvab
suureks ainult siis, kui ta istutatakse kindla isiku nime-
le ("Suur tamm"). Suur tamm võib tekkida õunaseemnest, õl-
lekannu vitstest, pühkmetest, laulust. Need elemendid kuu-
luvad kõik lt. "Suur saar". Nad moodustavad ka selle laulu
eri redaktsioonid. Kask võib tekkida ka kirikuteel laulvast
neiust, kelle tapsid käliksed kivi või kirvega, matsid so-
hu, matusepaigale kasvasi kask või koguni mets. Kasest teh-
ti kannel ja viiul (EKÜ, F 232 a¹ 58 Kad - Knüpffer. - Trü-
kitud ERL I, "Kannel", Vi 8). Lühem, aga samasisuline on
tekst Amblast (H II 46, 782 - G. Klemmer 1894. - Trükitud
ERL I, "Kannel", Jä 2). Niisiis lokaalredaktsioon. Mõlemad
on sissejuhatuseks lüroepilisele rahvalaulule "Kannel". Kan-
nel valmistatakse kasepuust.

Kask kõneleb ka vihaleheste murdjatega (vt. lk. 14):
"Riisu oksad, karsi karbed, / jäta ladvad linna laulda!.../
Ei kägu kivije kuku." (Ant. lt. 223. H II 1 568 - Jõh.).

Puudega vesteldakse, s. o. arutletakse endamisi metsas
laevapuud otsides: kas laevapuuks kõlbab kask, tamm või mõ-
ni teine puu, ja laul on loodudki dialoogilise vestluse vor-
mis ("Laevapu otsimine"). Puu vastustest selgub, milleks
ta kõlbab. Suureks või kuidagi muidu silmapaistvaks kasva-
vad ka vägilasmuistendites käsitletud puud: nimeisiku maa-
giline jõud paneb nad vägevasti paisuma.

Kuidas siis on need kaks värsirühma eri situatsioonis
muutunud mõne laulutüübi lahutamatuks osaks?

Järgnegu sellest neliteist näidet.

I. Lt. "Suur kask":

Meil aga kasvis suuri kaski,
 suuri kaski, suuri oksa,
 igas oksas on orava,
 igas latvas laululindu,
 igas lehes lendajaida,
 igas tipus veel tihane.
 Üle välja kase latvas
 laulis veel üks kena kotkas,
 keik linnusugu kuningas.
 Keskel kase aardeosa
 tegi ta veel kena pesa. (Hlj. - Viljak-Mark.)

V. 2 on seondvärss, mis liidab 1., kasest kõneleva värssi stereotüüpse värssirühmaga (3 - 6), v-d 7 - 11 on nähtavasti lo-
 kaalne arendus, kuigi kotkas ilmub vahel ka muudesse Põhja-
 Eesti lauludesse. Aga sellisena, kõik kokku on muidugi ter-
 viktektst.

II. Lirööpilise "Suure saare" paljudes variantides esi-
 neb sama stereotüüpne pilt metsast. Lt. "Suur saar" tunnukse
 tekkelt hoopis hilisem kui "Suur tamm" või "Suur härg". Red.
 a - õunast saar. Haljala versioonidest üks algab sellega, et
 kiigelt on näha õunapuu, millelt õun kukub vette; õun lõiga-
 takse lõhki, seemneist kasvavad suured harvaoksalised saa-
 red, igas oksas orav, igas tipus tihane, ladvas laululind (H
 II 5, 69; Veske, kad. 211 (45)). Seemneid andev õunapuu võib
 kasvada mängumäel (Ilu- või Hiiumäel), seemnetest tekkinud
 saarte ladvas on jälle linnud, okstel oravad (H II 9, 351) +
 + "Oota, oravakene" (EÜS X 1592). Pilt õunast tekkinud saa-
 rest saab täiuslik siis, kui selle otsas on metsale karakter-
 ne fauna - orav ja linnud. Häid tekste on ka red. b - õl-
 lekanmust saar: okstel oravad ja linnud + "Kalajõgi" + "Ka-
 lapüük" + "Kala kõneleb".

Õllekanmu vitstest (~ laudadest) tekkinud suuri saari
 orava ja lindudega on rohkemgi + "Oota, oravakene! Klitin lin-
 mu" (H I 5, 867). Teine variant lisab "Jahimehe amet ei toi-
 da" (EÜS X 1648). Mõnele variandile on liitunud kontaminat-
 sioone tüüpidest "Kalajõgi", "Lähme kalu püüdma", "Kala kõ-
 neleb" (EKS 4⁰⁵, 116; H II 9, 234).

Red. c - laulust saar. Üks variante algab saare tekki-
 misega laulust. Järgneb värssipaar lt-st "Metsa murd" (loogi-
 line liitumine tüübiga, milles kõneldakse, kuidas vägevast

laulust mets murdub). Ja kuna kõrvutatakse sünonüümeid - metsad: laaned, siirdub kujutus puudele: puud on täis putukaid ja linde, okstel oravad (H I 7, 476). Nüüd võib tulla juba "Kalajõgi": jõgi jookseb juurte alt, jões kuldseid kalad - hangid e. purikad. Nii on ka Äksi variandis (H II 50, 743).

Red. d - suur saar tekib pühkimest merre, puu orava ja lindudega (H II 9, 246). See seostub omakorda laulutüübiga "Kulla põlemine".

Tüübistamisel on vaja leida variantidest ühised olulised jooned, mis on tähtsad lauluterviku seisukohast, ja mitte lasta end segadusse viia liitosadest.

III. Jahiteemalistes lauludes figureerib ähvardus oravale: "Oota, oota, oravikene, / seisa servi, linnukene, / las mina pühin püssikesta, / ... siis toon otsasta orava, / iga tipusta tihase, / iga ladvast laululindu" (H II 65, 352-VJg). Linnud võivad ka puududa, jääb vaid orava hoiatamine (H II, 628 - Tõs).

IV. It-s "Oravalaskja" (H II 25, 816 - Trv) on samuti puu otsas orav ja ladvas laululinud. Kena loodusepilt muutub korrapealt tüübi üheks faktoriks, kui seda seostatakse jahimehega. Nimelt jahimees hoiatab oravat. Siin pole enam tegemist vaba looduspildiga: "Siin lassi otsast oravi, / lassi tipust tigase, / lassi ladvast laululindu."

Et eksimatult otsustada, on vaja iga variant täpsemalt ka funktsiooni seisukohalt läbi analüüsida ja mitte lasta end eksitusse saata mõnest juhuslikust silma hakkavast värsist või värsirühmast.

V. "Kalajõgi" on ka iseseisev tüüp ja sellega liitub Lõuna- ja Kesk-Eesti lauludes I looduspilt: puud pungil täis putukaid, oksad oravaid, jõgi jooksis juurte alt, jões kuldseid kalad (H II 56, 382 - MMg; H I 7, 523 - Hel; H II 43, 32 - Hel; E 14023 - Hel).

VI. Sama stereotüüpne looduspilt on ka It-s "Õllest mets". Mets oma konkreetsetes peab sisaldama puude kõrval ka linde ning oravat (H II 40, 935 - Ris).

VII. Kuusalu laulus "Kari kadunud" jõuab karja otsija suurde kõrvemetsa, kus puud on täis oravaid ja linde. Teksti lõpul on liitosa "Oravalaskja": oota, orav, kuni pühin püssi, kütin orava ja linnud (34, nr. 332₂).

VIII. Halliste kiigelaulu variandis soovitakse, et kiigelaud tõuseks kõrgele üle õunapuiste õrte ja pihlapuiste parte. "Pihlapuul oli suure säugu;/ egan tipun tal teane, / egan ladvan laululindu" (H, Kase 48^a, 1868). Vt. Ant. 420 C₂, D. "Antoloogia" tekstis on halb viga: "Pihlapuul oli suure säugu" asemel on seal "... sängu" (!).

IX. Lt. "Loomad vilja söönud" (Ant. = H II 42, 712 - Krk 1892) algab jällegi sama pildiga, algusvärsipaare on lisaks teisest stereotüübist: "Läksi mõtsa hommikulla./ Mis ma löüsi mõtsastegi?" Järgnevas pole aga tavalised metsapuud. Leitakse uibuid, sarapuid, kohlapuid. Siis: "Egän tipun sääl tiane,/ egän ladvan laululind." Ja alles siis tuleb "Loomad vilja söönud".

X. Lindude ja loomade paljus peab ilmestama ka jõukust: Virumaa on vilja täis, meie maa aga täis mägesid, mäed männikuid, igas männikosas orav, ladvas laululind. Jõukusest tuntakse äia õue (H II 34, 523 - Kuu). Järgnebki ootuspäraselt "Kae vul kosija". Nii valmistatakse ette kosimise kujutamist. Selle teksti pealkirjastab "Antoloogia" "Oksad oravaid täis" (nr. 192). Aga sellist laulutüüpi ju polegi.

Sama pilt esineb ka Kolga-Jaani lauludes, aga tekst ise on algsest kujust, milleks tuleb tõenäoliselt pidada küll Virumaa oma, juba üsna kaugenenud: Virumaa paljudes mägedes on ka palju männikuid, täis kotkapesi, igas pesas kolm poega. Lõpul on üleskutse rikkalikku kaupa ostma (33, nr. 326).

XI. Sisult ja versioonilt sama pilt on ka lt-s "Neiu nälg" (34, nr. 104₃ - Kuu). Virumaa viljarikkusele, Harjumaa hagudele (= kehvuse tunnistus) juhib laulikut värsirühm, mis pannakse tagasikutsuvate poiste suhu; igal maakohal on oma iseärasus.

Tulga maale, neitsikased,
tulga maale ja Virusse -
Virumaa on vilja täüsi,
Harjumaa hagusi täüsi,
meie maa mägesi täüsi,
määd täüsi mändisida,
männid täüsi okka'aida,
okka täüsi oravaida,
igas puus on puurilindu,
igas latvas laululindu.

Eelmises variandis see liide puudub, kontaminatsiooniline osa on võetud aga laulutüübist "Ei lähe oma külla" (34, 104₂).

"Virumaa on vilja täis ..." on tõenäoliselt omaette laulutüüp "Jõukas Virumaa".

XII. 35, nr. 307 tekst on küll stereotüüpselt pildist, aga fragmentaarne:

Ihkin-tohken, toomeoksa,
lihkin-lahkin, laanelilli.
Keik oksat oravet täisi,
keik tiput tiasit täisi,
ladvat laanelinde täisi (35, nr. 307₃ - Krk).

Sama laulunumbri alla viidud kaks teksti on teiste laulude liitosad: "Venna hobune" + "Hoolas mees" + "Meie ja teie poisid" + "Loomad põllul" + "Sarvepuhuja" (35, nr. 307₁ - Krk) ja "Loomad põllul" (35, nr. 307₂ - Krk). Niisiis ikkagi ränd-värsirühm.

Samasugune olukord esineb Kuusalus. Kuuest variandist liituvad viis: "Haned kadunud" - kolmes, "Suur tamm" - ühes, "Neiunälg" - ühes, "Kari kadunud" - ühes, "Kalajõgi" - ühes variandis. Aimult üks tekst on iseseisev, võikski kanda nimetust "Kaks kaske":

Kaks oli kaskeda minulla,
kolm oli puuda korgejada,
viis oli puuda virgejädä,
seitse puuda sirgejädä.
Siel siis laulsid luoja linnud,
tiksusid meritihased,
kaukusid merikajagad,
laulid lannelinnukased (34, nr. 314₂ - Kuu).

Selgub, et siin pole käsitletud stereotüüpselt pildiga midagi tegemist. Laul on mereäärne, tegelasteks on merelinnud. Laulutüüp on aga "Kaks kaske". (Vt. I.)

XIII. Haljala laulude hulgas on üks tüüp, mida võiks nimetada "Mitmesugused maad". Seegi kujutab Virumaa jõukust, puuduvad linnud, on aga pöösad täis linnupesid poegadeaga. Seda tuleb võtta kui modifitseeritud kujundit, mis on üheks faktoriks uues laulutüübis. on mitmesuguste maade karakteristika.

XIV. Laiem arendus on Kolga-Jaani laulul, mille J. Hurt on nimetanud "Tua taga tammemetsa" (32, nr. 279). See on õige laiaks välja arendatud: "Tua taga tammemetsä,/ koja taga kuusemetsä,/ laada taga laanemetsä,/ saana taga saare-metsä." Metsas on puude ladvas oravad ja linnud. Järgneb: "Oota, oravakene!", kuni lasen oksast orava ja tipust tiha-se. Lõpp: isa ostis püssi ja nüüd poiss läheb jahile, ja mitte õnneliku käega:

Vahest sain varesta näha,
harvast sain harakat näha,
ilmas ei näemud heädä lindu.

Seega on nii "Puud ja linnud" kui ka "Oksast orav" õige mitmekesistes seostes, aga üldiselt ikka nende teemade-ga, milles on kujutatud puid või metsa.

Stereotüüpse üle saab otsustada tüübi põhjal, mitte aga lauliku või mõnel muul alusel. Stereotüüpsete väärsirüh-made alusel tüüpe määrata ei tohi. Niisugune viga on "Anto-loogias": vt. "Kolm metsa" = "Mis kõrgelt näikse", aga - järgmine - "Mis kiigelt näikse".

7. Laulik (vt. ligemalt 21). Laulude edasikandjaks ja edasiarendajaks ning kohandajaks on ikkagi laulik, kuigi ta omakorda on kuulajaskonna kontrolli all ja vastuvõtja on kollektiiv. Selline lihvimisprotsess on kestnud aastaküm-neid, koguni aastasadu (8, lk. 57).

Igal tõelisel laulikul on oma ilme, oma repertuaar. H. Kokamägi, võrreldes kahe lauliku repertuaari, näitab, et Els Mikiveri kui laulikut iseloomustab silmapaistvalt suur pulmalaulude hulk, lisaks palju rõõmsaimelisi pühade, lõ-bustuste ja mängulaule. Tootselil on esikohal ühiskondlikke suhteid käsitlevad laulud. Töölaulud on tõsisesisuliselised, loodus seostub tööga. Kui Mikiver laulab kodust ja lapse-põlvest suure armastuse ning soojusega, siis Tootselil on nooruslaulud kritiseerivad. Lisaks on Mikiveril palju lüro-eepikat. Kuigi mõlemal laulikul on võrdlemisi palju ühiseid teemasid igas laululiigis, on nende teemade käsitus siiski erinev, samuti pole laulikuil eriti palju kokkulangevaid laulutüüpe ega peaaegu ühtki täiesti kattuvat või ligidast varianti (7, lk. 60). Tootselil näib olevat ka suurem im-provisatsiooniosa. H. Kokamägi peab täie õigusega repertu-

aari kujundajana tähtsaks lauliku elu- ja kasvutingimusi: Mikiver on elanud lähedamates tingimustes, sellest ka tema rõõmsameelsem suhtumine ümbrusse. Tootsel vabadiku tütre ning naisena on näinud rohkem elu varjukülgi, mis ongi vajutanud pitseri tema olemusele ja väljendub ka lauludes (7, lk. 69).

Kihnu laulikud tunnistavad, et tekste on muutunud ja adapteerinud tugevamad laulikud (17, lk. 8). Liis Alas ja Madli Vesik kalduvad lüroepikasse. Erinevusi on ka laulude struktuuris: Vesik armastab liitlaule, Alas lihtlaule (17, lk. 24). Juba ammu tunnetatud probleemi tõstatab O. Kõiva veel kord: iga laulurühma ning üksikute tüüpide vaatlemisel tuleb võrdlevalt silmas pidada nende kasutamist ja esitamist ka teistel geograafilistel aladel (18, lk. 263).

Rahvalaulikute esinemist laulupraktikas on küllalt vähe käsitletud, ka meetodid vajavad täiustamist. Usaldatavate järelduste saamiseks on tehtud lisavaatlusi, millest olgu siin mõned refereeritud.

Jälgigem veel Haljala laulikute erinevaid laulude esitusviise ja esitamise iseloomu. Võtkem aluseks jällegi neidude fantaasiaavaldust (nagu lt-s "Mis kõrgelt näikse?") käsitlev lüroepiline "Arg kosilane", tugevasti varieeruv ja mitmekesise esituslaadiga. See on peaaegu kosjakutse, seejuures argade noormeeste häbistamine. Kaks tugevat laulikut väärivad siin võrdlevat vaatlust. Esimeselt on kolm, teiselt kaks eri aegadel noteeritud varianti.

Leenu Akkeri esimene variant (H IV 1, 89 - K. Leetberg 1888) - 35 värssi - algab kiigelauluga (12 värssi), milles neiu soovib, et tema ehted paistaksid kaugele, Riiga, kust tuleb rikas mees. Kiigelaulule liitub sujuvalt "Arg kosilane" - kiigelu: neidud kiiguvad pärgade läikides. Mehed metsas arutlevad: oleks püss või noot, püüaks neiu. Neiu noomitused: püssiga püütakse lindu, noodaga kala, neid viiakse viimul. Virgad viisi, kahe käe (= töökuuse), mitte aga rikkuse tõttu.

Kiigelaul on Haljallas ka iseseisvalt kasutusel olnud. Nii laulab L. Akker:

Kees, kiike, korge'elle,
korge'elle, kauge'elle,
et mina paistan Paide'eie,

rinnad Riigaje näivad.
 Säält tuleb Riia rikas meesi,
 Tallinnast rahatagaja,
 Võnnust võtmete valaja,
 Riias luku kirjutaja,
 see viib putked puu vilusta,
 sarapuud salu siesta,
 ruhed roigaste vilusta,
 naadid naiste keske'elta.

(H II 9, 773 - K. Leetberg - L. Akker 1890.)

See Haljalas küllalt arvukas laulutüüp "Ilus neiu kiigel" on andnud värsse "Arale kosilasele".

Teine variant (H I 5, 24 - 1872-1894) - 35 värssi. Värsi-
 side arv on sama, muutused aga küllalt suured. Puuduvad 1. va-
 riandi esimesed 12 värssi (kiigelaul). Laul algab neidude kii-
 kumisega. Neidud ütlevad meestele, kes kaebavad püssi või noo-
 da puudumist: neid pole ei linnud ega kalad, nad viiakse
 viimul. Lisatud on uljas minek, millest paar värssi:

Ees läheb mehine metsa,
 taga naisine tänava,
 keskel piigune värava.

Lisatakse, et õigel neil pole põhjust silmi maha lüüa, küll
 aga hooradel.

Kolmas tekst (H I 5, 61 - 1892-1894) - 29 värssi - on
 teisega umbkaudu samast ajast. Siiski on sõnastus muutunud.
 Neidud kiiguvad pärgade läikides. Ehteid iseloomustatakse:
 "Kullad kaelassa krabisid, / rahakannad raksatelid." Need vär-
 sid meenutavad "Mehetapja" ehteid. Meeste kahetsus ja neidu-
 de noomiv nõuanne on sama. Neiu kosimine pole mingi orja ost-
 mine otrade ja kaertega, vaid kuninga lunastamine. "Neid on
 kullal kaalutava, / hõbe vastu ostetava."

Kuidas ostab ori ja lunastab kuningas, see on nähtavas-
 ti lokaaltraditsioon ja leidub peaaegu samas sõnastuses
 K. Leetbergi poolt Liisu Kraimeltilt noteeritud variandis
 (H II 9, 742 - Selja 1890). Kraimelti tekstiga peaaegu sar-
 nane on Nigurahva Maie variant (SKS, Mark 185 - Rutja 1890).

Niisiis pole selles laulutüübis hoopiski tegemist kii-
 gelauluga. L. Akker on elav ning fantaasiaküllane loov lau-
 lik, kes pidas tähtsamaks hetkemeeleolu, mille täpset alg-

teksti. Kuigi mitte nii temperamentne kui Puru-Liisu (29, lk. 25), on temagi eri laule assotsiatiivselt liitnud ja improviiseerinud.

Kahekümneaastase vahega on jäädvustatud kaks teksti Miina Reinthalilt (Reindaal): esimene variant 1893 (E, A 369) - 24 värssi, teine 1913 (EÜS X 1481) - 22 värssi. Sisu: Kiikuvaid neidusid pöösaste tagant vahtivad poisid arutlevad: oleks püss või noot - püüaks. Neid noomivad: ei püüta püssi või noodaga, vaid ostetakse rahaga. Neiukaup toimub kambris (vrd. kosjalaulu "Neiukaup kambris", kust see lüli on laenatud). Poistel aga, kui pole penningit pihus, "pole julgust juurde minna", niisiis ka julgusetuse põhjendus. Tekstid erinevad omavahel üllatavalt vähe, ainult kompositsioonis on toimunud vahetus: teises tekstis on neidu "püüta penningilla", järgneb "lindu püssil püüetakse"; esimeses tekstis on vastupidi. Võrreldes Leenu Akkeriga on Reinthal suurel määral kinni tekstis. Kahekümneaastane vahe pole sundinud laulikut tegema suuremaid muutusi. Miks? See olukord ei tarvitse kehtida kõikide laulude suhtes. Igal laulikul tundub olevat tekste, mida ta mäletab paremini kui teisi. Siingi on arusaadavalt omad meeldimused.

Huvi pakub ka "Kalamehe naine", millest on Liisu Kraimeltilt kaks teksti. Esimene variant on 176-värsiline (H I 5, 38 - 1892-1894). Teema arendus: 1) naine saadab mehe merele - mees ei lähe, läheb ise; 2) saadab kindma, mees vabandab enda välja; 3) naine keedab endale tanguputru, või silmas, mehele teeb kesise pudru, tõrv silmas; 4) ajab mehe heinamaale, mees vabandab enda välja; 5) kütab sauna, endale mesise leiliga, mehele tulisega; 6) viib mehe sipelgapesasse, vaevab, kuni mees kärvab. Verevalamine ja mehe tapmine viib sisulise assotsiatsiooni kaudu liitmisele "Mehe-tapjaga".

Teine, 1890. a. kirjutatud variant on umbes sama, ainult pisut lühem.

Laulik ei lepi ühe konfliktsituatsiooniga, ühe lüliga, vaid otsib võimalusi lisada neid nii palju, kui loominguline inspiratsioon kannab. See ei tähenda, nagu laulik laulu põhiteksti ei tunneks või ei tunnustaks. Laul baseerub naise fantaasial, kuidas ta püüdleb olla üle mehest, keda peab laisaks ning luiskajaks. Tõetruu pildike elu sügavusest.

Mõneti huvitav on ka suure loomingulise jõuga Haljala laulik Nigurahva Mai, kellelt on kirja pandud minavormiline variant (SKS, Mark 170). Selleski on mitu konfliktsituatsiooni (põllul, merel, pudrukeetmine, saun, sipelgad, verevalamine kaevurakkel). Varianditi (laulikuti) võib neid olla rohkem või vähem. Selline lahtine kompositsioon, kus lüli-
sid on võimalik tahtmist mööda lisada või ära jätta, aga ka vahetada, annab suurema võimaluse varieerida ja teksti situatsioonile sobivamalt kohandada. "Ära kosilase" algul, lõpul ja teema arenduses võib sedastada kõige mitmekesisemaid muutusi. "Kalamehe naine" on püsivama karakteriga. Kõige olulisemad muutused on konfliktsituatsioonides, eriti nende arvus. Üldiselt on see laul aga ka vähem populaarne kui "Ärg kosilane".

Imetlusväärselt vormikindel näib olevat olnud Epp Vasar, nagu selgub K. Krohni koopiate näol säilinud käsikirjadest. Ainult üks näide lt-st "Kannel". Epp Vasaral koosneb kandle detailide loetelu kolmest objektist: laudad, pulgad, keeled. Sellele lisandub kolm tegelast: mängija, tantsija, laulja. Iga ühik on antud edasi rangelt ühesuguses vormis kahe tegevühiku kaudu: I. Vajadus - küsimus:vastus; II. Kust saadi? - küsimus:vastus:kinnitus.

- Näit.: I. Mis oli vaja kannellelle?
Keeli vaja kannellelle.
II. Kust sai keeli kannellelle?
Sõtsi sirge juusse'esta,
säält sai keeli kannellelle.

Muidu on variantides kas loetelu:

õunapuusta õige'esta,
sarapuusta sirge'esta,
vahtarasta valge'esta,
havikala hammastesta,
lõhekala lõugadesta,
mu venna linajuuste'esta

(Veske, kad. A. Murd 57. K. Krohni koopia. Kursi.)

või ainult küsimus:vastus:

Kust ma sain need kandle pulgad?
Need sain havi hammastesta.

Kust ma sain need kandle keeled?

Juukse'esta sirge'esta.

(E 8373.)

Ühe lauliku sama laulutüübi esialgsete variantide võrdlus annabki pildi laulikust, tema mõlust, varieerimisest jne. Nii arutleb H. Kokamägi, iseloomustades Kuusalu laulikut Mai Kvartsovi tema varieerimise ja üldise laulude kasutamise seisukohalt (8, lk. 17 jj.). Selgub, et selle suure lauliku kaks või kolm korda üleskirjutatud variandid tihti kattuvad, ta on seega tekstikindel laulik. "Uni ei anna uuta kuube" 1907, 1911, 1923 noteeritud variandid kattuvad. Täiesti kokkulangevad on ka "Vihatud vaeslaps", "Keera siilud servi tuult" ja "Une ajamine". Mai kvartsovil ei leidu suuremaid muutusi ega värsside segiajamist, osade ärajätmist või olulist põimimist teiste lauludega. "Värsside järjestus on tal loogiline. Mõnikord võib siiski kohata paralleelismirühmas värsside ümberpaigutust." (8, lk. 17 jj.) Erilist tähelepanu väärrib terviklaulude tõenäoliselt tahtlik liitmine, kusjuures liidetakse laulud samast ainevallast, sisulähedased, mis on kergesti ühendatavad. Mõnede laulude liitmist on vist põhjustanud nende kasutamine pulmades (perekonnaelu teema), kus tseremoonia kestmine nõudis laulu jätkamist. Väga harva on ta vahele kiilunud motiive või seondvärssse. Kontaminatsioonid polnud tal alati püsivad (ja palju nad üldse on püsivad?), samu laule on ta eraldigi laulnud, ja ka uutes kombinatsioonides. Sobivate kombinatsioonide kasutamine eeldab head orienteerumist lauluvaras, arvestades olukorda ja kuulajaskonda. Need H. Kokamäe tähelepanekud on vägagi arvestatavad. Valikuliselt paar liitmise näidet: "Kivine kakk" + "Lõuna söömata" + "Õhtu ootamine"; "Vanemate radadel" + "Häljavoõ" + "Sõõgitoojad surnud"; "Ei lubanud mehele minna" + "Kaubad kaugele tehtud" + "Kodu kaugel" + "Kodu käimas". Nagu siin, nii võib mujalgi täheldada temaatiliselt ligidaste laulutüüpide hõlpsamat liitumist või interpolatsioonimaterjalide andmist (26, lk. 79 jj.).

Kuigi laulikul on võimalus teksti oma tahtmise järgi muuta, pääseb muutunud tekst traditsiooni kollektiivi kontrolli läbi. Traditsiooni vastuvõetud tekst allub omakorda muutustele. V. Anikini järgi leiavad rahvaluuleteosed varieerudes ja kujunedes oma kindla "sängi", mida mööda toimub

nende areng. Variaablus on paljude inimeste loomingu järgnevus, nende koostöö tulemus (1, lk. 28 jj.). Varieerumata oleks rahvaluuleteos igav nii kuulajale kui ka esitajale. Kuidas jääb siis stabiliteediga? Antud olukord seda ei kummuta, sest 1) laulma asumisel laulik teab, mida ta esitab, 2) igal juhul on laulul või tüübil sellele iseloomulikud osad (vt. tunnusvärseid), mis on oluliselt muutumatud. Enamasti on laiendused ja väljajätked ühekordsed (kaasa arvatud kontaminatsioonid), põhitekst püsib nii lauljate kui ka kuulajate mälu ning kordub pidevalt, ka nende suus, kes muidu on alati muutustele. Jääb püsima seegi, et laulu edasikandja pole teksti kuulnud ainult üks kord, vaid mitu korda ja mitte ühelt, vaid mitmelt laulikult (W. Anderson). Ja käibeale ei tule ükski tekst vastu kollektiivi tahet.

"Kõige tähtsam on laulik, sest tekst stabiliseerub või muutub tema peas ja ilmub avalikkuse ette tema suu kaudu." (21, lk. 235.)

Varieerumine sõltub eelkõige eeslauljast, kellel on kõige rohkem võimalusi improviseerimiseks. Eeslaulja ongi teksti ja meloodia juht. Koor peab temaga kaasa tulema, vastasel korral võib ta minetada autoriteedi ning positsiooni.

Tüpologiseerija on kohustatud laulust otsima selle põhilise mõtte. Laulu mõtet, sisu ignoreerides võib tüübistamisel raskesti eksida.

3. Kompositsioon. Ka kompositsioon võib tüübistamisel tähtsust omada. Siin ainult paar näidet.

"Arg kosilane" annab end jagada provisoorselt järgmisteks redaktsioonideks.

I. Kiikumise redaktsioon. Neiud kiiguvad pärgade läikides. Mehed (poisid) metsast vahivad neidude lõbutsemist, arutades: oleks püss~võrk~noot - püüaks. Neiud annavad nõu: mitte kaugete püügivahenditega, vaid rahaga (H II 9, 355 - 1888; H IV 1, 212 - 1888; H II 9, 742 - 1890; E 14405 - 1845; EUS X 1573 - 1913). E 14405 on muudetud jaaniõhtu kiigelauluks. Üleminek kiigelauluks pole kuigi raske.

II. Mänguredaktsioon. Neiud mängivad mäel helmeste, pärgade ja sõlgede hiilates. Minategelasele üteldakse: neidu ei või püssiga püüda (H III 2, 50 - 1889).

III. "Imeliku lauliku" redaktsioon. Meiu laulab ligi kodu~linna~mõisat. Kuningapojad kuulavad imestelles: kuu-
le kullasta kõguda! Otsustavad aga püügivahendeid kasutada.
Neiud annavad nõu: mitte püügivahendite, vaid rahaga (H II
9, 658 - 1888; H I 2, 697 - 1889; H II 9, 225 - 1889; H II
38, 142 - 1892; H III 31, 404 - 1905; ERA II 132, 346-1936)
"Imelik laulik" ("Laulan ma ligi külada") on hästi seosta-
tud teemaga. "Imelikus laulikus" on peatähelepannu l a u -
l u l , siin n o o r m e h e l , kes ei julge neiule
ligineda, nii et teda on vaja ergutada. Samad kujutusvahen-
did, aga erinev sisu.

IV. Künniredaktsioon. Noormees künnab mäd-orud ning
sood, kasvavad männid, odrad, sinikad. Neiud lähevad vilju
noppima, vaesel noormehel pole julgust ligineda.

Paljudesse tekstidesse on tulnud korduslaulu vorm: poeg
jutustab küsivaile vanemale veel kord sündmuse ja vanemad
annavad siis nõu. Taasjutustuse tekkimine on kergesti mõis-
tetav, sest tullakse ju vanematelt nõu küsima.

"Suure tamme" ülesehituses on olulisel kohal tegevus-
parallelism: tamm istutatakse isa, ema, venna, õe nimele,
aga nende nimel tamm ei kasva, kasvab neiu (~peiu) nimel.
Õige tegelaste arv on siin 5, sest perekondlikke tegelasi
on traditsiooniliselt 4, üks (õnnelik) on aga väljastpoolt
(isa, ema, venna ja õe kõrval). Eksitoiminguid on 4, tule-
musi annab 5. tegu. Terviklaulu kompositsioon on just sel-
line, iga muu on puudulik, või kui tegelasi on rohkem, siis
on tegemist degeneratsioonilise paisutusega. Sama tektoonika
on ka "Venna sõjalool".

Tamme-laulul on veel üks tähtis tegelane - tamme raiu-
ja. See on erakordne väikemees või vennake. Tegelane on nii
tähtis, et lapsekõnnitamise lauluski soovitatakse, et väi-
kemees kasvaks "taadi tamme raiujaks" (KLT, Valimik 3: "Pi-
sipõnni kõnnitamine").

Palju kasutatakse vastanditele ülesehitatud komposit-
siooni: õntu ja hommik (õntu toob õnne, hommik hoole; õntu
korjab kokku, hommik laotab laiali - KLT, Valimik 171), töö-
ja orjuslauludes sagedasti hea ja kuri (õntu vald on hea, -
kubjas kui kuning ees; Räägu vald on halb, - kubjas kui ku-
rat ees - KLT, Valimik 199). Kui üks pool puudub, on tege-
mist fragmendiga.

Paljudes lauludes on olulisel kohal dialoog: "Laevapuu otsimine", "Mehetapja". Need on lahtise kompositsiooniga laulud - dialogiseerivate tegelaste arv kõigub. Mõne lüli puudumine ei tarvitse siin midagi oluliselt muuta.

On näiteid ka sellest, kuidas mõni iseseisev laulutüüp võib saada koostisosaks juba olemasolevale tüübile. Nõnda on ahellauluga "Meri õue all", mis on kujunenud vähemalt Haljalas tüübi "Neli neidu" sissejuhatuseks. Olgu näiteks seitse varianti Haljalast.

Teema arendus on sujuv. Nagu regivärssidele iseloomulik, võib lahendamisele jõuda mitmeti: neli (~kuus) neidu on sõrmuses (1., 2., 3.), sõle sõrva peal (5.), Jaani aidas (4.), kirikus (6., 7.).

Kuigi on teada, kust osad pärinevad, moodustavad nad koos terviku, ühe (lokaal)redaktsiooni tüübist "Neli neidu". Kas sissejuhatavat osa väljaande teksti all viidata? See on põhjendatud küsimus. Küll aga tuleb sissejuhatuse päritolu märkida kommentaarides. Samuti aineregistris, et uurijal oleks kerge orienteeruda.

Et vanalt baasilt, s. o. juba käibel olevaist lauluvariantidest kvaliteedi muutudes võib tekkida uusi laulutüüpe, selle kohta vt. ka E. Laugaste "Loenguid eesti rahvaluule üldkursusest" (19, lk. 47).

On tähelepanndav, et kompositsioon muutub kas laulikuti või lokaaltraditsioonina. Variandi tüüpi kuuluvuse otsustamisel on oluline siiski sisu ja tunnusvärsi (-rühma) formulatsioon. It-s "Kannel" antakse kandle detailid loeteluna, küsimus-vastusvärspaarides või koguni pikemais värsirühmades. Oluline on aga, et on olemas kandle laud lõhe: lõvi lõualuust või mõnest puust, pulgad havi hammastest, keeled neiu juustest jne. Vrd. siin p. 7.

Kompositsioon on regivärsis väga põnev küsimus, vajab aga veel korralikku analüüsi.

9. Kujundist. Sellest komplitseeritud küsimusest saab siin kõnelda ainult ühest aspektist: mida laulu tüpologiseerimisel ja teema määramisel silmas pidada? "Suur tamm" ja "Suur härg" pole looduslaulud, kuigi neid vahel nende hulka on paigutatud (34). Tähtis on: 1) mis tammest saab; 2) venakene (~peigmees) raius hiidtamme; 3) just nimelt neiu õne peale istutatud tamm sai sellise kasvujõu.

Kujunditest on vastandamine väga sagedane: on hea ja kurja mõisa vallad; peretütar on hea sööma juures kahvatu, vaenelaps aga priske; künnil on sulane perepojast igati ees. Kui teine neist komponentidest puudub, on tegemist fragmendiga. Kujutluspilt on ka motiivi sõnasaatmine aluseks kaudgete ning liikuvate objektide kaudu. Neiu pöördub kuu poole, et see viiks sõna omastele, kui palujal elu on raske. Teine sõnasaatmine toimub vett kaudu: keritagu sõnad kerase ja saadetagu ära suurvete aegu, nii kantakse teated neile, kellele vaja ("Sõnakera"). Sõna saata võib ka lindudega.

Iga kujund tuleb lahti mõtestada, on vaja sisu, mitte ainult mõisteid. Vt. näit. lt. "Ladvad lindudele" - see pole laul lindudest.

Vanemate surmale on paralleel, mis saab selgeks alles terviklaulu arvestades. Vaadake teksti ligemalt:

Ära suri suuri kuuski,
ära kadus kõharpea kaski,
jättis oksad oigamaie,
jättis lehed leinamaie.
Oksad oigasid isada,
lehed leinasid emada,
ladvad poegi-tütterida.
Ära suri eidekene,
ära suri taadikene,
jättis tillud tillerdama,
jättis vaesed vanderdama.
(EÜS VII 692 - JJn 1910.)

Algul antakse kujutluspilt puudest sümboliseeritult: kuusk = isa, kask = ema, oksad = lapsed. Lõppu on paigutatud kujundi äraseletamine. See pole looduslaul, vaid perekonnaelu muirelaul. Sellest laulutüübist on aga osa kandunud töölaulu, seostajaks loodusobjektid - puud. Ja sümbol on saanud teise sisu. Oksad oigavad ja leinavad ikka, aga nüüd juba tõeliselt oksad.

Teopoisid raiuvad metsa:

Raiun maha mārjad männid,
mārjad männid, kuivad kused,
jätan kased kasvamaie,
kase oksad oigamaie.

Oksad oigavad isada,
lehed leinavad emada,
urvad poegi-tütterida.

(H III 1, 439 - Iis 1888.)

Ka kase oksad oigavad sellepärast, et neid ei raiuta (vrd. "Nuttev tamm"), vaid jäetakse kasvama, või sellepärast, et nad tunnevad kuuskedele ja mändidele kaasa.

Huvitav on veel üks võrdpilt, mille toob Ant. lk. 117 "Lauliku vabadus". Laulik vabandab, et laulus võib õigete sõnade kõrval olla kõveraaid nagu metsas puidki. Nii et kõik on loomulik. Kui selle tüübi 4. varianti võib veel pidada tüüpi kuuluvaks, võrdpildiks (teel on palju harusid), siis 3. variant tundub olevat küll midagi muud, see on halva lauliku väljaneerimine. Mis on need "laidad sõnad" laulus:

- I. Või ei naarda laulajada,
laulajada, õppijada;
või ei naarda kündäjädä,
kündäjädä, õppijada:
mõni künnab kükakille,
kükakille, küürakille.
  - II. Või ei naarda niitäjada,
niitäjada, õppijada:
mõni niidab nika-naka,
jätab kaari karvendama.
  - III. Või ei naarda laulajada,
laulajada, õppijada.
Sedä ei võta vihasse
ega panna paljuesse,
et laulan laiu sõnuja,
veidikene viisile.
Laulun mõnda lauletasse,
söögin mõnda söödanesse,
joogin mõnda joodanesse.
- (H II 15, 118 - Hls 1883.)

Laul võib niisiis olla mitmekesine nagu söök ja jook. Teema on vabandus, ja "Antoloogia" laulutüüp pole tüüp, vaid koosneb mitme tüübi variantidest. Ka kompositsioon on neil erinev. Sedagi kriteeriumi pole koostajad arvestanud.

Kui otsutamisel kaaluosa on paralleelismirühmal, siis tu-

leb pidepunktiks valida kindlasti peavärs, mis on vähe mu-
tuv, paralleelvärsid muutuvad hoopis sagedamini.

I. Kes seal kuusikus kolistas
ja seal männikus müdistas?

(Ant. lt. 1435₁.)

II. Kesse koppib kuusikussa,
kesse pangutab pajussa,
raiub alla haavikussa?

(Ant. lt. 1340 A₂)

Personifikatsioon - loetelu, kuidas kolm ainet kokku
saavad võtma meeled meeste peast, aitab hästi varianti pai-
gutada õigesse laulutüüpi "Kunas me kolm kokku saame?":
"(1) Humal huikasi oruna,/ (2) kesu keeruti mäela,/ (3) ve-
si lauli laine'ella"(H II 24, 738 - Hls).

10. Funktsioon. Iga laul on tekkimäe mingisuguseks
otstarbeks, mingit meeleolulist, elamuslikku või didaktilist
ülesannet täitma. Laulud kommete saateks, kommete osana, kind-
la olukorra laulud, nagu õitsilekutse, kiigelekutse, täida-
vad kindlat ülesannet ning neid ei kasutata väljaspool se-
da. Inimese elus on palju olukordi, mis teda meeldivalt või
kurvastavalt mõjustavad ja sunnivad sõnu vormistatud mõtte-
avaldustesse valama. Üks selliseid on laul ise, mis seostus
inimese kogu eluga ja täitis seda. Kõik, mis e ru-
t a b , l e i a b l u u l e v o r m i . Me võime kõ-
nelda koguni laulu ülistamisest, mida leiame mitmekümnes
laulutüübis. Iga laul, olgu seoses mingi kombe või tegevu-
sega või vaba kindlatest seostest, täitis mingit ülesannet,
tal oli mingi f u n k t s i o o n . Kaob funktsioon, la-
guneb ka struktuur, kaob laul.

Suur hulk laule on seotud pulma-, mardi-, talgu- ja
muude kommetega, on t a v a n d i l a u l u d . Kombeid
tundmata pole kerge mõista ka lauluteksti. Mardis näiteks on
kultuslikuks aluseks deemonite tõrje õnnetuste ärahoidmi-
seks. Peaaegu kõigil rahvastel on ka pidulikud maskimängud
ja -tantsud, Eestis laululised mardikäigud ja -tantsud, alg-
selt kombed Tours'i püha piiskopi Martini (pr., 4. saj.)
auks tema sünnipäeval 11. (10.) novembril. Saksa maal kasu-
tati mardilaule kui nimelaule (Heischelied) annete korjami-
se juures viitega Martini legendaarsele tegevusele. Eesti

mardimäng (koos mitmeosalise laulukombega) koosneb õigupoolest kahest momendist: 1) Martini kultuse reministsents; 2) annete kogumine ja deemonite tõrje. Viimasel näib olevat oluline osa, seepärast oleks õige nimetada mardimängu maskimänguks. Siit selgub ka, et rahvaluuleküsimuste lahendamisel tuleb tihti silmas pidada ka rahvusvahelist aspekti. Rahvaluules leidub üsna palju rahvusvahelist.

H. Tampere ja O. Kõiva viivad kokku töö- ja tavandilaulud. Tavandilaul on selge, aga kõiki töölaule ei saa kuidagi siduda mingi kindla kombe või olukorraga. Peale selle on veel mängulaulud, tantsulaulud, mõistatused, hällilaulud - igal oma spetsiifika. Kui väsinud lõikaja laulab:

Jumal, too jõesta jõudu,
too abi Alutaganta,
Vinni väljalt too vägeda...
Välja laulajad väsinud,
nurme kukkujad kulumud,
heinalööjad hingastanud
(H II 34, 418 - VNg),

siis, mis tavandiga see küll on seotud? Orjused laul toob veel erineva suhtumise sisse, sellest ei kõneldagi. Ja kas "Pole ehteid kiigele minna" on samuti mingi kombega seotud? "Uuele eele" lauldakse siis, kui üks esi on valmis ja siirduktakse teisele. Mis tavandiga see siis seostub?

Mis ühist on tavandilauludel järgmise küsimuse-vastuse kompositsioonis lõikuslauluga "Halb sirp"?

Küsimus: Ei mina mõista, mis sul viga,
et sinu töö ei edene?
Kas sinu käed on kinni pantud,
sõrmed selgaje seotud?
Vastus: Küll mina tean, mis mul viga,
et minu töö ei edene:
põle minu käed küll kinni pantud,
sõrmed selgaje seotud -
sitta sepp on sirpi teinud,
raibe sepp raua tagunud.

(EKS 4⁰², 596 - Vän J. Peterson 1868.)

Järelikult on laule, mille kasutamine on piiritletud kindla ajaga (mõistatused), kommetega, olukorraga (maagili-

sed laulud) või muu praktilise vajadusega (lapsehällitused, äiutused, hüpitamised, mängud, tantsud), teatrivajadustega (laulumängud), kompensatsioonitarbega (mõisavastased ja orjuslaulud). On aga ka laule, mille kasutamine on vaba, paljud kokkutulekutele meeleolu andmiseks, kaastegevusele tõmbamiseks (enamik lüroepikat, töölaul, olustikuline lüürika).

On küllalt näiteid sellest, et laulud võivad ka oma funktsiooni muuta. Lüroepika ja elamuslüürika (tavandiväline) sobis teelauluks ja kooskäimiste lauluks Kihnus, kindlasti mujalgi (18, lk. 279). Lüroepikat kasutati kiigel, nagu näitavad pealkirjad "Eesti rahvalaulude" I ja II lehekülgedel. "Venna sõjalugu" olevat kasutatud Kihnus nekrutilauluna (18, lk. 280).

Tekst pole ringluses üksnes iseenda tarbeks, seda on kasutatud ikka mingi eesmärgiga, mingi praktilise või vaimselt rahuldava vajaduse tõttu. Igal tekstil on esitaja ja vastuvõtja. Nende seisukohalt on igal tekstil oma funktsioon. Esimene teab, miks ta laulab, teine tunnetab seda omal viisil, omade eelduste kohaselt. Tõenäoselt ei saa kõik laulikud tekstist ühtviisi aru. Teksti edasiandmine on seotud meeleolu või suhtumisega. Laulik ei saa olla "objektiivne", ükskõikne. Klavas esituses märkame kergesti, et esitus pole üksnes mahalaulmine, see on "kaasaelamine". Real lauludel, kombe-, mängu-, tantsulauludel, käib vahel kaasas ka teatrielement. Inimene vajab teatrit. Kitsamais piirides kujunesid välja mõned lemmikpalad, näiteks Kihnus "Linnud laulma õpetanud" (= "Lood luige suust" (18, lk. 281)). Kui Kihnus Idis Alas alustas laulmist, siis korduvalt esimesena tuli tema suust "Harja otsimine". See oli tema lemmiklaul, talle väga tähtis.

O. Kõiva on teinud tunnustusvärset tööd, ainult nii kitsas ala (Kihnu) ei võimalda veel suuremaid järeldusi teha. Tööd on vaja jätkata, võrdlushaaretega kaugemalegi.

Mõni näide tüübistamise praktikast. Vahel on laulu teema ja pealkiri "Antoloogias" määratud mõne välise tunnuse alusel, mitte aga sisust lähtudes. "Antoloogia" alustab looduslaulude rühma pealkirjaga "Laulud loodusest ja loomadest". Miks loomad veel eraldi välja tõstetakse? Selles rühmas lei-

dub ka lt. "Kolm metsa" (nr. 195). Juttu pole ju ainult met-
sast, siia liituvad tavaliselt järv, väli, vahel veel ait,
kaev, meri, küla, laud. Kindlasti on selle kompositsiooni
aluseks 3 x 3 (nimetatakse kolme eset, mida on kolm). Tege-
mist on elamusliku lauluga - loodus koos n o o r u s e
s e l t s l i k k u s e g a , tõeline nooruse laul. Ei ko-
huta kõrgused ega kaugused. Järgnevalt mõned kujutamise näi-
ted.

I. Kõrgele kerkivalt kiigelaualt on näha 3 x 3 eset (H II
29,482 - Tmr 1890;35,nr.61) või ka neli välja, metsa, jär-
ve, niisiis 4 x 4 (EÜS VII 354 - Kad).

II. Seltalikud neid lähivad l ä b i kolme metsa,
ü l e kolme välja jne. Või laulavad (kukuvad) üle kol-
me metsa (ÖES, EK 80, 9 (10) - Rosenplänter; 34, nr. 53).

III. Sinisirje linmkene (vahel kägu) lendab üle kolme
(nelja) metsa jt. objektide (N I 8). Elamuslik külg on sama,
ainult objektidega kontakteerumise lähe on erinev. Ei erine
funksioon, vaid situatsioon. See laulutüüp kuulub nende hul-
ka, kus improvisatsiooniline osa on erakordselt suur nagu ik-
ka meeleolutsevais lauludes.

IV. Mõningaist redaktsioonidest võiks mainida veel Mina
minekut l ä b i metsa, ü l e kolme välja ja järve.

Kui selliselt läbi analüüsida kogu tüüp, võib teha järg-
mise kokkuvõtte. Laulu nimetusena on kasutatud "Mis kõrgelt
näikse" (Ant. lt. 419). "Antoloogias" leidub veel teinegi
praegu huvi pakkuv tüüp - "Mis kiigelt paistab" (Ant. lt.
420).

Lühidalt. "Mis kiigelt paistab"-tüüpi kuuluvad 1) A₁
(neli välja, neli metsa, neli järve - Kad); 2) A₂ (kolm met-
sa, kolm merd - Pil., fragment); 3) A₃ (kolm aita - Krk, jäl-
le fragment). Teised tekstid kuuluvad aga hoopis muidesse tüü-
pidesse. B on "Kolm kägu". Miks see ei seisa õiges kohas (Ant.
lt. 224)? C₁, C₂, C₃ kuuluvad tüüpi "Kolm õuna". Ka see ni-
metus on "Antoloogias" olemas (lt. 214). Sinna on jälle koon-
datud tekstid, mis on oma funktsiooni muutnud, ja neist on
saanud mõistatuslaulud, peale nr. 4, mis on aga fragment. Miks
peab antoloogiat (eeskujulikku valikut) väheväärtuslikuga
koormama? Fragmentidest oli juba juttu.

Tõsi - C₃ on kontamineerunud tüübiga "Mis kiigelt pais-

tab". Seal arutletakse, milline on meeste, milline naiste ja milline "hella enese õun", millega neiu petab peiusid. "Kolm õuna" on juba vana nimetus (34, nr. 318). Tüübi mõte on kas selles, et õuna abil otsitakse sümpatiseerivat kontakti isa ja emaga (C₂) või äia ja ämmaga, kolmandaga aga "petän peiu noore" (33, nr. 318). Niisiis on õunal siin täiesti iseseisev funktsioon, mis ei seostu kiigelt nähtuga. Olgu veel kinnituseks paar näidet (31, lk. 45): kolmest õunast kuldne saab kallimale, hõbedane isale, vaskne emale (antikliimaks). Või veel: hõbedane emale, vaskne taadile, kuldne endale noore peiu jaoks (kliimaks; 29, nr. 92).

D on aga "Suur saar". Suur saar võib tekkida laulust (33, nr. 13), aga ka õunaseemnest. Lõpul seisab stereotüüpne "Puud, linnud, orav".

"Antoloogia" ei tüpiseeri ainestikku arhetüübi järgi, vaid võtab "Mis kõrgelt näikse" juhusliku stereotüüpse värsirühma peamiseks. Ant. lt. 420 annab osalt õige tüübi (s.o. Ant. lt. 419) ja lisab sinna stereotüüpse värsirühma alusel moodustatud sissejuhatuse järgi ka muid tüüpe - pandud kiigelaulude alla. Sama sisu on ka laulutüübil "Kolm metsa" (Ant. lt. 195), see on pandud aga looduslaulude rühma. Tõepoolest, laulus sisaldub looduselamuski. Aga kellele on seda elamust vaja? H. Tampere teeb sellest kiigelaulu. Kiigegi moodustab ainult ühe osa variantide situatsiooni (vt. näit. 34, nr. 53, kus kiiget pole). Kõige õigem oleks see laulutüüp paigutada siiski neidude rõõmlaulude alla. Sisult poleks sellele vastuvaidlusi. Ja kuna objekte nähakse enamasti kõrgelt (olgu kiikuja või linnu pilguga, ja ka ü l e väl- ja ja järve võib minna, l ä b i minna võib metsast), võiks ikkagi olla nimeks "Mis kõrgelt näikse". "Kolm metsa" ei ava selle laulu olemust.

O. Kõiva peab seda kiigelauluks (nagu Tamperegi); Kihnus kasutatud ka pulmalauluna, pole aga lahutamatuult seotud pulmakommetega, vahel lauldud teel, kui noorikumaja juba peistab. Autor lisab, et see võis leida kasutamist ka iseseisva lauluna. Ja egas "Tütarde tapja" pole ju ka mingi pulmalaul, kuigi on temaatiliselt seotud perepoja kosjadega (18, lk. 266). Tegemist on tõepoolest ainult situatsiooniga. Analoogilised olukorrad panevad laulma kord "Kolme metsa", kord (peigmehe õdedepaljus) aga "Tütarde tapjat". Funktsioon pole muutunud, tegemist on juhunähtudega. O. Kõiva lisab küll "traditsioo-

niliselt", aga tõestusi pole leidnud. Ja paljudest seal Kihmus paari kilomeetri peal laulda saadigi, ka pill üürgas.

11. Situatsioon. Eelnevast järgneb, et on vaja pöörata tähelepanu veel ühele küsimusele. Laulikul on õigus vajadust mööda teksti kohandada, kasutada mitmes seoses ja olukorras. Ka laulu kolmas komponent e s i t u s ei tähenda ainult kombepärast mahalaulmist, vaid ka seostamist kohalike olustikuliste tingimustega või meeleoludega. Kuulajaaskonna osavõtul ning tunnustusel ja eitusel on kindlasti oma mõju variandi kujunemisele. Juttu ongi s i t u a t s i o o n i s t. Praegu on põhjust silmas pidada ainult üht selle külge. Hoiatus on selles: ei tohi paigutada variante temaatilisse rühma, kus neid on kasutatud juhuslikult, vaid üksnes sinna, kuhu nad p ö h i l i s e l t kuuluvad. Samuti ei tohi tüüpi lõhkuda (vt. siin terviklikkuse kohta, lk. 8). Lühioepilisi laule lauldi kiigel ja rahvaluulekogujaile antigi neid üles kiigelaulude pähe. Egas nad sellepärast kiigelaulud ole. Kni Kihmu pulmas lauldi "Tütarde tapjat", ega seegi olnud pulmalaul. Liis Pull armastas ka pulmas laulda vaeslapselaule (18, lk. 282), ega vaeslapselaul sellest pulmalauluks muutunud. Seda ajutist olukorda ei saa kuidagi funktsiooni muutumiseks pidada, kuigi vahetegemine pole alati lihtne. Et uues olukorras laul saab uue tähendusvarjundi, see pole otsustav. Igas uues esituses muutub laulus midagi, situatsioonist hoolimata: olukord on teine, ka asi ise mõnevõrra teine. "Saksad surevad" ringmängulauluna ei võta laulult sotsiaalset funktsiooni ega tee teda mängulauluks.

12. Korrespondent. Liigne kord meenutatagu, et korrespondente on väga erinevaid. Mida arvestada? Kõigepealt täpsust ja seega usaldusvärsust. On korrespondente, kes tekstid fikseerivad kuuldelise täpsusega, hea murrete tundmisega ja andmete lisamisega esitamise ja teksti kohta, kaasa arvatud lauliku iseloomustus. Teised, vastupidi, võivad tekitada soove igas lülis. On neidki, kes tekste meelevaldselt muudavad, koguni selliseid, kes juba trükitud tekste kopeerivad. Väiksem hädä on sama teksti saatmine erinevatele kogujatele. Uuri ja ei saa seda kõike ignoreerida. Kõige rohkem topeltüleskirjutusi tekkis Hurda ja Eiseni ühiste

kaastööliste olemasolust, kes osa tekste saatsid mõlemale kogujale. Uurijale pakuvad nad huvi siis, kui nad sisaldavad erinevusi.

13. Kunstloomingu mõjud. Rahvaluulematerjalis leidub ka mittetraditsioonilist loomingut, nii käsikirjades kui ka trükistes, mida on serveeritud rahvalauludena ja mis omakorda on virgutanud järeloomingule. Nende identifitseerimisega tuleb tüpologiseerijal paratamatult tegelda. Niisugused tekstid on näiteks "Kannel" (Veske I 1), "Vana aeg oli vaenuaega" (N I 40), "Kalevipoja" motiivid jpm.

14. Traditsioon tüübi määramisel ja nimede fikseerimisel omab küllalt suurt jõudu, nii et ka olemasolevad nimed püsivad vahel rahulikult edasi. Segab eriti see, kui pealkiri on liialt üldine ("Linakitkumise laul" - võib haarata paljusid tüüpe). Teiselt poolt pole tark tegu juba käibele läinud pealkirja muuta ("Laula, sunkene" asemel "Laula, kuni elad!"; "Kupja kolm tütart" asemel "Kolm kupja tütart", viimane koguni vigane). Vaja on siiski tunnetada uut ja anda paremale eesõigus.

15. Tunnusvärssid. Rahvalaulikut ei pidurda teksti absoluutselt täpse edasiandmise vajadus. Ta tunneb teksti täpselt, aga absoluutselt kohustuslikuks ei pea seda täpselt sõnastuses kasutada. Võrreldes paljusid variante, tundub, nagu võiks laulik teksti vabalt kohandada ja muuta ning oma fantaasiatiibadele lubada kõrgemat lendu. Seejuures peab ta arvestama laulutüübi tunnuslikke värssse või värsirühmi (tunnusvärssse või -värsirühmi). Muidu kaoks laul. Sõlilinnad osi võib laulik täielikult või ositi välja jätta, emendeerida, ta võib uusi löike juurde tuua, tekstiosi ümber paigutada. Kui lühroepilises lüütilise struktuuriga laulus "Laevapuu otsimine" püüduks iga lüli osana pöördumisvärssipear "Kas sinust saab neid purjepuida, / purjepuida, laevalandu?", ei oleks tegemist enam sama lauluga või meie käes oleks fragment. "Aras kosilases" on tunnusvärssideks "Ei olnud julgust juurde minna" ja "Oleks püssi, püüaks neidu!". Muidugi on võimalik redaktsiooniline muutus, kuid mitte värsside ärajätmine. "Venna sõjaloo" tunnusvärssiks võib pidada "Seäl põle sõjas naene armas" (33, nr. 290); "Imema" tunnusvärssiks

"Kus need kuked söövad kulda" (33, nr. 257); "Kannel" -
"Kust sain keele kannelile?".

Tunnusvärsid varieeruvad hoopis nõrgemini kui muud. Vaatleme jälle "Arga kosilast". Suurest variaablusest hoolimata (fragmendid elimineeritud) on kõigis Haljala variantides tunnusvärsid

Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks noota, nopiks (~nõuaks) neidu

(Akker - 3; Taavetberg, Kraimelt, Jõesaar, Tingas, Liisberg, Nigurahva Mai, Porkmann, L. Kaskmann, J. N., laulikuta - 5). Mitmel juhul lisandub 2. või 3. värsina "Oleks võrku, võtaks neidu (~kinni)". Vahel - püüaks kinni (Moonfeldt). Reinthalil on kaks varianti:

- I. Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks võrku, võtaks neidu.
II. Oleks püssi, püüaks neidu,
oleks noota, nõuaks neidu,
oleks võrku, võtaks neidu.

Poosmanni ja Ukareda variandid on muutunud korduslaulu-listeks.

Viimasest näitest järeldub, et kui tunnusvärsid moodustavad värsirühma, võivad värsid selles vahetuda, mõned ka ära jääda või piiratud sõnastuslikult teiseneda (võtaks neidu ~ võtaks kinni).

Tunnusvärsid tüübis "Sirbid seisma!": "Et saaks sirbid seisamaie, / neid tuppa tukkumaie (~istuma)." Muu 5-8 värsi pikk tekst on erinev (H I 7, 106 - Kos; H II 37, 389 - Jõh).

16. Mõningaid märkusi veel tüübinimetuste kohta. Tüübinimetused peaksid olema püsivad, kindlad. Nende järgi tunnetame ära käsitlusala. See on nagu isikunimi. Praeguseni on tüübinimetused kujunenud üpris kaootiliselt ja nende määramisel ei ole toetutud küllaldaselt teooriale. Aga aeg on seda teha.

It. "Ee otsas on õlu" on laialt levinud Virumaa läänekihelkondades, kust on siirdunud nii ida kui ka lõuna poole. Tüübinimetusena on kasutatud ka "Lõikuseõlu" ja "Antoloogias" "Mis meid otsas ootab". Meelitusvahendina kiiremale tööle

on kasutatud töö lõpul hüviseid, kas kogu lõikuse või osa töö lõpetamisel. Niisugune ergutamine oli tegelikkuses olemas: lõikajale toodi põllule mõnesugust kehakinnitust (oderakooki, võileibu). Söömine põllul on seotud ka maagiaga: söömine lõikuse lõpetamisel pidi tooma teiseks aastaks hea viljaõnn (H II 46, 630 - Kad). Samal ajal oli see vist ka ohver viljahaldjale. Mordvalased jätsid osakese vilja lõikamata, esivanemate jaoks, peeti mälestuspidu: toodi pisut lõigatud vilja lõikamata kõrte juurde ja paluti esivanematele igavest rahu, endale tervist. Siis söödi ning joodi älut. Idaslaavlased olevat talitanud samuti ainult viljaõnnistuse saamiseks (38, lk. 41). Õlle ja toidu pakkumine lõikuse lõpul on olnud üsna üldine. Lõikaja aga on skeptiline: kas rahulolematusest tema tööga ei anta talle ehk koguni pekka (mis võis ju ka tegelikult juhtuda).

Ehk on piitsad peenderassa,
kaigas kraavi ääre pealla.
(H II 1, 273 - Jõh 1888.)

Et peks lõikusel (eriti mõisas) oli nähtavasti küllalt sagedane, näitab omaette laulutüüp "Lõikus ilma peksuta":

Nüüd sain kokku selle põllu ...
ilma piitsa peksemata,
kaseladva katkumata.
(EÜS X 2686 - 1913.)

Toidu saamist töö lõpul kujutatakse veel mitmeti:

Saaksin otsa, saaks orava praadi,
saaksin jääre, saaks jänese praadi,
keskelt kirju linnu praadi,
vahelt värsket vasika praadi.
(EÜS VII 1989 - VMr 1910.)

Kas ka siin on algselt kujutatud põlluhaldjat jänesena, nagu Soomes, Rootsis ja teistegi germaani rahvaste juures? (24, lk. 45 jj.)

Ühes PJg variandis peab noor neiu kõige tähtsamaks seda, et teda töö eest kiidetakse, tööks peetakse (H II 20, 506 - 1889). Parimate lootuste täitumise asemel koges lõikaja tihti pettumust:

Kubjas keppe kõigutaman,
kilter keppe vingutaman (EÜS V 701 - Trv)

Palju esineb ka liitumisi lõikus- ja talgulauludega.

H. Tampere kasutab pealkirja "Lõikuseõlu". RO registrites leidub ka "Mis meid otsas ootab", samuti on nõnda pealkirjastatud Ant. lt. 774. Laulutekstis endas pole juttu ei lõikuse-, eriti veel talgutoidust ega-õllest (seega on formulatsioon liiga lai), vaid sellest, mis e e lõpetamisel on loota. Seepärast on õigem formuleerida: "Ee otsas on õlu". "Mis meid otsas ootab" tekitab kohe küsimuse, missugusest otsast on siin juttu. Sõna ee peab pealkirjas olema.

"Meri õue all" on senises folkloristlikus kirjanduses iseseisev laulutüüp, laste ahellaul (vt. 34, nr. 429). Müüdid vahelduvad (nagu on loomulik lahtises kompositsioonis): meri:kaev:samm:sõel:sõlg (~sulg), vahel ka sõrmus või veel midagi muud. Tüübi on "Antoloogia" W. Andersoni järgi ümber nimetanud: "Luust sõrmus". Pole aga mingit põhjust pealkirja muuta; pealegi näib sõrmus olevat hiline interpolatsioon, kõige algupärasem aga sõlg. Lt. "Meri õue all" on põimunud rohkesti lt-ga "Neli neidu". Märjamaa traditsioonile on aga tüüpiline lt. "Neli neidu" liitumine tüübiga "Kotkas kaare alt" (vt. siin H. Tiksi artikkel, lk. 67). "Antoloogia" variantidesse süvenedes tuleb nii välja, et "Luust sõrmus" sisaldab ainult neid tekste, milles tõepoolest esineb s õ r m u s, muid mitte (sulg). Seega jääb oluline osa variante tüüpi määramata. "Antoloogia" kommentaar (2110) nimetab lt. "Meri õue all" "motiiviks".

Ant. lt. 980 annab nimetuse "Meri õue all" aga hoopis teisele laulurühmale, milles tuuakse ära neli teksti: rannas elavate inimeste hea elu kiitus. Neljas variant sisaldab pöördumist peiu poole: ärgu kartku "meile tulla", meil on meri õue all, koguni kari sööb kalu. See tundub nagu kosilase meelitamisena, ja üldse on see vist kosjalaul, mitte aga kalamehelaul, nagu tahetakse näidata "Antoloogias", kus selle laulurühma pealkirjaks on pandud "Kalamees ja meresõit". "Luust sõrmus" on aga tarbetu nimetus, mis hõlmab ainult tüübi üht versiooni.

"Laupäevaks koju". Kui Ant. lt. 1423 annab tüübinimetuseks "Sundijale meelehead" ja paneb selle esimese redaktsiooni (A) pealkirjaks "Kupjale kurguvõiet", siis kerkib kohe küsimus, kas koostajad on järgmist teksti õigesti mõistnud ja määranud.

Kunda kubjas, Kiu kilter,
 lase laupäesta /= laupäevaks/ kojuje!
 laupäe lapin laste kingad,
 pühapäe paikan naise pastlad,
 esmaspäe enese kingad,
 teisipäe tulen teule.
 Siis toon kupjal kurguvõiet,
 aidamele hambavõiet,
 mõisamele meelevõiet. (EKS 4°, 1, 476 - VJg.)

Siin tahab teomes ju vaba laupäeva, see on laulu peamõte. Tal on teha hädalisi töid. Vastutasuks töötab tuua pistist. Värsirühm, kus sellest on juttu, on jällegi stereotüüpne. Töölt vabaks kauplemisi oli küll ja küll nii tegelikkuses kui seda peegeldavas luuleski: anna õhtut õigel ajal; lase lõunale jm.

Teine "redaktsioon" pole üldsegi sellest laulust. See on omaette laulutüüp, palve, et kubjas annaks aega atra kohendada ning vankrit parandada. Õigupoolest ei lubata veel mingit vastutasu, ainult arutletakse endamisi: kõrvalises jõekeses on kalu, neid tarvis viia kupjale, ehk ta siis annab aega atra seada või vankrit kohendada. Tähtis on, et teomes saaks niisuguse võimaluse.

Kui esimese tüübi pealkiri võiks olla "laupäevaks koju", siis teise oma "Anna aega atra seada". Ja tekst ise:

Lätsi mi lävi längädä varigo.
 Sääli ol'1 kallo kullatsid,
 hõbõ'õtsõ lutsukõsõ.
 Võtke võrku, vana mehe,
 võtko nuuta, noorõ mehe!
 Siist saa kallu kullatsid,
 hõbõ'õtsi lutsukõisi
 kubijale kurgu võida,
 kilderide keele võida,
 sõs and aiga atra kütä,
 vannu vangõrdõ paranda. (H II 32, 247 - Rõu.)

Tõsi - pealkirjaks saab kõnekäänd. Aga kust siis kõnekäänduki mujalt tulevad kui ikka tegelikkusest (vrd. "Siga leiab pori igalt poolt"). Konflikt kupjaga ongi ühe Rõpina variandi teema. Läksin mõisa, kotid koera seljas ("Hiire sel-

jas teole"), kubjas kergitas keppi, mina astusin metsa poole. Tõin siis merest mitu kala, järvest latikaid

kubijede kurgu võida,
kilderide keele kasta.
Sis and aigo atra kõütä,
vanna vankri parandada.
(EKS 4⁰4, 160 - RÄp 1877)

Niisiis - Kagu-Eesti laul.

On rohkesti laule, õigemini laulutüüpe, milles pistised oma osa etendavad, nagu ka laule, milles soovitakse laupäeval (laupäevaks) töölt vabaks saada või konstateeritakse: laupäevaks saan orjusest vabaks. Võtkem võrdluseks Lääne-Eesti tüüp "Teomehe nädal" (Ant. lt. 1381), vahel nimetatud ka "Nädalapäevade töö". Tekst:

Olin mina muiste teomes,
läksin mina muiste teule:
esmaspe oli heinu tuua,
teisse teibud vidada,
neljasse nisu niitada,
reede rehte rabada,
laupa lõunast lahti saada.
(H II 66, 149 - San.)

Ei jätku sellest, kui ainult sisu või ainult versioon enam-vähem kokku langeb. Tuleb respekteerida sisu ja vormi ühtsust. Seesuguseid eksimusi leidub ka üldiselt korrektseis H. Tampere määranguis. Nii pole näiteks "Puud ja linnud" ning merelinnud ja hüljes üks ja sama motiiv (VK III 26, 5^a ja 26, 3).

"Laupäevaks koju" jätk võiks olla ka järgmine. 33, nr. 154 on laul, pealkirjastatud "Püüdsin kubjale kalada". Laulik kõneleb, kuidas ta käis karjas ja teol. Ja kui "püüdsin kubjale kalada, / kilterille lutsusida, / et võiksin võsas magada, / rehe taga ringutada", siis on kupjalt meelitustasu hinnaga välja kaubeldud soodustusi, nii et võib töö juures logelda, koguni: "Ei mind tohtind Toomas lüüa / ega Andres haugutada." Teema on sama: kas püütakse kupjalt altkäemaksuga soodustusi välja lunida või neid on juba saadud, nagu viimases näites, kus meeleheea toomine sulges kupja silmad. (Seesuguse olukorra võimalikkust kinnitab ka Chr. H. Schlegel

(27, lk. 314): "Üks või teine suguvend toob talle /= kupjale/ vahel ka kingitusi, et ta temale härra teadmata tööpäeva kingiks või teda kuidagi teisiti säästaks.") Pealkirjaks võiks olla "Et võiksin võsas magada". Kõik nad on erinevad laulud, ainult teema on sama.

Siinsete teemade ringi kuulub ka "Naised toovad kupjale meelehead", et mehi karistusest lunastada: hani all hõlma ja lauk lammas vankril (33, nr. 153). Ergo: rühm samateemalisi laule - kupjale antakse meelehead soodustuste saamiseks.

"Laisk tööle, nobe tantsima" (Ant. lt. 1652).

1. Peretütar on laisk: kui kuuleb koodihäält, siis poeb põhku; kui kuuleb pillihäält, siis läheb tantsima.

Siin puudub peretütre ja vaeslapse vastandamine.

2. Peretütred söövad head, siiski silmist kui seenetanud. Kui kuulevad rehehäält, siis poevad nurka. Vaeslapsed, kui kuulevad rehehäält, siis tõttavad tööle.

Peretütre ja vaeslapse vastandamine on, puudub aga tantsima minek.

On täiesti võimalik nende variantide kuulumine ühte tüüpi, aga kas arhetüüp sisaldab peretütre ja vaeslapse vastandamist? Või milline ta üldse on? Muidugi saab sellegi suurema materjali põhjal kindlaks teha.

"Põlvist põdema" (Ant. lt. 2986) pole hea nimetus, sest ei ole teada, kes põdema hakkas; parem on muidugi "Haige noorik", sest juttu on ju nooriku haigusest. See on omaette humoristlik naiste laul, nükkega vihje noore abielumehe teadmatusele ja abitusele.

"Mustad mundrisse" (Ant. lt. 1067) on pandud "Teekäigu- ja sõidulaulude" hulka. Tekst sellele sisule ei vasta. Siin üteldakse: paneme mustad mundrisse, pole aga öeldud, milleks. Hämmastab järgmisesisuline kommentaar: "Lauluna haruldasepoolne". Tuleb arvata, et tegemist on fragmendiga. Juhatatakse ka lt. 1071 juurde ("Tore sõit"). Seal pole aga eelmisest sisust midagi. Õige koht oleks sel variandil pulmalaulude juures (vt. 2369₂), seal on näidatud ka sõidu otsatarve: minnakse pruudi järele. Var. 2369₁ on aga segane, puuduks nagu lõpp.

Et laul tekib tervikuna, selgub ka setude juhuimprovvisatsioonidest, mida iga soovija võib kohapeal praegugi kuul-

da. Asja ei muuda see, kas tekkinud improvisatsioon lühemaks või pikemaks ajaks püsima jääb või tekkimise järgselt kohe kaob. Seepärast tuleb tüübi määramisel üles otsida ikka terviktekst. Rida laule või laulude gruppe on üsnagi tihti üksteisesse põimunud, nende lahtiharutamine on küllaltki suur vaev. Vahel jäävadki mõned laulude temastilised rühmad kaunikesti küsitavaks, nõuavad otse detailset uurimist. Niisuguseid rühmi on lauludes laulust, vähem pulma- ja tähtpäevalauludes. Ei ole kerge otsustada, kas laul on hargnenud või samal või ligidasel teemal tekkinud. Afiinsust on tunnetanud juba Hella Vuolijoki, kui ta ütleb (37, lk. 4): "Assotsiatsiooni teel liugneb lauliku peas sündinud ridasid ühest laulust teise, nii koguneb ühe aine ümber teisendite alalõpmata liikuva kuju kaudu suur hulk sellele ainele lähedal seisvaid motiivisid."

Hädavajalik on selgitada ligemalt laulude bioloogiat, see on struktuuri ja elutingimusi mitmesuguses keskkonnas. Ülesanne on muidugi raske ja vastutusrikas ning moodustab ühe lõivu, mis on eesti rahvaluuleteadusele veel maksmata. Kes seda peab tegema? On vaja monograafilisi uurimusi, ennekõike aga tüpoloogiat alalt.

Paralleelselt tüübistamisega (mida samuti ülikoolis tehakse) on üliõpilaste abiga jätkatud tüpoloogilisi uurimusi ning ka kaardistamist. See kõik moodustab vajaliku eelduse täielikuks tüpologiseerimiseks. Ja just noorusele, nendele, kes meilt ohjad üle võtavad, seda, mida me siin ikka teeme, vaja ongi.

Jääb soovida, et vähemalt noorte tegu ja tahe tõstaks paigast kivi, milleks meil siin jaks puudus!

Kasutatud kirjandus

1. Аникин В. Возникновение жанров в фольклоре (К определению понятия жанра и его признаков.) - Русский фольклор X. М.-Л. 1966, с. 28 - 42.
2. Eesti rahvalaule viisidega V. Koostanud Herbert Tampere. Tallinn 1965.
3. Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I - IV. Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn 1969 - 1974.

4. Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Esimene köide. Tartu 1926.
5. Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Teine köide. Tartu 1932.
6. K a l l a s , O. Die Wiederholungslieder der estnischen Volkspoesie I. Akademische Abhandlung. Helsingfors 1901.
7. K o k a m ä g i , H. Kahe Kuusalu lauliku Els Mikiveri ja Ann Tootseli laulurepertuaari võrdlus. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 47. Tartu 1957, lk. 57 - 71.
8. K o k a m ä g i , H. Kuusalu laulik Mai Kravtsov. - "Keel ja Kirjandus" 1971, nr. 1, lk. 13 - 19.
9. K o l k , U. Rahvalauluvariandi mõistest. - "Keel ja Kirjandus" 1959, nr. 2, lk. 65 - 73.
10. K r o h n , K. Muinaisrunoja laulusta, surusta, lemmast. Perussäkeisiinsä palauttaa yrittänyt Kaarle Krohn. - Ruususarja VI. Porvoo 1920.
11. K r o h n , K. Kalevalankysymyksiä I. Helsinki 1918.
12. K r o h n , K. Die folkloristische Arbeitsmethode. Oslo 1926.
13. K r o h n , K. Laula, suukene! - Album M. J. Eiseni 70. sünnipäevaks. Tartu 1927, lk. 19 - 27.
14. K r o h n , K. Suomen muinaisrunoja. Kertovaisia. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 184. Helsinki 1930.
15. K r o h n , K. Kalevalan kertomatarunojen opas. - Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 192. Helsinki 1932.
16. K u n d e r , J. Eesti vanemad laulikud. Viljandi 1890.
17. K õ i v a , O. Kihnu rahvalaulikutest. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised, vihik 159. Tartu 1964.
18. K õ i v a , O. Kihnu regivärsilise rahvalaulu funktsiooni ja esitamisviisi küsimustest. - Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale II. Tartu 1961, lk. 262 - 294.
19. L a u g a s t e , E. Loenguid eesti rahvaluule üldkursusest. Tartu 1965.
20. L a u g a s t e , E. Lisandusi regivärsi tüpoloogiale. - Läänemeresoomlaste rahvakultuurist. Tallinn 1970, lk. 138 - 168.

21. **Laugaste, E.** Rahvalaulik eesti rahvatraditsioonis. - *Emakeele Seltsi aastaraamat XVIII*. Tallinn 1972, lk. 235 - 262.
22. **Neus, H.** *Ehstnische Volkslieder. Urschrift und Übersetzung. I - III*. Reval 1850 - 1852.
23. **Pino, V.** *Laulurühma "Kubjas ja teomees" tüpoloogilistest suhetest*. - *Eesti rahvaluulest*. Tallinn 1964, lk. 35 - 51.
24. **Rantasaalo, A. V.** *Der Ackerbau im Volksaberglauben der Finnen und Esten mit entsprechenden Gebräuchen der Germanen verglichen. I - V*. *FFCommunications* 30 - 31 (1919), 32 (1920), 55 (1924).
25. **Rütteil, I.** *Rahvalauluterminoloogia probleeme*. - "Keel ja Kirjandus" 1969, nr. 2, lk. 97 - 103.
26. *Saaksin ma saksa sundijaks*. - *Uurimusi eesti regivärsi ja rahvajutu alalt I*. Toimetanud E. Laugaste. Tallinn 1976.
27. **Schlegel, Chr. H. J.** *Reisen in mehrere russische Gouvernements in den Jahren 178^t, 1801, 1807 und 1815*. Meiningen 1819.
28. **Sokolov, J.** *Folkloori olemus ja folkloristika historiograafia*. Tartu 1947.
29. **Tampere, H.** *Eesti rahvaviisiide antoloogia I*. Tallinn 1935.
30. **Tampere, H.** *Eesti rahvalaule viisiidega I*. Tallinn 1956.
31. **Tampere, H.** *Eesti rahvalaule viisiidega V*. Tallinn 1965.
32. **Tedre, Ü.** *Tähelepanekuid regivärsilise rahvalaulu tüpoloogiast*. - *Eesti rahvaluulest*. Tallinn 1964, lk. 7 - 34.
33. **Vana kannel**. Täieline kogu vanu Eesti rahvalaulusid. Välja annud dr. Jakob Hurt. *Tõine kogu*. Tartu 1886.
34. **Vana kannel III**. Kuusalu vanad rahvalaulud I. Toimetanud H. Tampere. Tallinn 1938.
35. **Vana kannel IV**. Karksi vanad rahvalaulud I. Toimetanud H. Tampere. Tartu 1941.
36. *Vanavara vallast*. - *Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad I*. Tartu 1932.
37. **Voolijoki, H.** *Sõja laul*. Tallinn 1915.

38. Z e l e n i n , D. Russische (Ostslavische) Volkskunde. Berlin und Leipzig 1927.

L ü h e n d i d

- Ant = Antoloogia = Eesti rahvalaulud. Antoloogia. I - IV. Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn 1969 - 1974.
- ERL = Eesti rahvalaulud dr. Jakob Hurda ja teiste kogudest. Esimene köide. Tartu 1926; Teine köide. Tartu 1932.
- KILT = K u t t i , S., L o o r i t s , O., T a m p e r e , H., Valimik eesti rahvalaule. Tartu 1935.
- N = N e u s , A., Ehstnische Volkslieder. Reval. I (1850), II (1851), III (1852).
- Veske = V e s k e , M. Eesti rahvalaulud I. Tartu 1879.

ОБ ОСНОВАХ ТИПОЛОГИЗАЦИИ ЭСТОНСКИХ НАРОДНЫХ АЛЛИТЕРАЦИОННЫХ ПЕСЕН

Э.Лаугасте

Р е з ю м е

В связи с интенсивной подготовкой к публикации текстов древних эстонских аллитерационных стихов на повестку дня ярко выступают два вопроса как теоретического, так и практического характера:

1) текстология, то есть редактирование и подготовка к изданию песенных текстов;

2) типологизация самих песен.

Если публикация должна осуществляться по типологическому принципу, то вполне естественно, что варианты любого песенного типа (постоянство одного и того же тематического вида) должны размещаться бок о бок, образуя вместе один общий типовой разряд. Однако не случайно в изданиях даже последнего времени обнаруживается, что явные варианты по той или иной причине приведены врозь, для них созданы и новые видовые ка-

тегории, чем значительно затрудняется ориентировка в материале. Разъединение вариантов производится, по-видимому, на основе случайных признаков.

Необходимо же придерживаться следующих основных правил:

1) видовые тематические варианты нельзя разобщать. И это несмотря даже на их возможно различную функциональную роль, поскольку учитывать следует целостность песенного вида;

2) нельзя определять типы песен на основе фрагментов;

3) главное в народной песне – это содержание, а образность – средство, подчеркивающее все существенное содержание, способствующее эстетическому эффекту всего целого. Не последнее место занимает и сама личность исполнителя, воплощающая в себе ту силу, которая с помощью всех имеющихся средств позволяет достичь преследуемую цель. Вот почему первоочередная задача типологизации – разобраться в существе содержания.

Есть некоторые критерии, которые помогают осуществить типологизацию корректно. Вот они: 1) фазовость; 2) стереотипность; 3) песенная структура; 4) образы; 5) функциональность; 6) ситуация; 7) кем и как текст записан, учитывая требуемые предпосылки соответственного лица; 8) певец-исполнитель; 9) воздействие традиции; 10) влияние формальных качеств народных песен на художественное творчество поэтов.

В каждой народной песне содержатся некоторые более менее постоянные строки или группы стихов, свойственные только одному определенному виду песен (стихи-ядра), наличие которых позволяет установить принадлежность к какому-то песенному типу.

REGIVÄRSILINE RAHVALAUL MÄRJAMAA TRADITSIOONIS

H e l i T i k s

1. Kihelkondlik laulutraditsioon ja selle uurimine. Kihelkond on ajalooliselt, eriti sunnismaisuse suletud olukorras kujunenud üldjoontes terviklik kultuuripiirkond, millele omased jooned avalduvad nii etnograafilistes esemetes, murakuiseärasustes kui ka suulises traditsioonis. Ent kihelkondlik rahvaluuletraditsioon pole midagi absoluutselt suletut, seda on mõjutanud sunniviisilised ja vabatahtlikud migratsioonid, naaberalade traditsiooni omapära ning muidugi ka vastava paikkonna sotsiaal-majanduslikud olud.

Käesoleva uurimuse⁺ ülesandeks on iseloomustada Märjamaa kihelkonna rahvalaulikuid ja nende osa laulutraditsioonis. Nii palju kui andmed võimaldavad, võrreldakse laulikute repertuaari Läänemaa üldise laulutraditsiooniga. Laulikute repertuaaride võrdlused nii vastava kihelkonna kui ka teiste maa-alade traditsioonidega on vajalikud selgitamiseks välja lauliku isikliku improvisatsiooni osa üldises laulutraditsioonis ning näitamaks vastavate laulikute isikupärast ilmet (9).

Töös käsitletakse ainult Märjamaalt pärit laulikuid - hiljem sinna elama asunute puhul tuleks arvestada ka nende lähtekihelkondi.

2. Materjal. 454 regivärsivarianti on jaotatud kahte põhiliiki: lüürika ja lüroepika. Lüürikat on klassifitseeritud temaatiliselt, juhindudes rahvalaululise materjali iseärasustest. Maagiifisi laule pole temaatilisteks rühmadeks lahutatud - antud juhul on arvestatud selle alaliigi suhteliselt tugevat funktsionaalsust.

⁺ Uurimus baseerub autori diplomitööl (30).

A. Müroepilised laulud.

B. Müürilised laulud.

1. Töölaulud (välised tööd talus; naiste kodune töö; ametid ja kutsealad; teekäigu- ja sõidulaulud).

2. Looduslaulud (ilmastik; loomad; linnud; mets).

3. Ühiskondlike suhete laulud (rikas ja vaene; ori ja orjus; küla ja mõis; peremees ja sulane; vaeslaps).

4. Nekruti- ja sõjalaulud.

5. Tähtpäevade ja lõbustuste laulud (pühad - mardi-, kadri- ja vastlalaulud; kiik ja kiikumine; pillimäng ja tants; kõrts; õlu; viin; külalised ja pidu).

6. Laulud laulust ja laulikust.

7. Lapsepõlve-, kodu- ja perekonnalaulud (ema ja vööraaskodu; tütar ja poeg; vend ja õde; lapsepõlvemälestused; abielumehe elu; abielunaise elu).

8. Laulud noorte omavahelistest suhetest ja kosjailaulud (poisid, neidud, kosjateemad).

9. Pulmalaulud.

10. Mõistatuslaulud.

11. Lastelaulud.

12. Loitsud.

Kasutatud materjalid pärinevad Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnast. Materjali register leidub diplomitöö juures eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris.

3. Laulikud.⁺ Uurimuses käsitletakse 21 Märjamaa kihelkonna rahvalaulikut, kellelt ajavahemikus 1889-1960 regivärsse üles on kirjutatud.

4. Senistest selleteemalistest uurimustest. Uurimusi, mis käsitlevad mõne kindla kihelkonna rahvaluuletraditsiooni, otseselt ei ole. Küll aga pakuvad ka Märjamaa laulude uurimiseks eeskuju H. Kokamäe "Kuusalu kahe rahvalauliku Els Wikiveri ja Ann Tootseli laulurepertuaari võrdlus" (10) ja O. Kõiva kandidaadidissertatsioon "Regivärsilise rahvalaulu traditsioon Kihnu saarel" (28). Kuna puudub ühtne eesti regivärsseite tüpoloogiline register, on antud töös tuginetud neljaköitelisele antoloogiale "Eesti rahvalaulud" (6).

⁺ Vajaduse korral märgitakse laulikuid ka numbritega, näit. I, II jne.

A. Üldist Märjamaa kohta

"Aasta 200 eest ja sealt tagasi oli rahva luule rahva elu oluline osa ja seotud elu erinähtustega kätkest haauni." (7, lk. VI.) Rahvalaulus, ühes eesti rahvaluule populaarsemas ja produktiivsemas žanris, on aegade jooksul kajastamist leidnud kõik tähtsamad inimelu sõlmpunktid (sünd, pulm, surm), sotsiaalsed vahekorrad ja üldinimlikud tundemomendid (rõõm, kurbus, armastus) (8, lk. 79).

Ei saa aga mõista rahvalaulude ajaloolist arengut, arvestamata laulutraditsioonide kandjat - rahvalaulikut ja teda mõjustavaid tegureid - sotsiaalseid ja olustikulisi tingimusi ning rahva kultuuritaset (14, lk. 3).

Eesti regivärsilise rahvalaulu traditsioon ei tunne kutselisi laulikuid (18, lk. 133), põlvest põlve edasi kanduvat laulukunsti hoidsid alal ja arendasid edasi tavalised tööinimesed. Ent kindlasti oli meilgi üksikuid väga silmapaistvaid laulumeistreid, nagu on teada näiteks hõimurahva vadjalaste juures, kus mõnd kuulsat vadja kaasitajat oli pulmade perioodil - sügisel ja kevadel enne suurt paastu - sõidutatud pulmast pulma Narva jõest Soikkola (Soikino) poolseareni (1, lk. 59).

Pooleldi nagu kutselisteks olid Eesti üksikutes piirkondades (näit. Mulgimaal, Mustjalas ja Muhus) kujunenud pulmalaulikud, kuid neilgi oli laulmine n.-ö. ühiskondlikuks elukutseks (28, lk. 214).

Nimetus laulik on rahvapärane (18, lk. 133). Laulikuks nimetatakse kõiki, kellelt tekste on noteeritud, ükskõik, kas nad kunagi lauliku funktsiooni on täitnud, s. o. kas on olnud eeslauljad, või lihtsalt laule teadnud (või teavad). Laulikuteks nimetame ka uute laulude lauljaid, mehi, kellel on välja kujunenud oma esitamisviisid (17, lk. 236).

W. Anderson juhib tähelepanu vajadusele teha vahet aktiivse ja passiivse traditsioonikandja vahel. Seesugune vahetegemine nii jutu- kui ka laulutraditsioonis on vajalik. On jutustajaid ja laulikuid, kes meelsasti tahavad esineda ning keda ka palju kasutatakse. Teised kui teadjad on uurijale muidugi vajalikud, nende repertuaar võib olla suur ja tekstid täiuslikud, aga kui traditsioonikandjasse tuleb neisse suhtuda teisiti ja pole ülekohtune neid passiivseiks lii-

gitada. Harva äratavad nad tähelepantu või mõjutavad kedagi (16, lk. 416).

Et vahetegemine loova kunstniku ja lihtsalt reprodutseerija vahel on vähese või ühekülgselt fikseeritud materjali puhul raske ja tinglik või hoopis võimatu (28, lk. 215), seda võimaldab järeldada ka Märjamaa kihelkonnast pärinev lauluandmestik.

Kuigi rahvalaulikutale juhtis tähelepantu juba Fr. R. Kreutzwald möödunud sajandi keskpaiku, on nende kohta täpsema andmestiku kogumine toimunud peamiselt käesoleval sajandil (28, lk. 211). Jakob Hurt jättis lauliku isiksuse uurimise üsna kõrvaliseks asjaks. "Üleskutsetes puudub laulikuil oma osa, seega ei tulnud muidugi ka andmeid. Kes oskas arvata, et sellel ka mingit tähtsust on! Üsna veidi juttu laulikuteist on rahvaluuleväljaannetes. Aga just Hurda tegevuse aeg oli kõige viimane moment sobivate andmete saamiseks. Et andmeid ei hangitud, jäi meie jaoks palju teadmata." (17, lk. 245.)

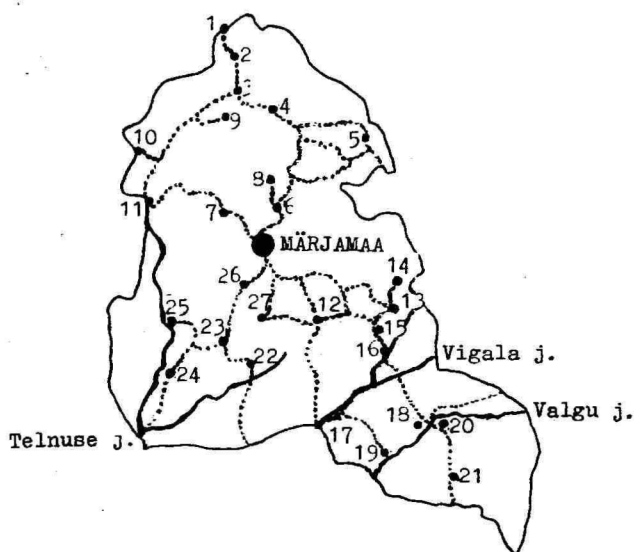
Rahvalaulikute uurimise juures on nende eluloo, tegevuse, suhete, elu-olukordade, huvide jne. tundmine väga vajalik. Igas kihelkonnas on lauludel oma eripära, koguni igas külas võib eristada isesuguseid jooni, iga suurema lauliku repertuaar kannab isikupärast pitsert. Erinevused ja muudatused lauludes saavad palju mõistetavamaks, kui teame lähemalt rahvalaulikute elust, tunne nende iseloomu, nende suhteid ja sugulust teiste laulikutega (12, lk. 43). Iga laulik suhtub traditsioonilisse loomingusse erinevalt, iga edasikandja, kasutaja on rahvaluules omajagu kaasautor, kes jätab traditsioonilisele loomingule suuremal või vähemal määral oma jälje. Seepärast on igal üksikul laulikulgi oma osa rahvaloomingus (11, lk. 13). Ning silmapaistva lauliku või jutustaja eluloo ja tema isiksuse erijoonte fikseerimisel on rahvaluuleteaduses sama tähtsus kui kirjaniku elulool ja andmetel tema isiksusest kirjandusteaduses (13, lk. 13).

Laulikuiks Läänes nagu mujalgi Eestis, on olnud naised (26, lk. 130). Kuid Lääne-Eestist on üksikuid teateid ka selle kohta, et pulmalaulikuiks on olnud mitte naised, vaid mehed. Tuntuim neist on 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul olnud Tõstamaa pulmalaulik Hendrik Jantson (Janson), kes vahel esines ka koos teise Tõstamaa lauliku Liisu Orikuga

(8, lk. 109 - L. Raudsep). Kuulsaim ja suurima repertuaari-
ga Lääne-Eesti laulurajooni naislaulukute oli Liis Alas
Kihnu. Ülevaates 1931. a. kogumisretkest Audrusse, Tõsta-
maale, Varblasse ja Karusele märgib Herbert Tampere Tõsta-
maa omaaegse kuulsa pulmalaulikuna veel Liisa Vilgatsit (Kir-
jaste k.) ja Audru kihelkonna parima laulikuna lesknaist
Mari Sutti (26, lk. 130).

Kasinalt on andmeid ka Märjamaa kihelkonna rahvalauli-
kuist. Eriliselt võimekaid ning silmapaistvaid laulikuid ei
teata seal küll kunagi olnud olevat, aga ka nende lauluesi-
tajate kohta, kelle nimed leiduvad ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi
nim. Kirjandusmuuseumi rahvaluulekogudes, on kirja pan-
dud nii minimaalsed andmed, et laulurepertuaari ja vastava
laulikuisiksuse vahel seoste leidmine on härmiselt raske.

Märjamaa kihelkonna kaart

1 Russalu	10 Kohatu	19 Keriselja
2 Purga	11 Sipa	20 Vaku
3 Lümandu	12 Haimre	21 Kirnaküla
4 Vaimoisa	13 Moisamaa	22 Kaguvere
5 Korvetaguse	14 Rosentali	23 Paeküla
6 Orgita	15 Kasti	24 Tõlli
7 Vana-Märjamaa	16 Metsaküla	25 Mõraste
8 Päädeva	17 Sulu	26 Sõtküla
9 Männiku	18 Vesiküla	27 Naistevala

B. Ülevaade Läänemaa rahvaluulest

"Vaadeldes lähemalt eesti vanema regivärsilise rahvalaulu ja sellega kaasneva kombestiku ülemaalist esinemist, võime näha, et see polnud kõikjal kaugeltki ühesugune, vaid omas terve rea ajalooliselt kujunenud regionaalseid omapärasusi." (25, lk. 256.) "Algühiku, mille piirides rahvaluule ja eriti rahvalaul on homogeenne, moodustab kihelkond - feodaalaeagne territoriaal-administratiivne ühik, mis enamasti kujunes välja väga ammu, juba enne saksa ordurüütlike vallutusi (IX - X saj.). Kuid sageli ei lõpe ühisjooned kihelkonna piiridega, vaid ulatuvad kaugemale, kattudes enamasti vanade Eesti maakondade piiridega. Täpsemalt öeldes - erijooned rahvaluules üldse ja rahvalaulus eriti on sageli kattuvad vanade hõimupiiridega ning on tagasiviidavad vanade eesti hõimude eripäradele." (8, lk. 90.) Ja kuigi iga kihelkonna rahvaluule on iseseisva ilmega, jooksevad traditsiooni piirid koos murdepiiridega. Sellest lähtudes võime kõnelda kolmest suuremast laulurajoonist, mis omakorda jagunevad Põhja-Eesti (Virumaa, osa Järva- ja osa Harjumaa), Lõuna-Eesti (Lõuna-Viljandimaa ja maa-ala Võrtsjärve, Ena-jõe ja Peipsi vahel) ning Lääne-Eesti (Saaremaa, Muhu, Pärnu rannik ja Lääne rannik). Need alad erinevad üksteisest lauluainete, lauluviiside ning esituslaadi poolest (8, lk. 90 - 91). Idast lääne poole võime täheldada pidevat lauluharrastuse vähenemist (6, lk. 15).

Lääne-Eesti rahvatraditsiooni üheks iseloomustavamaks jooneks on vana usundi säilimine, teiselt poolt tuleb aga korduvalt rõhutada ususektide laastavat mõju siinsetele vanadele pärimustele (9, lk. 145). Läänemaa rahvaluules on säilinud palju vana ja omapärast. Just siit on võidud jäädvustada vanu rahvalaule hästi terviklikul kujul, mistõttu Läänemaad peetakse üsna mitme laulu tekkimispaigaks (9, lk. 146).

"Lääne-Eesti rajooni kuuluvad saared ja läänepoolne osa mandrist, mille ebamäärane idapiir kulgeb mõõda endist Harjumaa lääneosa, vastu lõunaeeesti piirkonda aga langeb kokku suurte metsaaladega Pärnu ja Viljandi vahel. Folkloorirajoonina ei moodusta see ala täielikku tervikut, mis on tingitud maa asustamise võrdlemisi keerukast ja ebaühtlasest

käigust, kuid ka rahva peamiste elatusalade erinevusest." (25, lk. 257.)

"Pärnu ümbruskonna lauludele ja kommetele on suurt mõju avaldanud Lõuna-Eesti. Saaremaa mängudes ja rahvakommetes esineb mõningaid rootsi elemente, teiselt poolt leidub sidemeid Valgevenega (Suur-Tõllu juttudes, jüripäeva kommetes), mis viitab ühendusteele mööda Daugavat." (4, lk. 704.)

Iääne-Eesti laulurajooni iseloomustavad pulmalaulude rohkus (kuigi regilaulurepertuaar on siin üldiselt kesine) koos kohalike iseärasustega pulmakombestik. mängude ja mängulaulude arvukus, meestelaulu suur osa." (2, lk. 15.)

Üheks omapäraseks jooneks on paljude mujal lüürilistena tuntud laulude kujunemine korduslauludeks. (8, lk. 92.)

Väga populaarseks noorte kogunemiskohaks on olnud kiik kuni käesoleva sajandi 40. aastateni. Seda kinnitavad ka Märjamaa kihelkonnast pärineva Ida Kamariku mälestused oma noorusajast: "Igas külas oli noorematel oma kiik, kus nad laupäe õhtu ja pühapäeval käisid kiigel ja tantsimas. Kui pillimees mängust väsis, tehti ringmängu või lauldi ükskõik missugust uuemat laulu." (RKM II 58, 144 - E. Poom)

Iäänemaa rahvaluulet hakati tähelepanelikumalt koguma ja avaldama alles 19. sajandil tolleaegsete Haapsalu koolide inspektorite A. H. Neusi, C. Russwurmi ja F. J. Wiedemanni poolt (9, lk. 145).

J. Hurda üleskutse leidis Iäänemaal vähe vastukaja, alles pärast 1888. a. suurüritust laekusid mõned kaastööd. Et aga Hurt rahvaluule vastu huvi suutis äratada ja rahvast selle kogumisele innustada, selle näiteks on Vigala kihelkonnast Nurtu vallast pärineva A. K. Saalist kirjad Hurdale: "Igakord kui teie aruannet lehtedes loen, vaatan ma igatsusega, kas mõni siit äärest ka mõne reakese on saatnud, aga seie ajani on mu vaatamine üsna vähene olnud. See pärast ei taha oma kihelkonda mitte häbisse jätta, nagu ei olekski seal neid, kes vähegi kirjutada mõistavad /.../Mund siit ehk natukene saaks, aga vanu rahva laulusid on väga vähe saada, neid tahan teile edaspidi ka korjata. Meie ligidal vanu laulude mõistjaid ei ole, aga umbes 10 - 18 versta peal neid on." (H III 4, 203 - A. K. Saalist 1888.) Kiri jaanuarist 1889: "Nüüd palun teid minu poolt lehtedesse järgmist hütiet saata. Armsad Vigala, Päärdu ja Jädivere noo-

red mehed ja neiud, võtke igaüks sulg kätte ja kirjutage üles, kui te juhtute vanu laulusi ja juttusi, vanu sõnu, ebausust ja vana aea kombeid ja mõistatusi vanade inimeste käest kuulma, sest selle läbi päästate hulga vanavara aea hamma suust. Kes arvab saatmese omale suurt kulu ja tüli tegevat, see saatku oma korjandus minu kätte. Oma ümberkaudu saan ma neid samu sõnal vana vara korjamisel ülesse äratama." (H II, 17, 202 - A. K. Saalist 1889.)

Kuna kogumistihedus sõltus eeskätt sellest, palju oli kohapeal Hurda, Eiseni või Eesti Rahvaluule Arhiivi kaastöölisi, siis on Läänemaaalt, kus kogujate arv väike, ka rahvaluulet suhteliselt hõredamalt üles kirjutatud. Esikohal Läänemaa kihelkondadest on juba 19. sajandil olnud Vigala (M. J. Eiseni sünnipaik), kust suuremad rahvaluule kirjapanijad olid ka J. Hurda või M. J. Eiseni abilised. Vigalast on palju materjali saatnud I. Getreu, kelle 1889. a. saadetise kaaskirjast võib lugeda, et rahvatraditsioon Vigalas oli tollal veel kaunis elujõuline: "Vanavara kaevandused on siin kaunis sügavad, aga raskusi on palju ees, mis keelavad ja raskendavad päeva valgele toomist, nimelt usuhullustus, mis vana vara, kui ka selle korjajad kuradi lapseks tembeldavad." (H II, 17, 266 - J. Getreu 1889.)

Märjamaa rahvaluule vanimad kohalikud kogujad olid J. Hurda abilised Juhan Erman (tema saadeti sisaldab laule), J. Feldmann (saatnud laule, vanasõnu, uskumusi, kombeid), kooliõpetaja A. Heidenthal (2 saadetist laule, jutte, vanasõnu, uskumusi, kombeid), Jaan Kornak (2 saadetist jutte, uskumusi, kombeid, keelt), G. Niphardt (2 saadetist uskumusi ja kombeid), Tolli kooliõpetaja M. Siedermann (3 saadetist laule, jutte, vanasõnu, uskumusi ja kombeid) (29, lk. 20-162). Ühes saadetise kaaskirjas kirjutab viimane Hurdale: "Olen mõnda kivi ja killukest oma õuede käest kokku korjanud, tahaksin seeläbi aidata altlangrena ausa, kalli ausambaehitajale abiks olla." (H II 17, 138 - M. Siedermann 1889.) (Kahjuks puuduvad mainitud saadetises igasugused andmed laulusitajate kohta, mistõttu antud laulud käesolevas töös uurimisele ei kuulu.)

Et teha tasa suurt puudujääki Läänemaa rahvaluule kogumisel, saatis J. Hurt sinna ekspeditsioonile üliõpilasi. 1889. a. käisid üliõpilased O. Kallas ja M. Ostrov Märjamaal, Vigalas,

Lihulas, Karusel ja Hanilas, kirjutades üles umbes 800 vana rahvalaulu. Rohkem on vana rahvalaulu noteeritud Vigalast, Märjamaalt ja lõunapoolsetest kihelkondadest, kus neid erinevatel aastatel käisid korjamas H. Tampere, E. Laugaste, R. Viidalepp, A. Saat jt. Viimane kirjutab 1928. a. suvel: "Märjamaal käisin läbi eeskätt alevi ja Märjamaa küla, milleks kulus neli päeva. Edasi liikusin lõunapoole ja läbis-tasin sählsed külad: Paenküla, Kaguvere ja Tõlli. Kulus seks kuus päeva. Järgmine peatuskoht oli Orgita mõisas (siia kuuluvad Sarapiku, Suurküla ja Nihu külad) ja Mõisamaa mõisas. Kohal olin kaheksa päeva." (ERA II 7, 449 - A. Saat 1928.)

Käesoleval sajandil on regilaulukasutus Lääne-Eesti mandriosas olnud väga ebaühtlane. "Vana runolaul, mis üldiselt katkendlikult elab ainult veel vanema põlvkonna mälestustes, mõningail maa-aladel on suutnud siiski veel praegusajani küllalt elavana püsida. Niisuguse inklaavi moodustab eriti runolauluvaesel Lääne-Eesti mandril Taga-Pärnu rannikumaal, tsentrumiga Tõstamaa vald. Nii ei peeta selle valla Tõhela nurgas tänapäevalgi ühtki pulma ilma "kaasituse-ta". Ka muid rahvalaule võib siin-seal kuulda. Sellest tsentrumist niihästi Pärnu, Lihula kui Virtsu poole jääb vana laulukultuur märgatavate astetega nõrgemaks." (26, lk. 130.)

Märjamaa kihelkonna suurima rahvaluulekorjaja Emilie Poomi andmetel oli regilaulutraditsioon Märjamaa kihelkonnas möödunud sajandi lõpul ja käesoleval sajandil juba härbunud: "Algriimilisi laule ei ole enam ammu kuulda olnud siin ümbruses lauldavat, lapsepõlvest mõned on uduselt meeles, aga kellelt või mil ajal kuuldud, seda ei ole teadnud meele pannagi, ega tea, kas laul tervelt meeles, või puudub palju sõnu, on ju see aeg nii lõpmata kaugel kui neid lauldi, ega sallitudki, kui lapsed kõrvas kuulasid, kui täisealised oma armsaid laule laulsid." (ERA II 73, 29 - E. Poom 1934.)

Talgutel ja külakiikedel lauldi uuemaid rahvalaule. H. Tampere peabki uuema laulu tekkepaigaks Läänemaad (25, lk. 257). Et aga vana rahvalaul 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses Märjamaalt ja selle ümbruskonnast veel kaugeltki mitte täielikult kadunud polnud, seda näitavad ilmekalt tolleaegsete rahvaluulekogumiste tulemused.

Praeguseks on regilaul vaadeldavas paikkonnas välja surnud - 1976. a. juulis viibis käesoleva töö autor rah-

valuuleekspeditsioonil endises Märjamaa kihelkonnas ja kogumisretkel saadud materjal lubab kindlalt väita selle kunagi elujõulise traditsiooni täielikku kadumist.

C. Märjamaa kihelkonna rahvalaulikud

Esimised Märjamaa kihelkonna noteeritud rahvalaulud kuuluvad Jakob Hurda kogudesse ja on üles kirjutatud aastal 1889. Valdavas enamikus on neid kogunud üliõpilased O. Kallas ja M. Ostrov ning nad sisalduvad köites H II 2.

I. Ann Lentsmanni kohta on kirjas järgmised andmed: 50a. vana (1889. a.); elukoht Sipa küla.

Ann Lentsmannilt noteeritud laulutekstide hulgas on tähelepandav ühiskondlikke vastuolusid peegeldavate laulude ja lastelaulude täielik puudumine. Kolme näitega on esindatud pulma- ja töölaulude temaatilised rühmad. See, et 17 laulu hulgas leidub 3 hea sõnastusega suhteliselt terviklikku pulmalaulu, kinnitab väidet, et Lääne-Eesti laulukultuuri iseloomustab pulmalaulude rohkus (2, lk. 15).

Oma suguvõsa kiituseks on lauldud laulu "Kuidas te tohtisite meile tulla" (I, 3). Pulmalaulus I, 5 õpetab pruudi öde peiut oma noort naist hoidma:

Ära sina anna äial lüüa,
äial lüüa, ämmal lüüa
ega lase peret peale joosta.

Töölaul I, 4 jutustab proua toatüdrukust, kes end ja oma ilu kiidab. Siin on märgata juba nihkeid uuema rahvalaulu poole. Töölaul on ka gradatsioonilise ülesehitusega "Kütt" (I, 11), algab stereotüüpse vormeliga: "Ma läksin metsa hulkumaie/pühapäile omikulle..."

Laulud laulust ja laulikust on esindatud kahe näitega. Esimene neist (I, 8) on laialt üle Eesti tuntud, stereotüüpse algusvormeliga. Süllele on liitunud motiiv "Kust laulud saadud" - lokaalse arendusega. Teine siia rühma kuuluv laul (I, 16) on nelikväärs ja kõneleb vanade laulude kadumisest.

Tekstid "Neiu meelitab poisid metsa" (I, 9) ja "Tühised hoopled" (I, 12) on noortelaulud. Sageli pikema, lüroepilise laulu algusmotiivina tuntud "Neiu meelitab poisi(d) metsa" esineb siin iseseisva kirjeldusena ega sisalda mingit hin-

nangut vastupidi enamiku noorte omavahelisi suhteid käsitlevatele lauludele. "Tühised hoopledjad" on pilkelauluna sihitud poisimeeste pihta ja koosneb kahest osast: "Poisimehepõlve kiitus" ja "Poisimehe vara kõrtsis". Mõlemad arendused on kaunis haruldased (6, lk. 253).

Laul "Kotkas kaare all" (I, 6) on vormilt ahellaul ning kuulub kosjafantaasiate hulka. Teisendi lõpuosas on liitunud "Meli neidu". Selline arendus on püsiva iseloomuga. Laulu "Kotkas kaare all" on noteeritud suhteliselt hõredasti, selle areaaliks ongi peamiselt Lääne-Eesti (6, lk. 260-261).

Üks variant on Ann Lentsmannilt üleskirjutatud laulust "Mäljapäevad hällis" (I, 13). Selle tekkimise ajendiks on ilmselt olnud emade alatine ajapuudus ja raske töökoorem, mis ei lasknud väikese lapse eest küllalt hoolt kanda:

Seni ma nägin nälja päevad
kui ma kiiksin kätikesa,
nõtsin nõdrale veule.

Seepärast on rutt suureks saamisega, millest jutustatakse ka antud laulu lõpuosas.

Lüroepiline laul "Suur tamm" esineb Ann Lentsmannil kontamineeritult tüüpidega "Õlu" ja "Tuule tuba".

Kuigi Ann Lentsmannilt noteeritud laulude hulk pole suur, on esindatud peaaegu kõik temaatilised laulurühmad. Teemade hulk annab tunnistust lauliku repertuaari mitmekesisusest. Et valdavalt on laulud tervikliku arendusega ja pikemad, siis võib oletada, et Ann Lentsmann polnud mitte ainult laulude passiivne teadja, kes üksnes üleskirjutamise ajaks kunagi kuuldu meelde tuletas, vaid nende aktiivne kasutaja.

II. Taaveti Ann Parek - 47 a. vana, Valgu vald, Itsi moonakate maja, ka - Valgu külas.

Kogus H II 2 Märjamaa kihelkonnast üleskirjutatud lauludest on kõige rohkem Taaveti Ann Pareki laulunäiteid - 41 vana rahvalaulu. Käsitlemist leidnud teemade ring on lai, tekstid terviklikud, huvitavalt ja poeetiliselt sõnastatud.

41 laulu hulgas on 7 rohkem või vähem lüroepika sümmeetega. Teatavasti kuuluvad aga lüroepilised laulud oma kunstiliste omaduste poolest parimate hulka regivärsiloomingus (18, lk. 204). Nii iseseisvate fragmentidena kui ka lüü-

riliiste lauludega kontamineerumilt esinevad Ann Parekil "Loomine" (II, 7), "Mis merest tõuseb" (II, 8), "Salme laul" (II, 12), "Kari kadunud" (II, 15), "Põll põrmune" (II, 37), "Suur tamm" (II, 9), "Imetegija" (II, 31). "Loomine" esineb kontamineerumilt laulatüüpidega "Kiige katsumine" ja "Halb sepp". Laulu algul kutsub laulik külatüdrukuid ja -poisse äsja ehitatud kiike katsuma. Kiik on tehtud selline, et:

Ei saand ani alt ajada,
pähkukene pealt pugada,
tuli siis linnast libe lindu,
puges pealt ja puged alt,
puges kiige keske'elta,
akkas ta pesa tegema.

Edasi areneb "Loomislauluks". Järgneb "Halb sepp". Laulus II, 7 on motiiviga "Mis merest tõuseb" põimunud "Pruudiot-sija". Sisult on tegemist kosjafantaasiaga - merd pühkides tõuseb sealt tamm, tamme taga toas on neli neidu, kelle hulgast poeg Ants peab valima naise. Vastupidi vanemate soovile kosida rikas võtab Ants vaese ja kiidab selle töökust: "Sje mul tümmib tööda teha,/ kõmmib kangasta kududa." "Salme laul" on suhteliselt lühike, selles jutustatakse aimult Salme sündimisest linakuprast. Üks näide on ka Lääne-Eestis eriti populaarsest korduslaulust "Kari kadunud", millele teema arenduses lisanduvad "Hiie noorem poeg" ja "Pilves pi-sar".

Omapärane refrääniline laul on II, 31, kus liituvad lüüriiline laul "Venna kiitus" (sõjaväes olnud vennale ei leidunud väärilist üheski polgus ega roodus) ja lüroepiline laul "Imetegija", kus imelised tööd jälle venna kasuks kõnelevad.

Töölaulude teemadeks on rehepeks (II, 5), talgud (II, 28), kari ja karjased (II, 35). Laulus "Tänu talguste eest" tänatakse pereite ja -taati söögi-joogi eest. Siin on segunenud "Suur härg" töölauluga. Taaveti Annelt noteeritud variandis toimub kahe laulu liitumine traditsioonilises vormis:

Ole terve, pereite,
ole terve, peretaati,
süüa andmast, juua andmast,
laila lauda katemast,
seda ärga tapemast.

Laul "Karjased kadunud" on Lääne-Eestis tuntud, kuid üleskirjutatud tekste on vähe. "Kus ei kuulnud kuke häält" on iseloomult rändmotiiv, esineb väga mitmetes seostes kauguse ja üksiku koha ning õdususe märkimiseks (6, lk. 147). Traditsioonilises lahenduses esineb see laul ka Ann Parekil.

Oma olemuselt loodushäälend on II, 25, ka II, 11, kus liituvad "Õhtu ilu" ja "Kalajõgi". Ka selles laulus esinevad Läänemaa kohanimed ja rikkalikuks kalajõeks peetakse Kasarit, Lääne-Eesti suurimat jõge. Ühiskondlike vahekordade laulud II, 3; II, 4 ja II, 33 on terav rünnak mõisasundijate vastu. Et osa laule on Taaveti Ann Parekilt üles kirjutatud Itsi moonakate majas, võib arvata, et laulik isegi pidi mõisat orjama. Laulus II, 4 liituvad "Kubjas, lase lõunale" ja "Saagu sundijad surema". Palvetele ja meelitustele järgneb kupja sajatamine, milles laulik manab õnnetust sundija majja, lauta ja põllule. Ülemaaliselt populaarsest laulust "Kubjas põrgu" on Ann Parekilt üles kirjutatud 1 variant, kus põrgu viidud kupjale pakutakse toobi sees tuld ja tõrva. Raskest mõisaorjusest maalivad kujuka pildi ka "Õised orjad" ja "Äramineja sajatab mõisat" (II, 33).

Üks näide on Taaveti Annelt ka meie regilaulutraditsiooni kõige populaarsemast vaeslapselaulust "Ena haua" (II, 13). Kuigi Lääne-Eestist on selle laulu üleskirjutusi suhteliselt hõredalt, näitab O. Kalda ja M. Ostrovi üleskirjutatud poeetiliseltsil ilmekas ja terviklik tekst, et seda laulu tunti ka Märjamaal. Traditsioonipärane on laulu sissejuhatav motiiv "Kaks vaeslast". Edasi järgib laulik põhjaseestilist lokaalredaktsiooni: lapsed paluvad vanemaid hauast tõusta ja aidata veimevakka valmistada, kutsutav aga keeldub, sest "muru rohi mulla peale / aru ein oli ana peale...".

Tähtpäevade ja lõbustuste lauludest on Ann Parekil 1 mardilaul, 1 kadri-, 1 kiige- ja 1 mängulaul. Huvitavamad on mardilaul ja kadrisandiks käimist saatnud laulud. Mardilaul (II, 1) on järgmiste osadega tsükkel: 1) teretus, 2) tuppätulemise laul ("Puhu sie tuli tubaje"), 3) mängumine. Kadrilaul (II, 2) on tavalisest omapärasem - laulu algul viidatakse kadriks käimise ajale (25. nov.):

Kadri udrib, kadri adrib,
kadri kapsib kahu pealta,
upsib uue lume pealta.

Vihjatakse ka kadrisantide imelikule väljanägemisele: "Kindad käperdi kässa / sukad suviti jalassa."

Laulud laulust ja laulikust moodustavad väga suure ja mitmekesise temaatilise rühma. See näitab, et laulmine oli üks elu põhilisi vajadusi, saatis inimest kogu eluea, kaunistas tema puhkehetki, andis jõudu töös ja võitluses, leevendas kurbust ja muret.

Taaveti Anne lauludes on juttu halvast ja imelikust laulikust (II, 20; II, 32), laulude saamisest (II, 19); laulus II, 34 põimuvad "Ei tohi laulda", "Arg laulik", "Kurb laulik", "Pisarate veeremine" ja "Nutust järv"; laul II, 39 kutsub üles laulma kuni elad. Tähelepandav on viimati nimetatud laulu sarnasus Ann Lentsmanni repertuaari kuuluva samasisulise lauluga I, 8. Kõhvimusele, kust laul pärit, vastatakse küll veidi erinevalt, kuid ikka ja jälle näidatakse, et armastus laulu vastu ning oskus sõnu seada on omandatud juba lapsepõlves igapäevastest elukogemustest, õpitud loodusest ja tööst ning edasi antud põlvest põlve.

Arvukas on noorte omavahelisi suhteid kajastavate ja kosjalaulude rühm - 7 näidet. Lüüriline tundetoon on eriti tugev lauludes "Kaasa igatsus", "Kaasa kaugel" (II, 17), mis algavad õhtu poeetilise kirjeldusega. Et armastajate vahel on mitmed takistused, peab laulik piirduma vaid tervitustega eemal viibivale kallimale:

Tuule tal viigu tervisida,
aja teivad armusida,
pilved pikkada igada,
taevas tarka mielekesta.
Kui o õnne, siis elagu,
kui o terve, tehku tööda.

Sellele lähedane on laul "Õõsi üks" (II, 27).

Vastandlikud meeleolud väljenduvad lauludes "Hää mees" (II, 18) ja "Petis peiu" (II, 22). Esimeses laulus kiidab laulik head elukaaslast - ma sain mehe meelelise; teises sarjatakse petist peiut, kes noore naise vastu on halb. Hea mehe kiitus ja seega laul II, 18 on aga antud laulumaterjali hulgas väiksema esinemissagedusega kui tüüp "Petis peiu".

Laulus "Hoiä oma tütar" (II, 38) manitsetakse Roamaa (talü Valgus) eite ja taati oma tütart hoidma ja mitte lu-

bama kõrtsi lõbutsema; laulus "Noortemeeste saatuse" (II, 41) hurjutatakse poisse, et nad vaid kõrtsis aega viidavad, ja tuletatakse meelde peatset kroonuteenistust, kus enam hõlpu ei ole. Mõistatuslaulu näiteks on traditsioonilise ülesehitusega laul II, 29. Hällilaulude hulka kuuluvad "Kiigu, kiigu, kitsetalle" (II, 14) ja pikem ahellaul "Kus sa lähed, kirekene" (II, 10).

Pulmalaule on Taaveti Annelt registreeritud küll vaid kolm, aga materjali hulk on tegelikult hoopis suurem. Laulu II, 23 sisuks on õpetus õemehele naist ilusasti hoida. Lauluuga on kiidetud peiupoisse, nõutud pruuti näha, suletud pulmarongile teed ja hoiatatud langusid pulmalauas toidu põue pistmise eest (II, 24).

Laulu II, 26 on laulnud ilmselt pruudi vanemad, kes keelduvad ainsat last ja kuulsat kuhjaloojat kodunt ära andmast (tütrel töökuse ja osavuse iseloomustamiseks liitub pulmalaulu lõppu motiiv "Kuulus kuhjalooja").

Taaveti Ann Pareki laulurepertuaar on temaatiliselt mitmekesine. Laulud on enamasti pikad, ladusalt sõnastatud, mõttekõrgelt selged. Mitmete ümberkaudsete kohanimedega esinemine tõendab laulude aktiivset kasutamist. Taaveti Annelt pärinevate laulunäidete hulgas kohtame Lääne-Eesti laulurajoonile iseloomulikke jooni, traditsioonilisi arendusi ilmestab lauliku väljendusriikas keel.

III. Kolu Kustas (ka Kusta) - 58 a. vana, üles kirjutatud Märjamaa kiriku juures. Kogus H II 2 leiduvatest rahvalauludest on 15 noteeritud Kolu Kustaselt. Oma reisipäevikus kirjutab koguja O. Kallas, et laulik nõustus neile laulma alles pärast pikemat keelitamist, kuna kartis, et talle seeläbi ebameeldivusi võiks tulla (ERA I 2, 19 - O. Kallas 1928).

Esikohal Kolu Kustase laulude temaatikas on noorte omavahelised suhted ja kosjalaulud (4). Et esitajaks on mees, on ka laulude peategelaseks valdavas enamikus meessoos esinaja: "Ei kõlba väimeheks" (III, 6), "Ema pakub tütreid" (III, 3), "Korratu talu" (III, 2). Laulus III, 4 - "Neiu lähed, kuhu loodud" - on juttu sellest, millist meest neiu tahavad. Gradatsioonilise ülesehitusega on laulud "Korratu talu", "Kosilane laisas talus". Pilt laisast pererahvast ja lohakile jäänud majapidamisest antakse kosja tulnud noormehe silmade läbi.

Tütar tukkus turva najal,
eit aga lõõtsus lõuka peal,
taat oli ahju peal alasti,
seal oli põlvi põhka maas.

Lapsepõlve-, kodu- ja perekonnalaulude hulka kuulub lühike "Sureks sugu, jääks naine" (III, 7), "Joodik mees" (III, 8), "Lapsepõli" (III, 10). Viimases on ilmikas pilt hoidjata jäänud lapsest. Perekonnalauludes tuleb ühe tegelaseks esile joodik mees (III, 8). Sellega liitub "Anna aset magada". Selline kontamineerumine on kõrtsilauludes populaarne.

Töölauludena, täpsemalt alarühmana nende hulka kuuluvate teekäigu- ja sõidulauludena on vaadeldavad laulud III, 1 ja III, 9. Edasine arendus põhineb haruldasel motiivil "Naised riidlemas".

Sõidulaulus III, 9 esineb motiiv "Ehitud hobune", samuti võib täheldada ühisjooni lauluga "Jaani hobune". Ehitud hobusega sõidab laulik Sipa külla (umbes 10 km Märjamaalt) sepale. Fantaasialemmuline on sepa sellide ülistus ("Imesepp"):

Säält mina leidsin sepa sellid,
sepa sellid, kangru poisid;
suus tema sulatas rauda,
kiele otsas kietis rauda.

Fragmentidena esinevad kaks lüroepilist laulu - "Põld põrmune" ja "Kari kadunud".

Ühiskondlike vahekordade lauludest on teostuselt huvipakkuvam "Teomehe loomad" (III, 11), kus teomes kirub saksa ja sundijaid, et ta oma härgadega peab rasket ja mürget maad kündma. Teine (III, 12), "Sant saunas vihtlemas" tundub olevat juhusliku arendusega ning on ilmselt olnud käibel poiste omavahelise lorilauluna.

Tähtpäevade ja lõbustuste laulud on esindatud ühe näitega. Laul III, 13 on tsükliline mardilaul, milles esinevad järgmised osad: 1) peretütre meelitamine, 2) mardi kaebamine (motiivid laulust "Imemaa" - "mardid pole tulnud maasta" jne.), mardi tänamine ja õnnistamine. (Õnnistamis- ja tänusõnad varieeruvad lokaalselt kõige rohkem.)

Laulus III, 15 ("Palju laulnud") räägib laulik oma lau-

luosavusest: "Enam minul laulusida, kui o lautas lammaaida."

Kolu Kustaselt üleskirjutatud laulude hulk pole suur. Puunduvad loodus-, nekruti-, pulma- ja mõistatuslaulud. Tähelepanu väärib repertuaari temaatiline erinevus naislaulike omast, paiguti on sõnastus mehelikult jämedakoeline, laulu peategelane ja esitatavale hinnangu andja on tihti mees. See tõendab, et meeste laul on Läänemaa (seega ka Märjamaa) laulutraditsioonis kindlat kohta omanud.

IV. Mari Mirma - 65 a. vana, Nääri küla. Mari Mirmalt on O. Kallas ja M. Ostrov üles kirjutanud 6 vana rahvalaulu, mis sisalduvad kogus H II 2. Teistest enam väärivad tähelepanu 2 pikemat pulmalaulu (IV, 5; IV, 6). Laulu "Ehi neiu, saaks minema" (IV, 5) on laulnud peiupoolsed sugulased enne lahkumist pruudikodust. Edasise teemaarendusena esineb tüüp "Kolm metsa". Põhja-Eestis on nende laulude liitumine kaunis tavaline (6, lk. 293).

V. Mai Neerut - 65 a. vana, Valgu küla Tahku (ka Tahkna) kõrtsi juures. Kogu H II 2, kogujad M. Ostrov ja O. Kallas.

Kogus H II 2 leiduv Mai Neeruti lauluvara on hoopis väike - 5 laulunäidet, kuid sellest hoolimata omaette käsitlemist vääriv. Temalt noteeritud kahe lüroepilise laulu - "Salme" ja "Müüdnud neiu" variandid on kogus kõige terviklikumad ning enam välja arendatud.

"Salme laulu" (V, 1) ülesehitus on tavapärane, käsitleb taevakehade kosjaskäigu teemat. Tavalisest erinev on Salme sünd - Mai Neerutil toob minategelane koju linakupraid, millest vakas kaane all sirgubki Salme (analoogiline lahendus esineb ka laulus II, 12). Edasine arendus on traditsiooniline - neiu tulevad kosja kuu, päike ja täht. Vastu võetakse tähe kui kõige kindlama taevakeha kosjad (18, lk. 201).

Teise lüroepilise regilaulu näide on "Müüdnud neiu". See nähtavasti keskajast pärinev eesti rahvalaul kõneleb laulikneiuust, kes karjas olles kuuleb enda seljataga müümisest kosilasele ja esimeses meelehärmis sajatab sellepärast oma kodusid (7, lk. LIX).

VI. Kai Rumm - 65 a. vana, Valgu vald. Temalt saadud laulud leiduvad rahvalaulekogus H II 17 ning on üles kirjutatud Vigala kihelkonna Velise valla taluperemehe Madis Lindenbergeri poolt aastal 1889. (Kõaseltgeks jääb korjaja poolt andmetele lauliku kohta lisatud märkus - "55 aasta eest neid tunnud." Väheusutav on, et Kai Rumm 10-aastaselt laulu kuuldud nad pikaks eluks nii meelde suutis jätta, et 55 aastat hiljem terviklikul kujul üleskirjutajatele esitada oskas. Ilmselt võib märget tõlgendada nii: 10-aastaselt õppis Kai Rumm need laulud, kuid kellelt, seda pole peetud tarvilikuks üles tähendada. Ent kui pika eluea jooksul laulud sedavõrd hästi on mälus püsinud, siis kõneleb see nende aktiivse kasutuse, mitte passiivse teadmise poolt.)

Kai Rummu repertuaar on esindatud 15 näitega: ühiskondlike vahelkordade, tähtpäevade, noorte omavaheliste suhete, töö- ja pulmalaulud ning laulud laulust. Märkimisväärne on lühroepiliste sugemetega laulumaterjali täielik puudumine. Väheusutav, et laulik neid laule üldse ei tundnud (vrd. teiste Valgu valla laulikute Ann Pareki ja Mai Neeruti repertuaariga).

Töölaulude hulka kuulub lüpsilaul (V, 15), mis erineb teistest sellelaadilistest lauludest. Tavaliselt palutakse lüpsilauludes jätku piimale ("Sõeru, lehmakene"), selles aga sõinab laulik lehma, kes jala lüpsikusse löömud.

Laul VI, 2 on kiigetsükkel, milles põimuvad laulutüübid "Kiigel kartlik", "Palve kiigutajale" ja "Tasu kiigutamise eest".

Ühiskondlike vahelkordade lauludes (4 näidet) on kolmes juttu vaeslaste raskest saatusest; laul VI, 9 räägib kättemaksust kupjale ning on temaatiliselt ühtiv Taaveti Ann Pareki lauluga II, 3 - "Kubjas põrgu". Ka Kai Rummu laulutükilis antakse kupjale põrgus toop:

Mis sinna toobi sisse pandi?

Valla laste verd ja vaeva!

Laulud VI, 5 ja VI, 7 on variandid tüübist "Oma ja võõras-
oma ootavad koju". See üldemaalse levikuga laulutüüp on populaarsuselt teine vaeslapse laul ("Ema haua" järel). Laulu sisus, mis kõneleb oma ema ja võõrasema erinevatest ettevalmistustest töölt tuleva tütre vastuvõtmiseks, on küllalt palju eriarenduid. Kompositsioonilt üldvalitsev on samas lau-

lus kahe vastandpooluse kujutamine. Sageli esineb see tüüp mitmete vaeslapse- ja orjalauludega liitumuna (6, lk. 227).

Laul VI, 14 võrdleb perepoegade ja vaeslaste elu:

Laulavad kaks perepoega
teine teise kõrtsi sees;
nutvad kaks vaestlasta
teine teises teearussa.

Rahvalunles on peegeldunud alati kõige aktuaalsem iga-päevase elu aines. Et minia kurb saatus ja raske elujärg on sagedaseks lauluteemaks, see kõneleb, et rahvalaul võis tihti olla ainsaks troostivaks kaaslaseks, kompensatsiooniks, mis elamiseks jõudu andis.

Laulus VI, 10 - "Tütar ei saa tööst palka" - kujutatakse perekonnasiseseid vastuolusid. Motiiv "Õnnetu ödede ori" esineb Lääne-Eestis sageli sulaste palgalauludes.

Kodukoha kiituseks on lauldud laul "Ilus küla".

VII. Jaan Jaanikannilt üleskirjutatud 26 regivärssi lei-duvad Eesti Üliõpilaste Seltsi 10. kogus (EÜS X). Jaan Jaanikann oli üleskirjutamise ajal 78 või 80 aastat vana ning elas Hageri kihelkonnas Saku vallas Tõdva külas, kuhu ta 20 aasta eest oli Märjamaa kihelkonna Kõrvetaguse külast asu-mud. Korrespondendi märkmete kohaselt oli Jaan juba vana-dusest kurtunud, mistõttu suhtlemine tenaga sai toimuda üks-nes taluperemehe abil, kelle "keelest" Jaan aru sai. Pika selgituse ja rahustamise peale, et laulmisest talle midagi halba ei sünni, laulis Jaan mõned laulud.

"Pärast laulmist seletas pikalt ja laialt, kuidas ta noorelt pulma akna taga laulnud peigmehe laimamise laulu. Selle eest saanud ta hea keretäie pulmaliste käest. Oma noo-res põlves on ta palju laulnud. Nüüd aga ei laula enam, "kael on ära kulumud" nagu ta ütles. Viiside loomisest ehk tekkimisest teadis ta rääkida, et iga taat ehk eit laulnud nii, kuidas ta ise tahtnud, teised laulnud jälle oma viisi pääl. Viisidele tähendas ta kaks iseloomustust: "kurvad" ja "tral'li" viisid. "Kurvad" viisid lauldi venitades. "Tralli" viisid olid kõrtsides tarvitada. Nende iseloomu seletas Jaan hõikamisega: "Öi, öi" kusjuures ta ise jalgu tõstis ja kä-taga vehkles.

Oma lauludel, ütles ta, olevat üks ja seesama "toon", "mõnu". (EÜS X 695 - V. Landt 1913.)

"Runoviise ei nimetata Lääne-Eestis viisideks, nagu kiriku- ja uuemaid kunstviise, vaid "toonideks" e. "mõnnudeks." (26, lk. 131.)

"Laulude õppimise aeg on ikka olnud noorus." (18, lk. 138.)

On teada juhtumeid, kus laulik uude elukohta asudes oma lauljakuulsuse kaotab, kuid Jaan Jaanikanni lauluoskust hinnati ka Saku vallas. Nii jutustab V. Landt: "Ühes peres (Tõdva külas), kus talgusi peeti ja palju rahvast koos oli, nimetati meile 5 - 6 laulumeest, kes teadnud palju laulusi, aga 2 - 3 viimase aastadel on nad kõik ära surnud. Nendest laulumeestest elus oli ainult Jaan Jaanikann." (EUS X 693 - V. Landt 1913.)

Jaan Jaanikanni repertuaaris on esikohal ühiskondlike vahekordade laulud - 9 näidet. Valdavalt on nende teemaks mõisa ja teomehe suhted. Tüüpi "Päevapalk pisike", mis on Lääne-Eestis väga populaarne olnud, kuulub ka Jaan Jaanikanni lauluteisend VII, 7. Üleskirjutus on aga kõigest 3-realine ja sisuliselt üks paralleelismirüüm.

Laul "Saksa lapsed - sandid lapsed" on antiteetilise struktuuriga. Talulapsi peetakse saksa lastest paremaks - vihjatakse omal ajal "kõrgemas seltskonnas" kehtinud üldisele harjumusele: lapsi imetasid ja kasvasid mitte emad, vaid ammed.

Laulu "Teomeses tehtud teivastest" on Läänest noteeritud õige tihti. Ilmselt on selle laulu tekkimise ajendiks olnud ihumuhtlus. Et mõisaorjusest polnud kuhugi pääsu, andis talupoeg voli oma fantaasiale ja nii sündis laulukangelane, kes peksu ei pea kartma:

Tiu pois tehtud teivastest,
aeti kokku algudest
pandi kokku pakkudest,
saadud saare juurikast.

Laulus VII, 13 on ühinenud motiivideks "Peremeses kiidab teo põlve" ja "Kodu ei tea, mis teol tehakse".

Laul "Teopoisid nädalapäevad" (VII, 19) kuulub nn. "nädalalaulude" kategooriasse (vrd. "Laisa nädal", "Joodiku nädal" jt.). Laulu kangelaseks on küll teopois, kuid sisuliselt on tegemist rohkem poiste naljalauluga.

Esmapäev uni magada,
teisipäev tuli teole minna,
kesknädala tegin ma kelmistükka,
neljapäev neidu näpistasin,
jne.

Ülemaaliselt tuntud ja rohkete üleskirjutustega esindatud laulutüübist "Rikka härg ja vaese vares" (VII, 21) on üks teisend ka Jaan Jaanikannilt.

Laulus VII, 25 liituvad harva esinev motiiv "Õised orjad riideid kuivatamas" ja Lääne-Eesti laulutraditsioonis tuntud "Kubjas ahju". Peale kupja ihuliikmete aetakse laulus reheahju ka teised talupojale ebasoovitavad ametimehed - kilter, aidamees, rehepapp ja metsavaht.

Vaeslapselaul VII, 14 on liitlaul, tekkimud kahest sageli kontamineeruvast orvulaulust "Oma ja võõrasema ootavad koju" ning "Oma ja võõra juures kündmas".

Ühiskondlikke vahekordi peegeldavate laulude järel on arvukuselt teisel kohal tähtpäevade ja lõbustuste laulud. Tüüpilise jorutusena on tuntud lühilaul "Viinamööd viltu" (VII, 12). Kõrtsilorina on kasutatud ka üleskirjutust VII, 8.

Laulude VII, 1 ja VII, 2 teemaks on laulik ja laulmine. Laulus VII, 1 ("Laulikule palka", "Kust laulud saadud") esineb lõunaestiline redaktsioon - laulik nõuab laulmise eest tasuks oinast (Põhja-Eestis aga raha).

Noorte omavahelisi suhteid kajastavaid laule on Jaan Jaanikanni laulunäidete hulgas 3. Omapärane mõttemõlgutus, miks mitte rikastele kupja tütardele kosja minna, on laul "Kupja kolm tütart" (VII, 4).

Jaan Jaanikanni repertuaar on mehelikult jõuline, lürist on jäänud tagaplaanile. Löövas ja vahel liigagi proosalises laadis laulab laulik igapäevase elu sündmustest, eriti ühiskondlikest vahekordadest.

VIII. Tiiu Kriismann. 1928. a. kogumisretkel Läänemaal on tookordne üliõpilane R. Viidalepp Märjamaa vallas elunevalt 81-aastaselt Tiiu Kriismannilt üles kirjutanud 8 regilaulu. Tiiu Kriismann elanud Kõrvetaguse külas Allika talus (sünd. Märjamaa kihelkonnas Paekülas). R. Viidalepa kogutud laulud sisalduvad fondis ERA II, 7. Ühe vana rahvalaulu on Tiiu Kriismannilt üles kirjutanud rahvabulekoguja Eri-

lie Poom - see asetseb kogus ERA II 23. Teemaatilisel lei-
dub seal ühiskondlike vahekordade, noorte omavaheliste su-
hete, nekruti- ja pulmalaule ning laule laulust ja lauli-
kust.

Valdavalt on Tiitu Kriismannilt pärinevad lauluteisen-
did lühikesed, sisaldades sageli vaid ühe motiivi arenduse.
Mõistagi kannetab lühiduse tõttu laulude kunstiline külg.

IX. Liisa Kont (neiuna Ruuben) sündis 1886. a. Mõisa-
maa mõisas. 18-aastaselt (pärast abiellumist) asus ta lese-
na Sippa, elades Kondi saunas ka laulude üleskirjutamise
ajal 1928. a. Oma laulud olevat ta Mõisamaalt kaasa toomud.
Liisa Kondilt on noteeritud veel uuemaid laule, mõistatusi
ning mängukirjeldusi.

Ka Liisa Kondi lauluvara on üles tähendamud R. Viida-
lepp 1928. a. Läänemaa rahvaluulematkal. Noteeritud laulu-
tekstid sisalduvad (nagu Tiitu Kriismanni omadki) kogus ERA
II 17. Vamu laule on Liisa Kondilt üles kirjutatud 14. Kõi-
ge rohkem on nende hulgas noorte omavahelisi suhteid pee-
geldavaid laule (4), kahe näitega on esindatud looduslaulud
ning tähtpäevade ja lõbustuste laulud. Tähelepanuväärsemad
on kaks pulmalaulu.

X. Mari Poltov. Märjamaa külas elanud Mari Poltovilt
(s. 1844) on Aliide Saat oma 1928. a. kogumisretkel üles
tähendamud 7 regilaulu, mida võib liigitada töö-, tähtpäe-
vade, ühiskondlike vahekordade, noorte omavaheliste suhete
ning lapsepõlve- ja kodulauludeks.

Ühiskondlike vahekordade lauludest on Mari Poltovilt
üles kirjutatud nn. peksulaul (X, 13) (üleskirjutuse juures
on märge - teomeeste omavaheline laul Märjamaa mõisas) ja
2 vaeslapselaulu. Neist esimene põhineb tüübil "Vara vaes-
lapseks" (X, 7).

Mari Poltovi lauluteisendid on iseloomulikud Lääne-Ees-
ti laulualale, tavapärase arendustega, ereda omapärasuse-
ta.

XI. Juuli Piilbergi laulumaterjal - 75 vana rahvalau-
lu - paikneb kogudes ERA I 3 ning ERA II 56. Et autoinfor-
matsioonina kogusse ERA I 3 (1930. a.) laekunud saadetiste
lähtekohaks on Väike-Maarja, Porkuni, Vestla, siis võib öi-

gustatult tekkida küsimus, kas laulud ikka pärinevad Märjamaalt, kuigi esitaja oma sünnikohana toob Märjamaa kihelkonna Haimre valla. Osale üleskirjutustest on J. Piilberg ise juurde märkinud, et laulud on pärit Märjamaalt, kuid nendegi laulunäidete hulgas, mille juures vastav märge puudub, on selgesti tuntavad Märjamaa kihelkonna laulutraditsioonile iseloomulikud jooned. Pealegi leidub tekstides Märjamaa ümbruskonna kohanimesid. Repertuaari läänemaisuse kasuks räägib ka laulude keel. Samuti on tähtis, et juuli Piilbergi elukohavahetus polnud pikaajaline - kogus ERA II 56 (a. 1932) leidub 5 H. Tampere poolt Juuli Piilbergilt üleskirjutatud regilaulu, kusjuures lauliku elukoha kohta on toodud järgmised andmed: Haimre vald, Kasti küla.

Juuli Piilbergilt laekunud informatsiooni seas on hulgaliselt ka riimilist rahvalaulu ning rahvalaule lühisari-tesse kuuluvaid tekste.

Juuli Piilbergi lauluteisendid on väga ebatühtlased - seda väidet illustreerivad ilmekalt vaeslapselaulud XI, 57 ja XI, 58. Esimene näist on populaarse laulu "Ema hanel" pätk ning terviklik üleskirjutus, teises on vaid kaks värsirida. Tähelepärvmärselt palju leidub noorte suhtlemisi peegeldavaid laule (18). Tähtpäevade ja lõbustuste laulude rühma kuuluvate laulude arvukus on aga suuresti tingitud kunstilise väärtuseta lori- ja söimulaulude üleskirjutustest.

Lapsepõlve-, kodu- ja perekonnalaulude hulka kuuluvad XI, 13 ("Hooletu naine"); XI, 14 ("Eide kiidutütar"; XI, 16 ("Kolm aita"); XI, 56 ("Kasva, tütar, ehted ootavad"); XI, 67 ("Millal saan mina isale").

Laulud laulust ja laulikust on teemadelt traditsioonilised.

Ühiskondlike suhete lauludest on kõige ilmekam "Ema hanel" (XI, 57), mille algusmotiiviks on "Kaks vaeslast":

Vaesedlapsed me mõlemad:
sa isatu, ma ematu.
Teine silib teise pead,
teine pühib teise silma
murerätikud käessa,
murepitsid palistuses.

Liigitavalt kirjeldab laulik vaeslaste kätke ema hanale, kus nad paluvad emal hanast tõusta veimevaks valmistada.

ma. Kutsutav keeldub, sest "muru kasvab mulla peale". Ilmeka pildi raskest orjaelust maalib "Sundi ja sulane".

Töölaulude hulgas leidub mitmeid näiteid teekäigu- ja sõidulauludest - XI, 50 ("Hakkame mehed minema", "Kodu kaugel"); XI, 74 ("Hakkame mehed minema") ja XI, 49 ("Kuu mängib kudrestega"), mida on lauldud öösi töölt tulles.

Karjaselauludest esinevad tal üle maa populaarsed "Karjapöli" (XI, 70 - karjapõlve võrreldakse orjapõlvega) ja "Söö, kari" (XI, 19). Viimase arendus - söö, kari, sineta, kari - on levinud eeskätt Põhja-Eestis.

Nekrutilaule on kaks - "Noormeeste tundmata saatus" (XI, 2) ja "Ainus vend soldatiks" (XI, 65).

Lastelaulude näiteid on 7 - valdavalt hälli- ja hüpituslaulud. Küllaltki primitiivses sõnastuses, ei paku nad kunstiliselt palju.

"Venda otsimas" on lüroepiline laul, kuigi Piilbergi variant erineb põhiredaktsioonist. Töölaulud on veel "Söoru, lehmakene" ja mängulaul "Sirise, sirbikene!". Looduslaulude hulgas domineerivad loodushäälendid ja laulud loomadest.

Juuli Piilbergi repertuaar - 75 laulu, on suurim, mis Märjamaa kihelkonnast ühelt lauluesitajalt kirja on pandud. Tema teemadelt mitmekesisest laulupärandis pole näiteid üksnes pulma- ja mõistatuslauludest - kõik teised temaatilised rühmad on esindatud arvukate näidetega (vähemal määral leidub loitse (1), nekruti- ja sõjalaule (2), lüroepikat (3)). Kuigi kõik tekstid pole kunstiliselt teostuselt kaugeltki võrdväärsed, sisaldab J. Piilbergi laulumaterjal väärtuslikke laulunäiteid, seda eriti lüroepika, ühiskondlike vahekordade ja noorte omavaheliste suhete laulude osas.

XII. Mari Tammelt pärinevaid laulutekste on kirjandusmuuseumi kogudes 31. Kõik andmed on saatnud Märjamaa rahvalaulekoguja Emilie Poom aastatel 1930 - 1957 ning need sisalduvad kogudes ERA II 23, ERA II 31, ERA II 42, ERA II 81, ERA II 129, ERA II 148, ERA II 200, RKM II 9, RKM II 24, RKM II 37, RKM II 42, RKM II 66. Osa sellest on noteeritud küll Mari Tamme tütre Juuli Poomi mälestuste järgi, kuid pärineb Mari Tammelt. Mari Tamm (1845 - 1939) sündis Sõtke külas, oli tüdrukupõlves Sõtke mõisas toatüdrukaks. Päris noorena abiellus ta Märjamaa Vanakõrtsu lesestunud kõrtsilasega, kel-

lel oli mitu last. Emilie Poom kirjutab: "Mari kahjatses oma abiellumist surmani, et oleks võinud Sõtke sakste juures eluaeg olla, need lubanud teda vanul päevil ikka enda juures pidada." (RKM II 40, 244 - E. Poom 1954.) Abielus olles elas Mari Tamm mitmel pool Märjamaal, leseks jäänud, asus tütre juurde Kõrvetaguse külla.

Valdavalt on Mari Tammelt pärinevad laulutekstid lühikesed, paiguti lausa fragmentaarsed. Lüroepilisest laulust pole temalt üles kirjutatud ainsatki näidet. Teistega võrreldes on arvukamalt esindatud ühiskondlike vahekordade ning kodu-, perekonna- ja lapsepõlvelaulede temaatilised rühmad (à 5 näidet). Et sotsiaalseid vahekordi peegeldavate laulunäidete hulgas tekstid XII, 11; XII, 17; XII, 8 - XII, 16; XII, 3 - XII, 15 kattuvad, pole käsitletud teemade ring kuigi lai. Kolm populaarsemat tüüpi on "Kubjas ahju" (XII, 3; XII, 5), "Kodu ei tea, mis teo tehakse" (12, 8; 12, 16) ja "Kubjas põrgus" (XII, 4).

Mõisavastaste laulude hulgas on "Kubjas ahju" olnud Lääne-Eestis laiemalt välja arendatud ja populaarsem kui mujal. Mari Tamme teisendites põimub see tüübiga "Õised orjad riideid kuivatamas", mis on oma esinemuselt haruldane.

Vähe esinev on ka "Sundija surnud", mis motiivina leidub laulu XII, 4 sissejuhatuses. Edasine arendus on traditsiooniline: "Sõõ nüüd, kubjas, joo nüüd, kubjas, / teoposte tõöd ja tehti."

Teisendite XII, 8 ja XII, 16 koostisosadeks on orgaaniliseks tervikuks liitunud tüübid "Kodu ei tea, mis teol tehakse" ja "Peremees kiidab teopõlve".

Lapsepõlve-, kodu- ja perekonnalaulede rühma kuulub küll 5 laulunäidet, kuid käsitlemist leidnud teemadeks on vaid minia raske elu ("Minia meelevald" - tekstid XII, 5; XII, 21; XII, 26) ning naise laiskus ("Hooletu naine" - XII, 13; XII, 25).

Laulud laulust ja laulikust on esindatud kahe näitega - 4-realine üleskirjutus tüübist "Lauliku vaev" (XII, 20) ning traditsioonipäraselt liitunud "Kui mina hakkas laulemaie", "Kust laulud saadud".

Tähtpäevade ja lõbustuste laulude rühma kuuluvad tüüpiline jorutus "Viinamööd viltu" (XII, 6) ning kunstilise värtuseta kõrtsilori (XII, 7).

On ilmne, et Mari Tamme vana rahvalaulu tundmine suur ei olnud. Lihtsalt reprodutseerijaks ei saa teda pidada aga seepärast, et tütrele nii mõnedki ema laulud meelde olid jäänud - see fakt viitab siiski laulude aktiivsele kasutamisele.

XIII. Mari Tamberg - 59 a. vana, sünd. Paekülas, laulude üleskirjutamise ajal (1930. a.) elanud Järvakandiasunduses Harjumaal. Laulude noteerijaks on olnud Eduard Tikk ning need paiknevad prof. M. J. Eiseni rahvaluulekogus.

Mari Tambergilt üleskirjutatud 6 laulunäite hulgas on 2 ühiskondlike vahakordade, 2 noorte omavaheliste suhete, 1 töö- ja 1 pulmalaul. Kõik üleskirjutused on lühikesed ning enamasti vaid ühe motiivi arendused.

XIV. Mari Paaks. Võrreldes teiste Märjamaa kihelkonna rahvalaulikutega on Mari Paaksi eluloolised andmed kõige täielikumad.

Mari Paaks (neiuna Püü) sündis 1871. a. Märjamaa kihelkonnas Orgita vallas Kanalepa renditalus. Et peres oli 8 last ja vaesus alati varuks, tuli varakult hakata mõisas ja teistes taludes tööl käima. Kes lastest vähegi vanemaks sai, pidi välja teenima minema. Mari polnud veel 20-aastane, kui läks Orgita trahterisse Jaan Adamsoni juurde teenijatüduks. Tutvunud küllarätsepa Jaan Paaksiga, Mari abiellus ning asus elama Üürikorterisse Riidaku külas. Kuna perekonnal oma maalappi polnud, tegi Mari talviti mehe kõrval rätsepatööd, suviti käis taludes teenimas. Mari Paaks meenutab:

"Vanemate kätt sain lehmamullika, sugulastelt kolm lamast, see oli mo kaasavara.

Neli last mul oli, poeg oli kõige vanem, ta sai Esimeses maailmasõjas kopsupõletiku ja suri. Tütar oli 4-aastane kui suri, kaksikud tütre surid varsti peale sündimist. Ise olin siis kaua haige." (RKM II 40, 236 - E. Poom 1954.)

Kui kodanliku Eesti Vabariigi ajal mõisaid jaotati, võtsid Paaksid Pühatu mõisast maad ja ehitasid maja. Mees loobus rätsepatööst, istutas aia ning pidas mesilasi. Pidanud kümme aastat peremehepõlve, Jaan Paaks suri. Mari jäi leseks ning võttis vennatütre enda juurde elama. Nõukogude korra ajal astus ta kodukolhoosi liikmeks.

Ümbruskorras oli Mari Paaks hinnatud kamaemand - oma

mäletamist mööda olevat ta üle saja lapse vastu võtnud.

Ergas ja teadmishimuline vaim pärines Mari Paaksil isa-kodust. "Mo isa oli noores põlves Haimre mõisas aidameheks, ta ükski oskas kirjutada, kiski ei osand sel aeal kirjutada /.../ Et isa lugeda ja laulda oskas, siis oli ta Orgita külas laste koolitaja, õpetas neid lugema ja laulma, mängis viiulit ja laulis ees, lapsed pidid järele laulma, iga pühaba ja nel'aba õhta käisid õppimas." (RKM II 40, 238 - E. Poom 1954.) Mari Paaksi isa oli kauemat aega vallakohtu esimees, ja kuna vallas teist ametnikku polnud, pidi tema kõik valla asjad õiendama.

Peale vanade rahvalaulude on E. Poom Mari Paaksilt üles kirjutanud hulgaliselt kombeid, uskumusi, naljandeid, rahvajutte, uuemaid rahvalaule.

Regivärsilisi rahvalaule on Mari Paaksilt üles kirjutatud 17. Teemaatilistest rühmadest on esindatud üksnes pulma-, laste- ja töölislaulud ning ühiskondlike vahekordade ja tähtpäevade-lõbustuste laulud.

Hällilaule on üles kirjutatud 6. Teisendid on selliste ülemaaliselt levinud ja populaarsete laulutüüpide näited nagu "Tule uni", "Kiigu kitsetalle" või lihtsalt improvisatsioonilised äiutused. Omapärane ja huvitavaim on "Lase kiik käia" (XIV, 14), millele liitub tüüp "Imemaa" selle lääne-eestilises arenduses "Loomad töö!".

Töölaulude näiteks on lühike karjaselaul (XIV, 3). Vaeslapselauluna on vaadeldav tüüpide "Imemaa" ja "Kurva kodu" kontaminatsioonil baseeruv laul XIV, 5.

Mari Paaksi repertuaaris arvukuselt esimesel kohal olev pulmalaulude rühm on veenvaks tõestuseks pulmalaulutraditsiooni populaarsusele ning elujõulisusele Lääne-Eestis veel hiljasaegu.

Arvestades tõika, et peale vana rahvalaulu pärineb Mari Paaksilt veel hulgaliselt teistesse rahvalaule žanridesse kuuluvat materjali, võime teda pidada rahva suulise loomingu heaks tundjaks ning aktiivseks kasutajaks.

XV. Liisa (Liisu) Kõlult üleskirjutatud 26 vana rahvalaulu paiknevad kogus ERA II 147, saadetud Eesti Rahvalaule Arhiivile L. Uustalu ja Salme Lutsu poolt aastatel 1937 - 1938.

Ühiskondlike vahekordade laulude rühma kuuluvad kolm L. Kõlu lauldud vaeslapselaulu. Teisendites XV, 7 ja XV, 8 varieeruvad vaid 2 esimest rida, ülejäänud tekstiosad, mis baseeruvad motiividel "Pisarate veeremine" ja "Nutust järvi", on identsed.

Temalt on ka tähtpäevade ja lõbustuste, mardi- ja kii-gelaulude, loodus- ja lõikuslaulude ning nooruse omavahelis-te suhete laulude näiteid. Ainestiku on L. Kõlu kuulnud va-nemalt ja külalistelt.

Lastelaule esindab ahellaul "Hiire pulmad" (XV, 19). Halli- või äitustlauludena on olnud kasutusel "Kasva tööle" (XV, 21 - lääne-eestilises redaktsioonis "Kasva taadi tam-meraiujaks") ning "Tule, uni!" (XV, 20.)

Väärtusliku osa L. Kõlu repertuaarist moodustavad lü-roeepiliste laulude "Tütarde tapja" (XV, 1; XV, 8) ja "Kari kadunud" (XV, 14) üleskirjutused.

L. Kõlu repertuaar on temaatiliselt mitmekesine, temalt on üles kirjutatud mitmeid Lääne-Eesti laulutraditsiooni omapära kinnitavaid laulunäiteid. Tähelepanu väärib on fakt, et veel 20. sajandil 30-ndail aastail leidis Märgamaa kihel-konnas Liisa (Liisu) Kõlu näol laulik, kes tundis vana lau-lukultuuri kunstiliselt kõige väärtuslikumat osa - lüroeepi-list rahvalaulu.

XVI. Emilie Poomilt on autoinformatsioonina aastatel 1930 - 1960 muu materjali kõrval laekunud ka hulgaliselt va-na regilaulu näiteid (112). Enamikus on ta need üles kirju-tanud oma mälestuste järgi ning on vaid mõnerealsed kat-kendid. Suurem osa on maagilise sisuga laulud.

XVII. Kai Aliste - 64 a. vana, üleskirjutusaegne elu-koht Valgu vallas. Temalt pärinevad laulutekstdid on üles kir-jutatud Madis Liedenbergi poolt ja sisalduvad dr. J. Hurda ja prof. M. J. Eiseni rahvaluulekogudes (vastavalt H II 17 ja B, A). Kõik üleskirjutused on terviklikud ning lüroee-pilist sõnastuses. Laul "Orjusest ostja" (XVII, 1) on ülemaali-selt tuntud.

XVIII. Kustas Paart. Kogus ERA II 23 leidub kolm Emi-lie Poomi poolt Kustas Paartilt üleskirjutatud vana rahva-laulu. Laulude üleskirjutamise ajal (1930) on Kustas Paart

elanud Märjamaa külas. Populaarseim tema esitatud lauluteisenditest on kahtlemata korduslaul "Haige noorik". See laulutüüp, esindatud rohkete üleskirjutustega, on sisult otsekui noore abielumehe pilge, kes "naiste asjades" on kuni juhmuseni taipamatu.

XIX. Ann Kuusk. M. J. Eiseni kogus leidub Ann Kuuselt kaks mardilaulu ja üks kadrilaul. Mardilaulud (XIX, 1 ja XIX, 2) on pikad, tsüklilise ülesehitusega. Variant XIX, 2 on siin kasutatud materjali hulgas kõige terviklikum.

XX. Juuli Müllermann. Huvipakkuvaim tema variantidest on XX, 1 - "Saunanaine palub pajaaset". Vaadeldava materjali hulgas seda Põhja-Eesti levinud laulutüüpi rohkem ei esine. Laul XX, 2 ("Liiri-lööri, löoke") kuulub vanemate lastelaulude kihistusse.

Juuli Müllermannilt on üles kirjutatud ka teisend üle Eesti hõredalt noteeritud tüübigi "Varesemunad" (XX, 3).

XXI. Hans Möldermann (sünd. 1843. a. Märjamaa kihelkonnas Sõtke külas, surn. 1934. a.) oli noorena Märjamaal kirikumees, hiljem Tollil kooliõpetaja. Vanemas eas oli ta Kõrvetaguse külas Uue-Nikre talu peremees, kus ka suri kõrges vanaduses. (RKM II 24, 53 - E. Poom 1948.)

Emilie Poom on Hans Möldermannilt üles kirjutanud hulgaliselt rahvaluulematerjali, teiste hulgas ka kolm vana rahvalaulu.

Kokkuvõte. Ajavahemikus 1889 - 1960 on Märjamaa kihelkonna 21 laulikult üles kirjutatud 454 regivärssi. Laulikuteks on valdavas enamikus olnud keskealised ja vanemad naised, kuid huvitavaid ja terviklikke laulunäiteid on kirja pandud ka neljalt meeslaulikult. Kõige produktiivsem laulik on olnud Juuli Piilberg, kellelt on saadud regilaulutekste tervelt 75. Nii laulunäidete arvukuse kui ka kunstilise taseme poolest on laulikute repertuaar väga ebaühtlane. Üldiselt on Märjamaa laulupärand temaatiliselt mitmekesine, laulikuti võib täheldada ühe või teise teema eelistamisel suuri erinevusi. Enam levinud on olnud vaeslapse- ja orjuslaulud, küllalt on ka töö-, laste- ja tähtpäevade laule. Populaarsed on olnud samuti abielulaulud ja laulud laulust

ning loitsud. Rohkesti väärtuslikku on ka lüroepikas.

Rahvalaulikute üle ei saa otsustada üksnes selle järgi, mil määral nad regivärssi on tundnud. Üldhinnangu andmisel tuleb arvesse võtta ka muu rahvaluule tundmine ja aktiivne kasutamine. Seda siin aga pole taotletud.

Aja jooksul on regivärss üha enam fragmendistunud, esineb järjest rohkem unustamist. Et aga käesoleva sajandi 20. ja 30. aastail võidi Märjamaalt üles kirjutada lüüriliste laulude kõrval ka head lüroepikat, viitab sellele, et kunagi oli siin laulukultuur kõrgemgi kui mujal Läänemaal.

Tänaseks on regilaul Märjamaalt täielikult kadunud. Iga külgse ülevaate saamiseks Märjamaa laulupärandist ja suhetest teiste laulualadega jääb järgmiste uurimuste ülesandeks võrrelda seda naaberkihelkondade lauluvaraga, sest piirialade traditsioonid on tihedalt põimunud.

K a s u t a t u d . k i r j a n d u s

1. A r i s t e , P. Vadjalaste rahvalauludest. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised nr. 77. Keeleteaduslikke töid. Tartu 1964, lk. 56 - 67.
2. Eesti kirjanduse ajalugu I. Esimestest algetest kuni 19. saj. 40-ndate aastateni. Toimetanud A. Vinkel. Tallinn 1965.
3. Eesti kirjanduse biograafiline leksikon. Toimetanud E. Nirk ja E. Sögel. Tallinn 1975.
4. Eesti NSV ajalugu I. Kõige vanemast ajast XIX sajandi 50-ndate aastateni. Toimetanud A. Vassar. Tallinn 1955.
5. Eesti nõukogude entsüklopeedia V. Tallinn 1973.
6. Eesti rahvalaulud. Antoloogia IV. Toimetanud Ü. Tedre. Tallinn 1974.
7. Eesti rahvalaulud dr. J. Hurda ja teiste kogudest. Esimene köide. Tartu 1926.
8. Eesti rahvaluule ülevaade. Toimetanud R. Riidalepp. Tallinn 1959.
9. Eesti VII. Läänemaa I. Tartu 1938.

10. K o k a m ä g i , H. Kuusalu kahe rahvalauliku Els Mikiveri ja Ann Tootseli laulurepertuaari võrdlus. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised nr. 47. Tartu 1957, lk. 57 - 71.
11. K o k a m ä g i , H. Kuusalu rahvalaulik Mai Kravtsov. - "Keel ja Kirjandus" 1971, nr. 1, lk. 13 - 19.
12. K o k a m ä g i , H. Rahvalaulikute jälgedel. - Rahvapärimuste koguja 3. Tartu 1965, lk. 43 - 47.
13. K o l k , U., L a u g a s t e , E. Rahvaluule välipraktika. Teine, täiendatud trükk. Tartu 1969.
14. K õ i v a , O. Kihnu rahvalaulikutest. - Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised nr. 159. Tartu 1964.
15. L a u g a s t e , E. Eesti rahvaluuleteaduse ajalugu. Valitud tekste ja pilte. Tallinn 1963.
16. L a u g a s t e , E. Walter Andersoni teaduslikust pärandist. - "Keel ja Kirjandus" 1964, nr. 7, lk. 412 - 420.
17. L a u g a s t e , E. Rahvalaulik eesti rahvatraditsioonis. ~~Maakeele~~ Seltsi aastaraamat 1972, nr. 18. Tallinn 1972, lk. 235 - 262.
18. L a u g a s t e , E. Eesti rahvaluule. Tallinn 1975.
19. L a u g a s t e , E. Kätemaksumotiiv eesti regivärsilistes orjusaluludes. - Saaksin ma saksa sundijaks. Tallinn 1976, lk. 47 - 177.
20. L i g i , H. Talupoegade koormised Eestis 13.sajandist 19. sajandi alguseni. Tallinn 1968.
21. M o o r a , H. Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheoloogia andmeil. - Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn 1956, lk. 41 - 119.
22. Rahvapärimuste koguja 2. Tartu 1961.
23. Rahvapärimuste selgitaja I. Tartu 1936 - 1939, nr. 1-7.
24. T a m p e r e , H. Eesti rahvalaule viisidega V. Tallinn 1965.
25. T a m p e r e , H. Mõningaid eestlaste etnilise ajaloo küsimusi suulise rahvaloomingu valgusel. - Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn 1956, lk. 255 - 277.
26. T a m p e r e , H. Tähelepanekuid rahvaviisidest ja rahvalaulude ettekandmisest lõunapoolses Lääne-Eestis. - Kultuuri ja teaduse teilt. Mõtteid ja uurimusi. Tartu Ülikooli 300-nda mälestusaasta puhuks. EUS "Veljesto" Toimetised II. Tartu 1932, lk. 130-143.

Kasutatud käsikirjalised
allikad

27. Kiisemann, M. Märjamaa kihelkond, 1927. (Käskiri KNSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas.)
28. Kõiva, O. Regivärsilise rahvalaulu traditsioon Kihnu saarel. Kandidaadidissertatsioon. Tartu 1965. (Käskiri Tartu Riikliku Ülikooli Teaduslikus Raamatukogus.)
29. Laugaste, E. Materjale J. Hurda kogumistöö kohta. Tartu 1964. (Käskiri TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris.)
30. Tiks, H. Märjamaa kihelkonna rahvalaulikud ja nende laulurepertuaar. Diplomitöö. Tartu 1977. (Käskiri TRÜ eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedris.)

Kasutatud käsikirjalised
rahvaluulekogud

H II 2; H II 7; H III 4.

E 70544 - 70596; E 8^{OV}; E, A.

EÜS X.

ERA I 2; ERA I 3; ERA II 7; ERA II 23; ERA II 33; ERA II 42;
ERA II 56; ERA II 58; ERA II 73; ERA II 81; ERA II 119;
ERA II 129; ERA II 147; ERA II 148; ERA II 200; ERA II
260; ERA II 299.

RKM II 9; RKM II 24; RKM II 37; RKM II 40; RKM II 42; RKM II
58; RKM II 66; RKM II 81; RKM II 90; RKM II 98.

НАРОДНАЯ АЛЛИТЕРАЦИОННАЯ ПЕСНЯ В ТРАДИЦИИ МЯРЬЯМААСКОГО ПРИХОДА

Х.Тикс

Резюме

С 1889 по 1960 гг. в Мярьямааском приходе записаны 454 аллитерационные песни в исполнении 21 певца. В преобладающем большинстве исполнителями были женщины среднего и старшего возраста, но у четырех мужчин также зарегистрированы интересные цельные образцы. У наиболее продуктивной исполнительницы Юули Пийльберг записано общей сложностью 75 текстов аллитерационных песен. Как по своей численности, так и художественному качеству песенный репертуар тематически весьма разнообразен: у отдельных певцов можно заметить большие различия в предпочтении той или иной темы. Так, более распространенными оказываются песни о сиротах, о рабстве, но немало известно и трудовых, детских песен, а также приуроченных к знаменательным датам. Популярны еще и песни о браке, о самой песне, заклинании. Немало ценного представляет собой и лироэпика.

О народных певцах нельзя судить только на основании того, в какой мере они знали аллитерационные стихи: давая оценку, следует учесть и знание прочих народных жанров, их активное использование. Однако здесь к этому не стремились.

С течением времени аллитерационные песни все больше становятся фрагментарными, все чаще возникают пробелы в памяти. Но факт, что в 20–30 годы нашего столетия в приходе Мярьямаа наряду с лирическими песнями можно было собирать и прекрасную лиропэстику, указывает на то, что некогда здесь песенная культура находилась на более высоком уровне, чем в иных окрестностях уезда Мярьямаа.

В наши дни аллитерационные стихи прихода Мярьямаа совершенно вымерли. Чтобы получить полный обзор песенного наследия этого прихода, обзор отношений с другими местностями, где песни распространялись, для этого необходимо изучить и сравнить данные материалы с репертуаром соседних приходов, поскольку традиции граничащих окрестностей тесно переплетаются.

ПРОБЛЕМЫ СЕТУСКОГО МНОГОГОЛОСИЯ

У д о К о л ь к

Сету — так называется юговосточное племя эстонцев, которое отличается большим своеобразием среди других эстонцев. В основе этого своеобразия лежит история. Когда в XIII веке немецкие крестоносцы захватили Эстонию, территория сету осталась вне их власти, причем зависимость сету от Псковского княжества в следующие века была сравнительно слабой. При такой исторической обстановке юговосточный уголок Эстонии был в свое время той "свободной землей", куда веками бежали из-под ига крепостничества эстонцы из других районов. Но эти исторические условия были и предпосылкой сохранения в живой традиции именно здесь древнейшего быта, древних обрядов и древнего фольклора. Дialect сету — более всего отличается от эстонского литературного языка, их народная одежда — совершенно иного типа, чем костюмы других эстонцев. Так как сету веками жили плечом к плечу с русскими, а в XV веке на сету-ской земле, кроме того, был основан русский монастырь, в языке и культуре сету наблюдается сильное русское влияние. Среди других эстонцев до сих пор широко распространено мнение, что сету являются обрусевшими эстонцами.

Сетуские сказители имеют большие заслуги в деле сохранения и развития в живой традиции до наших дней старой эстонской песни — руно. Только у них сохранились древнейшие лиро-эпические песни, даже такие, которых у других эстонцев совсем нет; только там сохранились погребальные и свадебные причитания; только там даровитые сказители могут импровизировать в форме старой песни на любую тему даже в наши дни.

Что касается словесной стороны, то сетуские песни имеют много общего с песнями других районов Эстонии. Стихотворной основой является в основном тот же четырехстопный троихический размер, который является стихотворной основой песен-руно не только других эстонцев, но и финнов, и карелов. Одинаков в принципе и способ исполнения в том смысле, что строку запевают повторяет хор. Но совершенно иное раскрывается с

музыкальной стороны сетуской песни. Здесь мы наблюдаем как будто другой мир музыкального мышления. Эстонская народная песня одноголосна, хор поет в унисон, а сетуская песня, наоборот, в основном многоголосна. Кроме того, сетуские моноди-ческие жанры, как причитания, колыбельные и часть пастуше-ских песен обладают также особенностями, различающими их от песен в других местностях Эстонии.

Автор занимается собиранием сетуских песен уже двадцать лет, проводя почти каждое лето со студентами в экспедициях в сетуских деревнях. За это время проработаны почти все сету-ские деревни. В фонотеке кафедры эстонской литературы и фоль-клора Тартуского государственного университета накопилось бо-лее тысячи записей. Возникли волнующие вопросы и интересные проблемы, видимо, нелегко разрешимые. Что это за музыка? В чем ее основные эстетические ценности? Что самое главное в ее своеобразии? Наиболее интересная проблема — это происхождение и историческое развитие сетуского многоголосия.

Большие заслуги в области собирания, постановки проблем изучения и опубликования сетуских песен принадлежит Х.Тампере. В каждом томе его 5-томного издания "Эстонские народные песни с мелодиями" (1956-65) находятся и образцы сетуских пе-сен. Но ввиду многих препятствий и затруднений сетуское мно-гоголосие до сих пор очень мало изучено и не стало, к сожа-лению, объектом последовательного, серьезного, обстоятельно-го изучения в нашей музыкальной фольклористике. Мы имеем толь-ко самую общую, довольно поверхностную характеристику сету-ского многоголосия, его ладов, звукорядов, голосоведения, мет-роритмики, музыкальных форм, тембровых качеств отдельных го-лосов и т.д. Отрядным исключением является дипломная работа В.Сарв "Музыкальный анализ репертуара одной сетуской скази-тельницы" (1976).

Затруднения возникают уже при расшифровке сетуских зву-козаписей. Хотя терцовая основа сетуского многоголосия во многих случаях звучит довольно чисто, часто мы все-таки стал-киваемся с повышениями и понижениями менее чем на полутон, и это может случиться даже с самой терцией. Такой альтерации может подчиниться любая ступень сетуского пения. Поучителен в этом отношении опыт расшифровок А.О.Вайзынена. Этот вид-ный финский музыковед являлся первым последовательным соби-рателем сетуских мелодий. В первом десятилетии нашего века он

неоднократно собирал песни в сетуских деревнях, ему принадлежат первые фонозаписи — фонограммы на валиках. За всю свою долголетнюю жизнь он не выдал свои расшифровки многих сетуских песен и не опубликовал их, и только после его смерти мы получили копии его черновики, из которых видно, какую мучительную, кропотливую работу он проводил при расшифровке сетуских песен — в черновиках много зачеркнутых нотных строк, много исправлений в звуковысотных подробностях, много изменений в ключевых знаках.

Если первой предпосылкой для точного определения структуры сетуского многоголосия является, разумеется, полный всеохватывающий обзор его ладов и типов мелодий, то такого обзора мы до сих пор, к сожалению, еще не имеем. Видимо, при точном определении ладов нужна работа с измерительными аппаратами, фиксирующими интервалы менее полутона.

И все-таки уже в настоящее время требуется от нас ответ на вопрос: что представляет собой сетуское многоголосие как музыка, чем оно отличается от других типов многоголосия? Судя по нынешнему уровню изучения, можно кратко сказать, что сетуское многоголосие является в основном подголосочно-аккордовым имитационным гомофонным терцовым 2-или 3-голосием. Наряду с большой, малой и нейтральной терцией его своеобразие показывают секундовые и квартовые созвучия. Хотя в нем преобладает аккордовое мышление, большую роль играет, несомненно, и линейное голосоведение. В сетуском многоголосии существуют и бурдонизм, остиная имитация и зачаточная полифония.

В научной литературе утверждается, что сетуское многоголосие происходит из русского источника и оформлялось оно в период с XIII по XVIII века под влиянием русских образцов (Ю; II, с. 261). Это мнение основывается и на высказанной в 50-х годах нашего столетия точке зрения видного эстонского историка Х. Моора, согласно которой основное своеобразие сету как народности возникло во второй половине первого тысячелетия нашей эры как результат ассимиляции эстонцев со славянским племенем кривичей, переселившихся в юго-восточный район Эстонии (8, с. 112). На самом деле, вероятно, или русское многоголосие в какой-то мере повлияло на развитие, или, может быть, даже определило установление сетуского многоголосия именно в этом конкретном оформлении, свидетелем которого мы теперь явля-

емся. Но вся беда в том, что сетуское многоголосие до сих пор кажется уникальным, то есть мы не обнаружили такого типа русского многоголосия, на которой могли бы сослаться как на вероятный источник. Прямые соседи сету, русские Печорского района Псковской области, поют многоголосно, но многоголосие их в значительной степени отличается от многоголосия сету.

Просматривая в течение ряда лет издания русских многоголосных песен — а это богатая литература — автор не нашел типа, который можно сопоставить с сетуским. Когда-то высказано предположение, что сходные примеры возможны в белорусских песнях. И действительно, в сборнике Гиппиуса и Эвальд (1941) обнаруживается 2-3 примера, которые в некоторой мере напоминают сетуские. Но в фольклорном архиве Минска фольклористы Г.Цитович и В.Езатов смогли познакомиться лишь с некоторыми гетерофонными песнями, далекими от сетуского многоголосия.

С течением времени накапливались интересные наблюдения. В 1971 году в Москве состоялся VII международный съезд Всемирного общества музыки, на котором выступил и русский народный хор из Белгородской области, руководимый фольклористом В.Шуровым. Исполнение этого хора показалось более сходным с сетуским, чем исполнение многоголосия Псковской области, которое самому автору неоднократно удавалось слышать. Сам В.Шуров, будучи однажды с автором в сетуской деревне, сказал, что сетуское многоголосие, по его мнению, ближе скорее среднерусскому многоголосию, а не северно-русскому. В связи с белгородским многоголосием А.В.Руднева указала на уникальную запись, которая находится в фонотеке Московской консерватории: по способу исполнения двумя хорами ее можно сравнить с сетуской свадебной песней. Позже автор познакомился с записями русского многоголосия, сделанными в Вологодской области ленинградской фольклористкой М.Мазо. По своей терцовой основе, а также по подголосочно-аккордовому строю и они чем-то напоминали сетуские песни.

В июне 1976 Всесоюзная комиссия музыкальной фольклористики устроила семинар по изучению многоголосия в Грузии. Этот семинар был очень поучительной школой, прежде всего с теоретической стороны. Обнаружились неясности и недоработки в использовании таких основных терминов, как гетерофония, бурдонизм, и даже самого понятия многоголосия. Но было установлено одновременно и богатейшее многообразие стилей многоголо-

сия разных народов и сложность методологии его изучения. Важнейшим теоретическим достижением этого совещания и своего рода поворотным пунктом в подходе к многоголосию можно считать мысль, высказанную Э.Е.Алексеевым: нам надо все больше утверждаться в том, что становление ранних форм многоголосия не следует за развитием одноголосной песни, а, наоборот, — предшествует ему. Судя по многим музыкальным образцам многоголосия, которые нам удалось услышать на этом совещании, многоголосие условно разделяется на два основных вида: раннее и последующее. Раннее многоголосие отличается интонациями возгласа, бурдонизмом, неподвижностью и неразвитостью мелодики. Количество ступеней малое, мелодия представляет собою как бы качание тонов, как бы игру с чередованием консонансов и диссонансов. Часто в нем обнаруживается яркое тембровое противопоставление голосов, особенно самого высокого ко всем другим. У развитого многоголосия можно говорить о мелодии в собственном смысле этого слова, при эстетическом восприятии преобладает именно выразительность мелодики, богатый узор вариаций, причем в нем больше напряженности ладовой функциональности. Сетуское многоголосие принадлежит скорее к типу раннего многоголосия.

Судя по характеристике, высказанной во многих выступлениях грузинского совещания, признаки или следы раннего многоголосия сохранились в различных местных стилях русского многоголосия, например, в Воронежской и Владимирской областях, а также в украинском и белорусском многоголосии. Возможно, что раннее многоголосие обладало основными показателями, которые можно считать универсальными и свойственными многим народам в определенных исторических условиях. Что касается сету, то надо иметь в виду, что стилевые особенности, свойственные раннему многоголосию, могли звучать и в старом русском церковном песнопении, которое сету веками слушали.

Наиболее древние и, по сути, самые сходные сетускому многоголосию параллели сохранились все-таки в мордовском многоголосии. Судя по характеристике, данной Г.И.Сураевым-Королевым в его монографии о мордовском многоголосии (4), а также по многим образцам в научном издании мордовских песен (2), следует говорить о связи этих образцов с сетускими. К этому убеждению автора привело знакомство с мордовским многоголо-

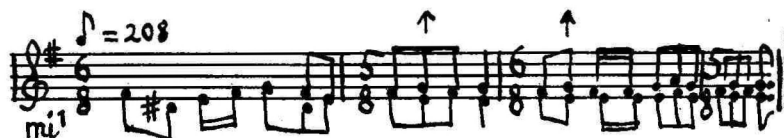
снем по докладу мордовского фольклориста Н.Я.Бояркина, который он читал на грузинском совещании.
 Сету (5, с. 326):

Мордва (эрая) (3):

Сету (9, с. 133):

Мордва (мокта) (2, с. 131):

На первый взгляд сопоставление мордовского многоголосия с сетуским кажется невозможным: во многих мордовских образцах преобладает пентатоника, а сетуское многоголосие, наоборот, в узком диатоническом объеме. Ритмическая расчлененность также кажется иной. Но при тщательном анализе всех элементов все-таки можно говорить об общности некоторых именно типичных особенностей, хотя, может быть, только на основе лишь определенного исторического пласта или стиля мордовского многоголосия.

Прежде всего сходство обнаруживается в мелодике и в фактуре. Неподвижность всех голосов, малое количество ступеней, как будто близость к бурдонизму присутствует во многих мордовских и сетуских песнях. Часто самый высокий голос особенно устойчив, качаясь иногда только между двумя тонами. При этом и в мордовском, и сетуском многоголосии все голоса между собой мелодические варианты, то есть они являются взаимно имитационными. Общим является и отталкивание от внутрислоговой мелодики, хотя в мордовских песнях ее значительно больше, чем в сетуских. В русском многоголосии, как известно, именно богатая внутрислоговая мелодика действует как повод для мелодического развития. Следует все-таки добавить, что отсутствие или бедность внутрислоговой мелодики является типичным явлением песен многих финно-угорских народов.

Отмечается сходная плотность фактуры.

Что касается ладового построения, то интересно отметить, что наиболее тесно, словно диатонически заполненным интервалом во многих пентатонических мордовских песнях является терция, основой которой служит 3-я, 4-ая или 5-я ступень. В этой зоне часто происходит перекрещивание голосов, дублирование их и созвучия параллельных секунд, напоминающие сетуское пение. С другой стороны, сетуская мелодика характеризуется сильной склонностью к ангемитонности, что сказывается в колыбельных и пастушеских песнях, а также в причитаниях, которые основываются на ангемитонных трихордах. Заслуживает внимания также и то, что в сетуских песнях наименее заполненная зона находится непосредственно под тоникой: здесь часто пустая терция.

Мордовское многоголосие можно сопоставить с сетуским и в тембровом отношении. Во многих мордовских песнях явно противопоставляется резкий, громкий тембр высокого голоса мягкому

тембру низких голосов. В мордовских песнях встречается растягивание последнего тона фразы или строки, иногда очень длительное. В сетуском пении оно тоже встречается, но только в пастушеских песнях.

При изложенных выше сопоставлениях можно задать вопрос: имеют ли такие сопоставления научную основу, — можно ли в таком широком плане говорить об общих закономерностях и типичных особенностях, свойственных музыкальным культурам территориально и исторически далеких народов? Думается, что можно. Надо иметь в виду, что генетическая связь между мордовским и эстонским языком установлена языковедением уже давно. Надо к тому еще добавить, что только в сетуском диалекте имеются некоторые слова, общие с мордовским языком (например, слово "парень" — по-сетуски "пура", по-мордовски "цёра"), что мордовский фольклор отличается изобилием лиро-эпики, как и сетуский, причем некоторые сетуские мотивы сходны с мордовскими, что в новейших исследованиях эстонских фольклористов и историков обнаружены некоторые общие детали в культе плодородия и в погребальных обрядах (7, с.170). Эстонские языковеды и антропологи утверждают, что предки эстонцев когда-то переселились на настоящую территорию несколькими волнами в разные времена (1, с. 48-55; 6, с. 291-299). Сетуское племя, возможно, было одним из самых последних переселенцев.

Сопоставляя образцы мордовской и сетуской народной музыки, автор не пытается утверждать прямую генетическую связь между многоголосиями как совокупностями, как своеобразными целостными системами в таком конкретном виде, в каком они в наши дни существуют. Речь может идти только о возможности установления некоторых общих типичных свойств, сохранение которых, может быть, действительно указывает на древнее финно-угорское наследие, которое больше всего характеризует своеобразие сетуского многоголосия. Однако следует принимать во внимание как вероятное и предположение о том, что какое-то влияние на оформление сетуского многоголосия в таком виде, в каком мы его еще в настоящее время слышим, оказал какой-то пласт русского многоголосия.

Точное определение происхождения, развития, исторических пластов, а также своеобразия ладовой и форменной структуры и типологии сетуского многоголосия станет возможным лишь при дальнейшем изучении мордовского, русского, а также самого сетуского многоголосия.

Л и т е р а т у р а

1. М а р и К. Антропология прибалтийско-финских народов. Таллин 1975.
2. Мордовские народные песни. Мордовский республиканский Дом народного творчества. Саранск 1969.
3. Рукопись Н.Я.Боярина (1975).
4. Сураев - Королев Г.И. Многоголосие и ладовое строение мордовской народной песни (Мордовская многоголосная пентатоника). Научно-исследовательский институт языка, литературы, истории и экономики при Совете Министров Мордовской АССР. Труды. Выпуск XVI. Серия филологическая. Саранск 1964.
5. Фольклорный архив кафедры эстонской литературы и фольклора Тартуского государственного университета. Том 18 (1957).
6. A l v r e, P. Läänemeresoome aluskeele varasest murdeliigendusest, eriti eesti ja soome keelt silmas pidades. - "Keel ja Kirjandus" 1973, nr. 3, lk. 151-162, nr. 5, lk. 291-299.
7. H a g u, P. Setu viljakusjumal Peko. - "Keel ja Kirjandus" 1975, nr. 3, lk. 166-173.
8. M o o r a, H. Eesti rahva ja naaberrahvaste kujunemisest arheoloogia andmeil. - Eesti rahva etnilisest ajaloost. Tallinn 1956.
9. T a m p e r e, H. Eesti rahvalaule viisidega III. Tallinn 1958.
10. T a m p e r e, H. Vene mõjusid eesti vanemais rahvaviisides. - "Sirp ja Vasar" 1949, nr. 3.
11. V i k á r, L. Suomalais-ugrilaisten kansojen musiikki. - Suomalais-ugrilaiset. Pieksämäki 1975.

SETU MITMEHÄÄLSUSE PROBLEEMID

U. Kolk

R e s ü m e e

Setu mitmehäälsus kujutab enesest üldjoontes homofoonilist, akordilist, tertsile põhinevat 2- või 3-häälsset imitatsioonilist kaashäälsust. Suure, väikese ja neutraalse tertsi kõrval näitavad tema omapära ka kooskõlad sekundis või kvardis. Kuigi domineerib akordiline muusikaline mõtlemine, on suur osa häälte lineaarsusel. Esineb ka burdonismi, ostinaatset imitatsiooni ja polüfoonia algmeid.

Setu mitmehäälsuse problemaatikas on paeluvamaid tema ajaloo ja päritolu küsimused. On arvatud, et setu mitmehäälsus pärineb vene eeskujudest ja on välja kujunenud XIII ja XVIII sajandi vahemikul (H. Tampere, L. Vikár). Otsest ajaloolist eeskuju või sarnast struktuuri vene rahvalauludes pole siiski leitud (setude naabritel, Pihkva ümbruse venelastel on tunduvalt teistsugune mitmehäälsus).

Käesoleva töö autoril on koostöös vene folkloristidega (V. Štšurov, A. Rudneva, M. Mazo) tulnud kogeda, et mõningaid üldist laadi ühisjooni setu mitmehäälsusega leidub hoopis kaugemates vene mitmehäälsuse tüüpides (Belgorodi ja Vologda oblastis). 1976. a. toimus Gruusia NSV-s NSVL Heliloojate Liidu rahvamuusikakomisjoni üleliiduline seminar mitmehäälsuse küsimustes. Mitmehäälsuse ajaloo uurimise alal kõlas otse pöördelisena üks olulisemaid järeldusi: kui seni arvati, et mitmehäälsus kujuneb alles arenemud ühehäälsuse pinnal, siis nüüd tuleb mõelda ka vastupidiselt - arenemud ühehäälsus kujuneb alles pärast algelist mitmehäälsust (E. Aleksejev). Primitiivne mitmehäälsus on väga iidne nähtus rahvaste muusikas. Seda iseloomustavad hüüde- või kõneimitatsioonid, burdonism, meloodika liikumatus, arenematus, heliastmete nappus; meloodika on ülesalla kõikuva, staatiliselt kõlasid (konsonantse ja dissonantse) vaheldava ilmega; hää-

te vahel on teravaid tämbrikontraste. Arenenud, uuemas mitmehäälsuses esineb seevastu väljenduslik meloodia avaras diapaseonis, rikas meloodiline variaablus, laadilise funktsionaalsuse arenduslik pingeline. Vanema, algelise mitmehäälsuse mitmed tunnused näivad universaalseina, neid esineb eri rahvastel teatud arenguetapil; vene mitmehäälsuses on neid säilinud sporaadiliselt mitmes piirkonnas, kord rohkem, kord vähem. Setu mitmehäälsus näib iseloomult kuuluvat vanemasse tüüpi.

Lähim ja geneetiliselt sugulaslik setu mitmehäälsuse suhtes näib siiski olevat mordva mitmehäälsus. Selles võib veenduda G. Surajev-Koroljovi ja N. Bojarkini poolt antud mordva mitmehäälsuse analüüsidesse süvenedes, aga ka setu aine võrdlemisel mordva viiside publikatsioonide ja helisalvestustega. Võrdlusvõimalused leiduvad osas mordva viisidest (nähtavasti mõnes ajaloolises või lokaalses kihistuses).

Elkõige ilmneb sarnasus meloodikas ja faktuuris (üldesitatud nootinäidetest on 1. ja 3. setu, 2. ja 4. mordva viisid). Kõigi häälte suhteline liikumatus heliastmete vähesuse juures avaldab otsekui lähedust burdonismile. Eriti vähelii-kuv on kõrgeim hääle, kõikudes mõnikord vaid 2 tooni vahel. Seejuures on kõik hääled vastastikku meloodilised variandid, üksikute imitatsioonid. Mõlemad mitmehäälsused väldivad silbisest meloodikat (see tendents näib iseloomustavat soome-ugri rahvaste muusikat üldse). Silmatorkav on mõlema mitmehäälsuse muusikalise faktuuri tihedus, kokkusurutus, diatonismirohkus. Eriti tiheda diatonismiga on paljudes mordva viisides täidetud tertsi ulatusega tsoon, mis põhineb 3., 4. või 5. astmel (enim vist 4. astmel). Siin toimub sageli häälte ristumine, dubleerumine, siin kõlavad paralleelsekundid. Seesuguse ilmega tertsitsoon on ka setu viisides, siin küll toonikal põhinevalt (toonikast madalam tsoon on hõredalt täidetud või tühi nagu mordva viisides 4. astmest madalam tsoon). Setu viisides tuleb omakorda tähele panna kallakut anhemitoonilisusele (kui võrrelda mordva pentatoonikaga), mis selgelt ilmneb hälli- ja karjaselauludes ning itkudes. Mordva viisides on nagu setu omadeski kõrgeim hääle terava ja valju-na tämbriliselt vastandatud mahedamaile ja vaiksemaile madalamaile häälele. Muusikalise fraasi lõpuheli pikka kõlamajäämist nagu mordva viisides võib kohata ka setu karjase-lauludes.

Mordva keel ja eesti keel on ajaloolises geneetilises suguluses. Setu murrakus on sõna, mis on ühine mordva keelega - setu "tsura", mordva "tsora" (tähdenduses "poiss"). Setu folkloor on rikas erilise arhailise, müütilise koega lüroepika poolest nagu mordva folkloorigi. On tähendatud ühisjooni setu ja mordva viljakuskultuses (P. Hagu). Keeleteadlased ja antropoloogid on kinnitanud, et eestlaste esivanemad on praeguse kodumaa asustanud eri lainetena eri aegadel (P. Alvre, K. Mark). Kas setud on olnud viimased saabujad?

Setu ja mordva mitmehäälsusi võrreldes, nende sarnasusele osutades ei saa arvesse võtta neid kui terviklikke süsteeme kõigi põhijoontega, nagu need meie sajandiks on kummalgi kujunenud. Geneetiline seos näib avalduvat vaid reas ühistes põhijoontes, mis on määranud struktuurilise ja stiililise sarnasuse ja võivad olla ühist soome-ugrilist algupära või ühistest, samastest eeldustest sarnaselt tuletatud. Setu mitmehäälsust on aga tema kujunemisel selliseks, nagu teda tänapäeval tunneme, mõjustanud võib-olla siiski mõnel määral ka vene mitmehäälsuse mingi kihistus.

SETU RAHVALAULU OTSIMAS

H e i d i   M e t s m a

1976. a. suvel viibis grupp eesti filoloogia üliõpilasi rahvaluulepraktikal Setumaal. Ülesandeks oli koguda põhiliselt rahvalaule, selle kõrval ka muinasjutte, vanasõnu, uskumusi ja muud. Töö toimus kahes grupis. Ühe grupi põhiliseks töökohaks oli Kiislovo küla, teisel Meremäe ümbrus. Saadud aines oli võrdlemisi ulatuslik. Põhilise osa moodustasid laulud.

Töökord kujunes meil üldiselt selliseks. Esmalt saadeti välja paariliikmeline luuregrupp, kes tegi kindlaks, kas külas lauljaid on ning kas on võimalik koori kokku saada. Lihtsam oli, kui teadsime juba varem küla peamisi laulikuid. Nende abil oli võimalik kokku saada ka koori ülejäänud liikmed. Siis käidi läbi kõik potentsiaalsed lauljad ja lepiti nendega kokku kogunemise aeg ning koht. Laule lindistama siirduti juba suurema grupiga. Hiljem, enamasti järgmisel hommikul, tuli need laulud magnetofonilindilt litereerida ning puhtalt vihikusse kirjutada. Just see oli kõige vaevarikam töö. Raskusi valmistas setu murdest arusaamine. Kui kõnekeelt vabas suhtlemises kohalike elanikega oli võimalik enam-vähem täielikult taibata, siis esimesed laulud, mida me kuulsime, jäid täiesti arusaamatuiks. Setu laulikud laulavad enamasti poolkinnise suuga, laulutekstides on palju arhailisi sõnu ja vorme, ning kui eeslauljat saadab mitmehäälne koor, laulavad koori liikmed tihti eri sõnu. See kõik teeb arusaamise raskeks. Esimesed litereerimiskatsed olid väga vaevälised. Taipasime vaid üksikuid sõnu. Lindilt kuulamise tegi raskemaks ka esimeste võtete halb kvaliteet, olime ju lindistamiseks algajad. Aga kõik paranes tasapisi ja töö hakkas jõudsamalt edenema. Kõigepealt said selgeks vormid, siis lauludes sagedamini korduvad sõnad. Hakkasime mõistma üksikuid värsse ning lõpuks võis ütelda, et seaks järele üksnes mõned vööramad sõnad. Edule aitas kaasa

eelkõige järjekindel litereerimistöö (võtsime laulud mitmekesi koos sõna- ja värssshaaval läbi), aga ka see, et päevast päeva kuulsime ehtsat murdekõnet. Kogu see alguse vaevalisus viis arvamusele, et järgmisel samasugusel ekspeditsioonil Setumaale vajavad üliõpilased põhjalikumalt ettevalmistamist. Meie ettevalmistus oli põhiliselt passiivne: vaatasime ja kuulasime, kuidas õppejõud v.-õpet. U. Kolk lindiga töötas ja püüdsime üksikuid sõnu ja vorme meelde jätta. Oleks kulunud rohkem iseseisvat tööd. Magnetofoniga töötamiseks saime kateedris 10-tunnilise ettevalmistuse, aga töötamine informandiga on ikkagi midagi muud.

Meie lauluotsingutesse suhtuti õige mitmeti. Oli inimesi, kellest teadsime, et nad oskavad laule, kuid kes keeldusid neid esitamast. Tuli see siis tagasihoidlikkusest või mõnest muust põhjusest, ei tea. Juhtus ka nii, et kui oligi kokku räägitud, olid kõik laulikud kadunud või ülikiirete töödega seotud. Need olid siiski erandjuhtumid. Enamasti leidsime ikka ühe või paar hakkajat naist, kes aitasid ka teisi veenda, ja nii mõnigi lindistus oleks ära jäänud ilma nende heade abilisteta.

Vanu rahvalaule, mis vabast tahtest, ilma kogujate palveteta lauldakse, leidub Setumaal harva. Meil oli juhus viibida ühel kiigepeol, kus lauldi meile omal algatusel ja siis ka enda rõõmuks. Aktiivne laulutraditsioon on hääbumas, üha vähem tuleb laulmist ette. Seetõttu on endised tuntud laulikud saanud vähe kokku laulda ning nad hindavad seetõttu oma oskusi madalalt. Teiseks põhjuseks, miks mõnikord kohtasime vastupanu meie palvele laulda, arvan olevat üldise suhtumise vanasse laulu. Nooremad inimesed ja ka osa kesk-ealisi peab Setumaal rahvalaulu ainult vanade naiste harrastuseks ega võta seda kuigi tõsiselt. Selline negatiivne suhtumine võib laulikuil tekitada tahtmise hoida laul endale.

Seekordsel kogumismatkal kohtasime väga palju toremaid inimesi. Oli häid laulikuid, oli ka keskmisi, halbu vist ei olnudki. Enamasti saime kokku 4- kuni 5-liikmelise koori. Ainult üks laulik laulis ilma koorita. See oli meie toredaim leid - 83-aastane laulunaine Tepa (Stepanida) V a h v i k . Kuna ta elab suurematest küladest kaugel väikeses Palo külas, mille ümbruses teisi laulikuid pole, oligi ta enamasti ka eelmistele kogujatele üksinda laulnud. Kõige hu-

vitavamad laulud saime just Tapa Vahvikult. Kõige enam rõõmustasime pika lüroepilise "Maie laulu" üle. Laul on Setumaal suhteliselt haruldane. See oligi meie väärtuslikem laul. Laul on osalisekski tsiteerimiseks liialt pikk, sellepärast lühidalt selle sisust.

Neiu tahab mehele saada. Tulebki kosilane, kes viib ta oma koju. Peatselt ilmub eijolane (elanik teisest ilmast, surnuteriigist) ja võtab kaasa mehe hinge. Mai ärkab hommikul ja märkab surnud meest. (See koht laulus on üpris segane, kuid hilisemate värsside põhjal võib arvata, et Mai tapis oma mehe ise.) Mai põgeneb, aga abikaasal on suur suguvõsa, kes hakkab teda taga ajama. Mai otsib varju haava juurest, aga ei saa. Siis sõnub haavalehed värisema. Otsib varju kadaka juurest, saab kaitset, otsijad ei leia teda.

Huvitavamateks momentideks laulus on uskumus eijolatesse, surnuteriigi elanikesse, ja laulu lõpp - üpris originaalne lahendus selle laulutüübi juures. Struktuurilt on laul ebaühtlane. On pikalt väljaarendatud osasid, on ka kiireid üleminekuid. Leidub vaid paarivärsilisi kirjeldusi sündmustest. Väljaarendatud kohad on väga ilusad, lüürilised. Laul esitati suure kaasaelamisega ning südamlikult.

Tapa Vahvikult saime teisigi, pisut lühemaid lüroepilisi laule, nagu "Taivas tahtse maha tulla", "Venna sõjalugu" ja "Imä and koolule mehele"; lisaks veel hällilaule, muinasjutte, vanasõnu, mõistatusi ja uskumusi. Tapa Vahvik ongi tuntuim muinasjutuvestja. Tema muinasjutud on tõesti väga huvitavad, on hästi pikad, kontamineeritud lühemaist muinasjuttudest.

Tuleb kahetseda, et sõnad ja viis, mis me oma retkel kogusime, on vaid osa sellest, mida rahvaluule tegelikult hõlmab. Omaette väärtus oli selle toreda vana naise kaasaelamine, tema ilmekas nägu ja suur soov anda meile edasi seda, mida laulud ja muinasjutud endas sisaldavad, ning seda, mida ta ise sealjuures tunneb. Ei teadnud varem, et muinasjutte võib ja saab jutustada ka nõnda, nagu tegi seda Tapa Vahvik.

Kõnealused laulud polnud tüüpilised meie kogumisretke saagi hulgas. Enamasti saime lühemaid ja hoopis teiselaadilisi. Väga sagedased olid mõrsjaitkud, pulmalaulud, pilkelaulud ja muud laiemalt levinud laulud. Ühe tüüpilisema laulu algusvärsid:

Vel'lokõnõ, jäl'l armakõnõ,
armas kulla vel'lokõnõ võe, kaligo,
No ma,ks sinno küll paino pallõma,
armas kulla vel'lokõnõ, võe, kaligo.
Hellile ma sõnolõ hiidä.
Vasta,ks võta mu vāsünü oppõn,
vasta,ks võta mu ratsu rammohunu,
talli,ks aja sa kõiki taostõga,
varjo ala no kõik vangõrdõga.

Kuigi enamik laule olid sarnased, ei muutunud nad igavaks, sest iga esitus on originaalne ning teistest erinev. Ka laulude ülesehituses ja värssides on erinevusi, mis aga kohe silma ei hakka. Praktikal veendusin, kui huvitav võib olla vana rahvalaul. Ja kõige selgemini ilmneb see vahetul esitusel. See on ju alati nõnda: mida rohkem mingit asja tundma õppida, seda rohkem uut ja huvitavat sealt leiab. Hakkasin armastama Setumaad ja selle elanikke, ning kui keegi leiab, et setu rahvalaul on igav ja monotoonne, soovitan kindlasti vähemalt korragi Setumaal ära käia.

S i s u k o r d - С о д е р ж а н и е

Saateks	3
<u>E. Laugaste.</u> Besti regivärsi tüpologiseerimise alus- test	5
Э. Л а у г а с т е. Об основах типологизации эстон- ских народных аллитерационных песен. Р е з ю м е	55
<u>H. Tiks.</u> Regivärsiline rahvalaul Märjamaa tra- ditsioonis	57
Х. Т и к с. Народная аллитерационная песня в тради- ции Марьямааского прихода. Р е з ю м е	89
<u>U. Kolik.</u> Probleemi setuske mitmeäälsuse	90
U. K o l k . Setu mitmeäälsuse probleem. R e s ü - m e e	99
<u>H. Metsma.</u> Setu rahvalaulu otsimas	102

Ученые записки Тартуского государственного университета.
Выпуск 501. ЭСТОНСКИЕ НАРОДНЫЕ АЛЛИТЕРАЦИОННЫЕ ПЕСНИ.
Труды по эстонской филологии VI. На эстонском и русском
языках. Тартуский государственный университет. ЭССР, г.
Тарту, ул. Пийкооли, 18. Ответственный редактор Э.Лау-
гасте. Корректор В.Лаанекаск. Сдано в печать 11/06 79.
Бумага писчая 30x45 1/4. Печ. листов 6,75. Учетно-издат.
листов 6,15. Тираж 400. МВ 04907. Типография ТГУ, ЭССР,
г. Тарту, ул. Пялсони, 14. Зак. № 995. Цена 90 коп.